T.C

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

YÜKSEK LİSASN TEZİ

MÜLTEKA'L-EBHUR ŞERHLERİNDE USÛL

(İCÂRE BAHİSLERİ ÖRNEKLİĞİNDE)

SİNAN BAYRAM

1178253109

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH YAKAR

EDİRNE 2022

Tezin Adı : Mülteka'l-Ebhur Şerhlerinde Usûl (İcâre Bahisleri Örnekliğinde)

Yazar : Sinan BAYRAM

ÖZET

Halebî'nin *Mültekâ* adlı eseri XVI. asırda telif edilmiş ve yazıldığı asırdan günümüze kadar Hanefi fıkhının hükümlerini özet bir şekilde ele alması hasebiyle üzerine birçok şerh yazılmıştır. Bu şerhlerin en meşhurları olan Şeyhizâde Damad Efendi'nin telif ettiği *Mec'maü'l-enhur,* Haskefî'nin telif ettiği *Dürrü'l-münteha Fî şerhi'l-mültekâ* ve son olarak Mevkûfâtî Mehmed efendi'nin telif ettiği tercüme-şerh mahiyetindeki *Mültekâ Tercümesi* fıkıh alanında sıkça başvurulan eserlerdendir.

Bu çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yukarıda zikredilen şerhlerin müelliflerin hayatları ve *Mültekâ'ya* yaptıkları şerhlerle ilgili olarak genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın özel tespitler başlığını taşıyan birinci bölümünde *Mültekâ* şerhlerinde icâre bahisleri bağlamındaki her bir mesele ayrı ayrı ele alınmış ve söz konusu meseleyle ilgili bu şerhlerin açıklama usül ve metotları ele alınmıştır. Bu incelemeler sırasında ayrıca icâre akdine ilişkin dokuz temel konu merkeze alınmıştır. Bu konular ilgili bölümde yer almaktadır.

Çalışmanın genel tespitler başlığını taşıyan ikinci bölümünde ise *Mültekâ* şerhlerinin usulüne ilşkin ulaşılan tespitler üst bir bakış sergilenmek suretiyle zikredilmiştir. Bu bağlamda başvurdukları nakli ve akli delillerin kullanım tarzı ve şekli, dil tahlilleri, şahıs ve eserlere yapılan atıflar ön plana çıkarılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Mültekâ*, Halebî, Şehîzâde, Damad Efendi, Haskefî, Mevkufatî

Name of Thesis : Procedure in Multeka'l-Ebhur Announcements (In the Example of Rental Issues)

Prepared by : Sinan BAYRAM

ABSTRACT

Halebî's work *Mültekâ* was written in the sixteenth century, and there have been many studies on it since it has undoubtedly been written since thecentury it was written, because it briefly deals with the provisions of Hanafi fiqh. Themostfamous of thesecommentaries, Mec'maü'l-enhur written by Şeyhizade Damad Efendi, Dürrü'l-münteha fî şerhi'l-mültekâ written by Haskefi, and finally Mültekâ Translation, which is considered an annotation written by Mevkûfâtî Mehmed Efendi, are frequently used in the field of fiqh. isone of the referenced works.

In the introductory part of this study, general information is given about the lives of the above-mentioned commentators and the commentaries they madeto *Mültekâ*. In the first part of thestudy, which is titled as special determinations, each item on the subject of renting in the *Mültekâ* annotations is handled separately and the explanations and methods of these commentaries on the subject in question are discussed. In addition, in these examinations, nine basic issues related to the lease agreement were taken into thecenter. These topics are included in the relevant section.

In the second part of the study, which is titled as general determinations, the determinations reached regarding the procedure of *Mültekâ* annotations are evaluated from a different perspective. In this context, the way and form of use of the transmission and mental evidence, language analyzes, references to people and Works have been highlighted.

Keywords: *Mültekâ*, Halebî, Şehîzâde, Damad Efendi, Haskefî, Mevkûfâtî

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun. Resul-i Ekrem efendimize salât ve selâm olsun.

İslam hukuku, Hz. Peygamber'in İslam davetiyle beraber özellikle Medine hicretinden başlamak suretiyle günümüze kadar sürekli gelişme gösteren hukuki normlara sahiptir. Bu tarihi süreç içerisinde İslam fıkhının gelişlimine katkı sunan birçok fıkıh bilgini ortaya çıkmıştır. Bu bilginler fıkıh doktrinine katkı sağlayan ve mezheplerin teşekkülü ile ilgili önemli adımları oluşturan eserler telif etmişlerdir. Bu eserler hayatı düzenleyen pratik hükümleri ihtiva eder mahiyette furû'l-fıkha dair olduğu gibi, nazari fıkıh diyebileceğimiz usûl-ü fıkha dair de olmuştur.

Furû'l-fıkha dair yazılan eserlerden biri de Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur* isimli eseridir. Telif edildiği dönemden itibaren üzerine birçok şerh yazılan bu eserin çalışmamıza konu olan şerhleri özellikle *Mültekâ* ile basılarak bu eserin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu önemleri sebebiyle *Mültekâ* metnini izah ederken kullandıkları metodun ortaya çıkarılması ilmi, açıdan değer ifade etmektedir.

Bu çalışmayı yaparken her türlü desteğini yanımda hissetiğim aileme ve arkaşlarıma ve hasetsen yoğun çalışma mesaisine ve programına rağmen her türlü katkı, eleştiri, yol gösterici tavrıyla destek ve motivasyonu eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sayın Fatih Yakar hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Sinan BAYRAM

İstanbul 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT II

ÖNSÖZ III

İÇİNDEKİLER IV

TABLO DİZİNİ VII

KISALTMALAR LİSTESİ VIII

GİRİŞ 1

1- KONUNUN SINIRLANDIRILMASI, KONUYA İLİŞKİN ÇALIŞMALARIN TAHLİLİ VE ÇALIŞMANIN AMACI 1

2- MÜELLİFLER 2

2.1- İBRAHİM B. MUHAMMED EL-HALEBÎ (M. 1549) 3

2.1.1- Hayatı 3

2.1.2- Eserleri 4

2.1.2.1- Mülteka'l-ebhur 4

2.1.2.2- Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi münyeti'l-musallî 4

2.1.2.3- Muhtasaru gunyeti'l-mütemellî (Halebî sağir) 4

2.1.2.4- Ni'metü'z-zerî'a fî nusreti'ş-şerî'a 5

2.1.2.5- Er-Rahs ve'l-vaks li-müstehilli'r-raks 5

2.1.2.6- Diğer eserleri 6

2.1.3- İlmî kişiliği 6

2.2- ŞEYHİZÂDE DAMAD EFENDİ (M. 1667) 8

2.3- HASKEFÎ (M. 1677) 9

2.3.1- Hayatı 9

2.3.2- Eserleri 11

2.3.2.1- ed-dürrü'l-müntekâ fî şerhi'l-mültekâ 11

2.3.2.2- ed-dürrü'l-muhtâr şerhu tenvîru'l-ebsâr 11

2.3.2.3- Hazâinü'l-esrâr ve bedâilü'l-efkâr fî şerhi tenvîri'l-ebsâr.....11

2.3.2.4- Diğer eserleri 12

2.4- MEVKÛFÂTÎ MEHMED EFENDİ (M. 1655).....12
2.4.1- Hayatı 12

2.4.2- Eserleri 14

2.4.2.1- Tercüme-i Mültekâ.....14

2.4.2.2- Tercüme-i telhîsü'l-câmiü'l-kebîr.....14

2.4.2.3- Tarih-i Mevkufatî.....14

2.4.2.4- Tercüme-i sadrü'ş-şerîa.....15

3- MÜLTEKÂ VE ŞERHLERİ.....15

3.1- MÜLTEKÂ HAKKINDA 15
3.2- MÜLTEKÂ'NIN ŞERHLERİ 18
3.2.1- Mec'ma'ül-enhur fî şerhi'l-mülteka'l-ebhur 18

3.2.2- Dürrü'l-müntehâ fî şerhi'l-mültekâ 19

3.2.3- Tercüme-i Mültekâ (Mevkûfât) 19

3.2.4- Mültekâ'nın diğer şerhleri 20

4- KİTABU'L-İCÂRE'DEKİ MESELELERE GENEL BİR BAKIŞ.....21

4.1- İCÂRE'NİN FIKIH SİSTEMATİĞİNDEKİ YERİ.....21
4.2- LUGAT ANLAMI 22
4.3- ISTILAH ANLAMI.....23
4.4- İCÂRE AKDİNİN MEŞRUİYYETİ 25
4.5- İCÂRE AKDİNİN RÜKNÜ VE ŞARTI.....25
4.6- FASİT İCÂRE AKDİ.....26
4.7- İCÂRE AKDİNİN FESHİ 27

I. BÖLÜM 28

MÜLTEKÂ ŞERHLERİNDEKİ USÛLE DAİR ÖZEL TESPİTLER.....28

1- KİTABU'L-İCÂRE BAŞLIĞINDAKİ MESELELERİN MÜLTEKÂ ŞERHLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 28

1.1- EV VE DÜKKÂN KİRALANMASI 28
1.2- ARAZİ KİRALANMASI.....41

1-3- HAYVAN VE ELBİSE KİRALANMASI....50
1.4- SÜTANNE KİRALANMASI....53
1.5- ECÎRU'L-HAS....59
1.6- ECÎRU'L-MÜŞTEREK....61
1.7-VAKIF MALLARININ KİRALANMASI....68
1.8- ŞAYÎ HİSSELİ MALLARIN KİRALANMASI....69
1.9- KÖLENİN KİRALANMASI....71
II. BÖLÜM....75
MÜLTEKÂ ŞERHLERİNDEKİ USÛLE DAİR GENEL TESPİTLER....75
1- MÜLTEKÂ ŞERHLERİNDE ŞER'Î DELİLLERİN KULLANILMASI....75
1.1- KİTAP....75
1.2- SÜNNET....76
1.3- İCMÂ....78
1.4- KIYAS....79
2- MÜLTEKÂ ŞERHLERİNDE BAŞVURULAN DİĞER DELİLLER....81
2.1- İSTİHSÂN....81
2.2- ÖRF....82
2.3- SAHABİ KAVLİ....85
2.4- ŞER'U MEN KABLENÂ....85
3- MÜLTEKÂ ŞERHLERİNDE KULLANILAN İFADE KALIPLARI....86
4- MÜLTEKÂ ŞERHLERİNDE ATIF YAPILAN KAYNAKLAR....87
4.1- ATIF YAPILAN MEZHEP BÜYÜKLERİ....87
4.2- ATIF YAPILAN ESERLER....88
4.2.1- Kûhistânî....88
4.2.2- Düreru'l-hukkâm....88
4.2.3- Bahrü'l-ulûm....88
4.2.4- el-Hidâye....88
4.2.5- Tebtyînü'l-hakâik....89
4.2.6- Atıf Yapılan Diğer Eserler....89
5- MÜLTEKÂ ŞERHLERİNİN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ....91
SONUÇ....95
KAYNAKÇA....97

TABLO DİZİNİ

Tablo-1: Atıf Yapılan Mezhep Büyükleri……..…89

Tablo-2: Atıf Yapılan Kaynaklar……..…91

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e: Adı geçen eser.

A.g.m: Adı geçen makale.

A. K. D. T. Y.: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

b.: bin (Arapça'da 'oğlu' anlamında).

C.: Cilt numarası

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

Gös. yer: gösterilen yer

İfav: İlahiyat Fakültesi Vakfı

İsam: İslami Araştırmalar Merkezi

Ktp.: Kütüphane.

Nr.: Numara

s.: Sayfa numarası

S.a.s: Sallallahu aleyhi ve selem

T.D.V.: Türkiye Diyanet Vakfı.

V.b: Ve benzeri.

v.s: ve sair

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

1- Konunun Sınırlandırılması, Konuya İlişkin Çalışmaların Tahlili ve Çalışmanın Amacı

Mültekâ şerhlerinin usulünü icare bahisleri örnekliğinde incelediğimiz tezimizin *Mültekâ* ve şerhlerinden bahsedilen bölümde *Mültekâ'ya* yapılan şerhlerden şerhler genel olarak tanıtılacak. Çalışmamızın merkezinde yer alan *Mültekâ'ya* tespit edebildiğmiz kadarıyla elliden fazla şerh yazılmıştır. Bu şerhlerden bir kısmı matbu halde olmakla beraber büyük bir kısmı ise Beyazıt ve Süleymaniye yazma eserler kütüphanelerinde yazma eser olarak kayıtlıdır. Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde ön plana çıkan şerhler yukarıda zikredilen sayının çok az bir kısmını oluşturmaktadır. Hem bu nedenle hem de çalışmamızın hacmini makul bir çerçevede tutmak için *Mültekâ* şerhlerhlerinden üç tanesini inceleme alanımıza aldık.

Bu şerhlerden ilki Abdurrahman b. Muhammed'e ait ve meşhur adıyla Dâmâd olarak bilinen *Mecma'u'l-enhur fî şerhi'l-mültekâ'l-ebhur* adlı eserdir. İkincisi ise Haskefi nisbesiyle tanınan Muhammed b. Ali'nin telif ettiği *Dürrü'l-müntekâ fî şerhi'l-mültekâ* adlı eserdir. Üçüncü şerh ise Mevkûfâtî Mehmed Efendinin Türkçe olarak *Mültekâ* metnine sade izahlar yapmak suretiyle telif ettiği tercüme-şerh mahiyetindeki *Mültekâ Tercümesi'dir*.

Tezimimiz *Mültekâ'ya* ilişkin ve icâre bahisleri örnekliğinde olduğundan, *Mültekâ'ya* ilşkin akademik çalışmalar ile icâre bahsini ele alan akademik çalışmalar tezimizle alakalıdır. *Mülteka* üzerine yapılan akademik çalışmalar eseri farklı açılardan ele alır mahiyettedir. Ahmet Uyanık'ın *"Hanefi Mezhep İçi Tercih Usûlü Çerçevesinde Mültekâ'l-ebhur'daki Tercih İfadelerinin Değerlendirilmesi"* ve Salim Erdem'in *"Halebî ve Mültekâ'daki Metodu"* yüksek lisans tezleri tezimizin kaynak metni olan *Mültekâ* açısınında benzer nitelikredir.

Murat Beyaztaş'ın *"İslam Hukukunda Vakıf Gayrı Menkullerinin Kiraya Verilmesi Usulleri ve İcareteyn"* isimli yüksek lisan tezi ve Ali Bardakoğlu'un *"İslam Hukukunda ve Modern Hukukta İcare Akdi ve Özellikle Personel İstihdamı"* isimli doktora tezi ise çalışmamızı sınırlandırdığımız Kitabu'l icâre açısından benzer niteliktedir. Son olarak Süleyman Sürat'ın *"Molla Hüsrev'in Gureru'l-Ahkam'ı ile*

Mültekâ'l-ebhur'un Muamelât Hukuku Bağlamında Karşılaştırılması (Buyu', İcâre, Şirket, Vekalet, Havale, Kefalet, Rehin Konuları Örneği)" isimli yüksek lisans tezi ise çalışmamıza hem ana metin olan *Mültekâ* açısından, hem de Kitabu'l-icâre bahsi açısından, Muharrem Bayram'ın *"Şeyhîzâde Abdurrahman Efendi'nin Mecma'u'l-Enhur Adlı Eserinde İmam Şafiî'ye Nispet Edilen Görüşler- Tahâret ve Salât Bölümleri-"* adlı yüksek lisans tezi ise usûlünü incelemeyi düşündüğümüz Damad şerhi açısından benzer niteliktedir.

Biz tezimizde yukarıda zikredilen çalışmalardan farklı olarak *Mültekâ'nın* şerhlerindeki usûlü ortaya çıkarmayı hedef olarak belirledik. Bu açıdan bu çalışma temel olarak yukarıda zikredilen çalışmalarda olduğu gibi *Mültekâ'yı* ya da *Mültekâ* metnindeki icâre konusunu hedef almamaktadır. Yapılan araştırma neticesinde *Mültekâ'nın* Şeyhîzâde ve Haskefî şerhleri ile Mevkûfâtî tercümesindeki usûl özelinde herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Telif edildikleri tarihten günümüze kadar sürekli olarak başvurulan bu şerh eserlerin usûllerinin icâre akdi bağlamında incelenmesinin ilmi değer katacağı kanaatindeyiz.

Ayrıca bu çalışma ileriki bölümlerde inceleneceği üzere, *Mültekâ* şerhlerinin usûlleri çerçecesinde bu şerhlerdeki nakli delillerin kullanımı, dil tahlilleri ve mantık kaidelerinin, ana metnin anlaşılması noktasında kattığı değere bakıldığında, Osmanlı döneminin ilmi açıdan bir şerh döneminden ibaret olduğuna dair negatif yaklaşımların gerçeği yansıtmadığını göstermeyi de amaçlamaktadır.

2- MÜELLİFLER

Halebî'nin *Mültekâ'sını* şerh eden müelliflerin isimleri ve *Mültekâ'yı* şerh ettikleri eserler yukarıda zikredildi. Bu başlıkta ise *Mültekâ'nın* müellifi olan Halebî başta olmak üzere yukarıda ismi zikredilen ve şerhleri bu çalışmanın konusu kapsamına giren müelliflerden Şeyhîzâde olarak bilinen Abdurrahman b. Muhammed, Haskefî olarak bilinen, Muhammed b. Ali ve Mevkûfâtî olarak bilinen Mevkûfâtî Mehmed Efendi, hayatları eserleri ve ilmî görüşleri çerçevesinde anlatılmaya çalışılacaktır. Bu müelliflere, çalışmamız boyunca isimleri üzerinden değil, künyeleri üzerinden atıf yapılacaktır.

2.1- İbrahim b. Muhammed el-Halebî (m. 1549)

2.1.1- Hayatı

Asıl ismi İbrahim b. Muhammed el-Halebî el-Hanefî olan müellifin, isminin başında Burhaneddin ibaresinin de olduğuna dair Süyûtî ve bazı şarkiyatçılar tarafından bir görüş ileri sürülmektedir. Fakat Halebî'nin kendisi ve Süyûtî'nin dışındaki Osmanlı âlimleri böyle bir isimden bahsetmezler.[1]

Künyesinden de anlaşıldığı üzere Halepli olup ve Halep'te doğduğu bilinen müellifin doğduğu tarihle ilgili kaynaklarımızda kesin bir bilgi yer almamaktadır. Bununla beraber kaynaklarda miladi 1549 yılında ve doksan küsur yaşında vefat ettiğine dair bilgilere dayanarak müellifin takriben miladi 1460'lı yıllarda doğduğuna dair, tahmin yürütülmektedir.[2]

Halebî, İslamî ilimlere dair ilk eğitimini doğduğu ve büyüdüğü şehir olan Halep ve Halep'e yakın bir ilim merkezi olan Şam'daki hocalardan aldı. Burada aldığı eğitimle yetinmeyen Halebî daha sonra XIV. Asrın son yıllarında Mısır'a giderek oradaki ünlü âlimlerden hadis, fıkıh, usul ve tefsir dersleri aldı. Burada çeşitli camilerde imamlık yapan müellif, ilim yolculuklarının sonuncusunu XV. Asrın ilk yıllarında İstanbul'agerçekleştirdi.[3]

İstanbul'a geldiğinde bazı camilerde imamlık yapmaya devam eden Halebî imamlık vazifesini son olarak yedinci Osmanlı padişahı olan Fatih Sultan Mehmed'in (II. Mehmed) yaptırdığı Fatih Camii'nde yaptı. Bu vazifelerinden sonra kesin olarak bilinmese de İstanbul'da bulunduğu dönem göz önünde bulundurulduğunda Yavuz Sultan Selim (I.Selim) döneminde Sadi Çelebi'nin Fatih'te yaptırdığı medresede hocalık yaptığı söylenebilir. Halebî bu medresede müderrislik yaparken miladi 1549 yılında vefat etti. Vefat ettikten sonra naşı

---

[1] Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l müellifîn Teracimu Musannifi'l-kutubi'l-arabiyyeti*, Müesseseti'r-resail, C. I. S. 22; Celaluddin es-Suyûtî, *et-Tehaddüs bi-ni'metillahi Teala* (thk. E. M. Sartain), Matbaatü'l-arabiyyeti'l-hadîseti, s. 70.

[2] Kehhâle, *gös. yer.;* Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-şakâ'iku'n-nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-osmaniyye*, 1. Baskı, Vimek ajans, İstanbul 2019, s. 776; Ahmet Özel, *Hanefi fıkıh âlimleri*, T.D.V yayınları, 6. Baskı, Ankara 2018, s. 247; Şükrü Selim Has, "Halebî, İbrâhim b. Muhammed", **DİA**, C. XV, İstanbul 1997, s. 231, 232.

[3] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. III, İstanbul 1996, s. 758; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, a.g.e, s. 776; Şükrü Selim Has, a.g.m, s. 231, 232

Edirnekapı mezarlığın defnedilmiş olup, 1971 yılına kadar bu mezarlıkta medfun idi. Daha sonra yapılan yol yapım çalışmalarından dolayı naşı buradan kaldırılmıştır.[4]

2.1.2- Eserleri

2.1.2.1- Mülteka'l-ebhur

Halebî'nin en meşhur eseri olan *Mültekâ,* Osmanlı döneminde kaza ve fetva sahasında adından söz ettirmiştir. Bu çalışmanın mahiyeti gereği detaylı olarak incelediğimiz bu eser ileride ayrı bir başlık açılarak değerlendirileceği için burada fazla detay vermeden ismini zikretmekle yetinmek yerinde olacaktır.

2.1.2.2- Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi münyeti'l-musallî

Halebî'nin Miladî XIII. Asırda Yemen'de yaşamış Sedîdu'd-dîn el-Kaşgarî'nin yazdığı, sade ve yalın diliyle XIII. Asırda fıkıh alanında okuma yapmaya başlayan talebelere başlangıç kitabı mahiyetinde olan *Münyetü'l-musallî* adlı eserine yazdığı şerhtir.[5]

Halebî söz konusu eserde Kaşgarî'nin gündelik ibadetlerle ilgili değinmediği meseleleri ele almakta, buradaki ifadelere delil getirmekte ve Kaşgarî'nin ifade ettiği hadislerin senetlerini zikretmektedir. Halebî bu eserde ayrıca Kaşgarî'nin zikrettiği Hanefî görüşleri Şafiîlerle karşılaştırmakta ve bid'at olarak gördüğü görüşleri de değerlendirmektedir. Halebî'nin *Münyetü'l-musallî'ye* yazdığı bu şerh insanlar tarafından kabul görmüş ve aynı zamanda uzun yıllar medreselerde kaynak kitap olarak da kullanılmıştır.[6]

2.1.2.3- Muhtasaru gunyeti'l-mütemellî (Halebî sağir)

Halebî kebîr'deki meseleler zor ve karmaşık izahlar içerdiği için Halebî, tedrisata yeni başlayan talebelerin temel meseleleri rahatlıkla anlayabileceği, *Halebî*

---

[4] Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *a.g.e,* s. 776; Mehmed Süreyya, *a.g.e.,* C. III, s. 758; Şükrü Selim Has, *a.g.m,* C. XV, s. 231, 232.

[5] Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esmai'l-kutub ve'l-funûn*, Mektebetü islamiyyeti ve ca'feriyyi tebriziyyi, C. III, Tahran 1967, s. 1886; Kehhale, *a.g.e.,* C. I, s. 22*;* Hüseyin Kayapınar, "Münyetü'l-musalî", **DİA**, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 32, 33.

[6] Kâtip Çelebi, *a.g.e.* C. III, s. 1886, 1887; Hüseyin Kayapınar, *a.g.m,* C. XXXII, s. 32, 33; Şükrü Selim Has, *a.g.m,* C. XV, s. 231, 232.

sağir olarak da bilinen *muhtasaru gunyetü'l-mütemellî'yi* yazmıştır. Halebî bu eserinde, *Halebî kebir'deki* izahların aksine uzun ve çok kapsamlı cümleleri zikretmeyip özellikle tedrisata yeni başlayan öğrencilerin, rahatlıkla anlayabileceği açıklıkta cümle ve paragraflar tanzim etmiştir.[7]

Sade ve yalın bir üsluba sahip ve hükümlere ayet ve hadislerle delil getiren bu esere Mustafa Hulusi Güzelhisarî'nin yaptığı haşiyesi birçok kez basılmıştır. Söz konusu eseri İbrahim Babadağı ve Hasan Ege Türkçeye tercüme etmiştir. Hasan ege bu esere yaptığı tercümenin önsözünde eserle ilgili detaylı bilgi vermektedir.[8]

2.1.2.4- Ni'metü'z-zerî'a fî nusreti'ş-şerî'a

Halebî bu eserini İbnü'l-'arâbî'nin görüşlerine reddiye yapmak üzere kaleme almıştır. Halebî'nin ilmî görüşünü izah edeceğimiz başlıkta da ifade edileceği üzere, müellif İbnü'l-'arâbî'yi çok sert bir dille tenkit etmekte, hatta onu tekfir etmekten dahi kaçınmamaktadır. Halebî'nin İbnü'l-'arâbî'ye yönelik bu sert tutumunun sebebî özellikle İbnü'l-'arabî'nin *Fusûsu'l-hikem ve husûsu'l-kilem* eserinde serdettiği görüşlerinden kaynaklanmaktadır.[9]

Öyle ki İbnü'l-'arâbî bu eserinin girişinde Hz. Peygamberin kendisine bir kitap verdiğini ve bu kitapta yazılanları insanlara aktarmasını emrettiğini söylemektedir. Halebî *Ni'metü'z-zerî'a fî nusreti'ş-şerî'a* adlı eserinde İbnü'l-'arâbî'nin genellikle bu eserinde ifade ettiği bu tür görüşlerini neredeyse İbnü'l-'arâbî'yi tekfir etmeye varacak kadar sert bir üslupla tenkit etmektedir. [10]

2.1.2.5- Er-Rahs ve'l-vaks li-müstehilli'r-raks

Halebî bu eseri bazı sûfîlerin dönerek yaptıkları ayinleri ve sesli zikir yapan tarikatları eleştirmek üzere kaleme almıştır. Müellif eserinde raksın haram olduğuna dair icmâ olduğunu sûfîlerin söz konusu ayinlerinin de bir çeşit raks olduğunu ifade etmektedir. Hatta raksın haram olmasına dair icmâya dayanarak bunu helal sayanları

[7] Kâtip Çelebi, *a.g.e.* C. III, s. 1887.
[8] Hasan Ege, Tam *Kayıtlı Halebî-i sağir ve Tercemesi*, ter. Hasan ege, Salâh bilici kitabevi yay. İstanbul 1982, s. 5-8 (romen rakamıyla).
[9] Kâtip Çelebi, *a.g.e.* C. III, s. 1264; Mahmud Erol Kılıç, "Fususü'l-hikem", **DİA,** C. XIII, İstanbul 1996, s. 230-237; Şükrü Selim Has, *a.g.m*, C. XV, s. 231, 232.
[10] Mahmud Erol Kılıç, *a.g.m.* C. XIII s. 230-237; Şükrü Selim Has, , *a.g.m*, C. XV, s. 231, 232.

küfre düşmekle suçlamaktadır. Eserinde Hanbelî'lerin sesli zikrin mekruh olduğuna dair görüşleri ve Hanefilerin haram olduğuna dair görüşleri aktararak söz konusu zikrin bidat olduğunu söylemektedir.[11]

2.1.2.6- Diğer eserleri

Yukarıda zikredilen eserlerin dışında, mevlid-i nebî'nin viladet bahrinin okunduğu mecliste Hz. Peygamber'in doğumunun anlatıldığı pasaj okunurken ayağa kalkarak dinlemenin bid'at olduğunu anlattığı *El-Kıyâm inde zikr-i vilâdeti'r-resûlillah*, Hz. İbrahim'in babası Âzer ve Hz. Peygamberin amcası Ebu talib'in iman üzere ölmediklerini nasla delillendirerek anlattığı *Risale fî'r-red alâ men i'tekade İslame Âzer* risalesi, üç beyitlik bir şiir üzerinde hakikat ve şeriat bağlamında tasavvufî hayatı değerlendirdiği şerh olan *Şerhu'l-ebyad*, Hz peygamberin dış görünüşünü ve sünnetini anlattığı, *El-hilyetü'ş-şerîfe*, Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı şiir ve şerhi olan *Nazmü sîreti'n-nebî ve şerhuh*, *Tabakât-ı Hanefiyye* ve *Şerh-i Hidâye* Halebî'nin tanınan eserleridir.[12]

Müellifin bütün bunların dışında *Tesfîhü'l-ğabî fî tenzîhî (tebri'eti) İbn-i 'Arabî, Risale fî hakki ebevey nebiyyina aleyhi's-selâm, Muhtasaru'l-cevahiri'l-mudiyye fî tabakati'l-hanefiyye, Muhtasaru fetâvâyı tatarhaniyye, Risaletü'l-himeşa, Risale fî'l-mesh, Kitabu fusuli'l-erbaîn, Şerhü'l-kasîde, Ta'lîkât ale'l-hidâye, Ta'lîkat ale'l-ıslah ve'l-îzâh* eserleri de mevcuttur.[13]

2.1.3- İlmî kişiliği

Halebî her ne kadar fıkıh eserleriyle tanınmış olsa da aslında o sadece fıkıh alanında değil bunu yanında hadis, tefsir, kıraat, fıkıh usulü ve tasavvuf gibi diğer İslamî ilimlerde de söz sahibiydi. Bu açıdan onun ilmî görüşleri ve bakış açısını değerlendirirken sadece fıkıh alanında değil diğer İslamî ilimler zaviyesinden de değerlendirmek yerinde olacaktır.

---

[11] Şükrü Selim Has, *a.g.m,* C. XV, s. 231, 232*; https://yazmaeserler.diyanet.gov.tr/details?id=5220&materialType=YE&query=002852*

[12] Mehmed Süreyya, *a.g.e,* C. III, s.,758; Şükrü Selim Has, *a.g.m.,* C. XV, s. 231, 232.

[13] Şükrü Selim Has, *a.g.m.,* C. XV, s. 231, 232.

Halebî'yi ilim dünyasında meşhur müellifler arasına sokan birçok özelliği vardır. İlme verdiği değerden dolayı Halep dışında birçok bölgeye ilim seyahatleri yapan Halebî fıkıh alanında öne çıkmasıyla birlikte tefsir, hadis, kıraat, tasavvuf, fıkıh usûlü gibi diğer İslamî ilimlerde de yeterliliğe sahiptir. Yaşadığı dönemde devlet erkânı ve halk tarafından sevilen ve desteklenen âlimlere ciddi eleştiriler yaparak ilmi ciddiyetin gerektirdiği cesareti göstermiştir. Bu yüzden Halebî'nin, günümüze kadar adeta bir el kitabı mahiyeti taşıyan *Mültekâ'sıyla* geldiği gibi ilmi ciddiyeti ve dirayetiyle de geldiği söylenebilir.[14]

Halebî'nin ilmi eserleri kaleme alırken kolay anlaşılması ve faydasının çok olması prensiplerini dikkate aldığı söylenebilir. Zira yazdığı eserleri o eserleri okuyacak kişilerin durumunu göz önüne alarak telif ederdi. Nitekim onun en meşhur eseri *Mültekâ'ya* bakıldığında bu eserde kendinden önceki hacimli ve karmaşık eserlerin derlenerek ortaya konduğu görülmektedir. Bu sayede kaza ve fetva sahalarında önemli bir boşluğu dolduran bir eser ortaya çıkmıştır.[15]

Öte yandan *Halebî kebir* olarak bilinen Kaşgarî'nin *münyeti'l-musallî* eserine yazdığı şerh fıkıh meselelerinin anlaşılmasını kolaylaştırmak için kaleme almıştır. Fakat Halebî bununla yetinmeyip, Bu eserin geniş olduğunu düşünerek *Halebî sağîr* olarak bilinen *Muhtasaru münyeti'l-musallî'yi* telif etmiştir. Burada Halebî'nin sadece bir yazar olarak eser telif etmekle yetinmediği ilim tahsiliyle ilgili muhatap kitleyi de düşündüğü açıkça söylenebilir.[16]

Yukarıda belirtildiği gibi müellif, ilmi konularda sözünü esirgemeyen cesur bir tavra sahiptir. Zira o XVI. asırda İstanbul'da Fatih Camii'nde imamlık yaptığında dönemin Osmanlı devlet erkânı ve halk tarafından sevilen, miladi XII. Asırda yaşamış mutasavvıf ibn-i arabî'ye ciddi eleştiriler getirmiş hatta bu eleştirilerle de yetinmeyip ibn-i arabî'nin bazı itikadi görüşlerinden dolayı, *Ni'metü'z-zerî'a fî nusreti'ş-şerî'a*, *Tesfîhü'l-ğabî fî tenzîhî (tebri'eti) İbn-i 'Arabî* ve *Dürretü'l-*

[14] Yusuf İlyas Serkîs, *Mu'cemu matbuati'l-arabiyyeti ve'l-muarrebeti*, C. I, Matbbatu terkin, Mısır 1928, s. 13; Mahmud Erol Kılıç, *a.g.e.,* C. XIII, s. 230-237; Şükrü Selim Has, *a.g.m,* C. XV, s. 231., 232.
[15] Ahmet Özel, *a.g.e.,* s. 247; Şükrü Selim Has, *a.g.m.,* C. XV, s. 231, 232.
[16] Ahmet Özel, *a.g.e.,* s. 247; Şükrü Selim Has, *a.g.m.,* C. XV, s. 231, 232.

muvahhidin ve riddetü'l-mülhidin eserlerinde onu tekfir edecek kadar uç noktada görüşler ileri sürmüştür.[17]

Bütün bu zaviyelerden bakıldığında Halebî'nin İslam hukuk tarihine adını altın harflerle yazdırdığı, ilmi kişiliğiyle tarihi süreç içerisinde ilim talebelerine ilham kaynağı olduğu söylenebilir.

2.2- Şeyhizâde Damad Efendi (m. 1667)

Asıl ismi Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman olan müellif, aslen Gelibolu'lu bir Osmanlı âlimidir. Doğduğu yıl tam olarak bilinmemektedir. İsmindeki 'Şeyhîzâde' nisbesi, babası Şeyhî Mehmed Efendi'den kaynaklanmakta, 'Damad Efendi' nisbesi ise Şeyhülislam Hoca Abdurrahim Efendi'nin damadı olmasından kaynaklanmaktadır.[18]

Şeyhîzâde, eğitimini tamamladıktan sonra o zaman şeyhülislam olan Zekeriyyazâde Yahya Efendi'nin mülâzemetinde[19] bulundu. Hanefi bir fıkıh âlimi olarak adından söz ettiren Şeyhîzâde, müderrislik ve kadâtü'l-ceyş olarak çeşitli vazifeler yapmıştır. Şeyhîzâde ilk olarak miladi 1640 yılında Merdumiye Medresesi'ne müderris olarak tayin edildi. Bu tarihten sonra çeşitli medreselerde muhtelif sürelerde müderrislik yaptı. Bu ilk tayinden sonra 1642 yılında Şeyhülislam Hüseyin Efendi Medrese'sine, 1646 yılında Kasım Paşa Medrese'sine tayin edildi.[20]

Şeyhîzâde medreselerde çeşitli medreselerde muhtelif sürelerle müderrislik yaptığı gibi kadılık görevlerini de çeşitli yerlerde ve muhtelif sürelerle yapmıştır. Şöyle ki, miladi 1646 yılında Selânik kadılığına tayin edilmiş, burada bir yıl vazife yaptıktan sonra 1647 yılında buradaki vazifesinden azledilerek, Edirne kadılığına tayin edilip burada sadece bir yıl görev yaptıktan sonra buradaki görevinden de azledilmiştir. Şeyhîzâde bu azilden yedi yıl sonra İstanbul kadılığına tayin edilse de

[17] Mahmud Erol Kılıç, *a.g.m,* C. XIII, s. 230-237; Şükrü Selim Has, *a.g.m,* C. XV, s. 231, 232.
[18] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asarü'l-musannifin*, Mektebetü'l-islamiyyeti ve ca'feriyyi't-tebriziyyi, 3. Baskı, C. I, Tahran 1961, s. 549; Hayriddin ez-Ziriklî, *el-a'lâm Kamusu't-teracim*, C. III, Daru'l-ilmi'l-melayîn, Beyrut h. 1080, s. 332; Tahsin Özcan, "Şeyhîzâde", **DİA,** C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 86; Ahmet Özel, *a.g.e*., s. 308.
[19] Bknz. Mehmet İpşirli, "Mülâzemet", **DİA**, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 537-539.
[20] Ziriklî *a.g.e.,* C. III, s. 332*;* Ahmet Özel, *a.g.e.*, s. 308, 309; Tahsin Özcan a.g.m., C. XXXIX, s. 86.

burada sadece bir yıl görev yaptıktan sonra yine azledilmiştir. Bu azilden de beş yıl sonra 1665 yılında tekrar İstanbul kadılığına tayin edilmiştir.[21]

Müderrislik ve kadılık vazifelerinde sürekli görev değişikliği ve azle maruz kalan Şeyhîzâde, aynı durumu İstanbul kadısı iken atandığı 1662 yılında atandığı Anadolu kazaskerliğinde de yaşar. Nitekim 1662 yılında atandığı bu vazifesinden bir yıl sonra Rumeli kazaskerliğine tayin edilip aynı yıl bu vazifesinden de azledildi.[22]

Müellifin görevlerinden azledildiği dönemlerde 1651 yılında Boyabat kazası, 1656 yılında Balıkesir kazası, 1663 yılında Hezargrad kazası ve son olarak 1666 yılında Sahra ve Tırlıova kazaları kendisine arpalık[23] olarak verildi.[24]

Hicri 1078, miladi olarak ise 1667 yılında vefat eden Şeyhizâde Damad Efendi, Edirnekapı dışında bulunan Emir Buhari Tekkesine yakın bir mevkide defnedilir. Mezar taşına -Bir geda çıktı dedi târîhin \ Rabbenâ kıl makamını cennet.- Dizeleri yazılan müellif fıkıh bilgisiyle beraber güzel ahlakıyla da bilinmektedir. [25]

Müellifin *Mültekâ'ya* şerh olarak yazdığı, Hanefilerin görüşleriyle beraber diğer mezheplerin görüşlerini de zikrettiği *Mec'maü'l-enhur* isimli şerh çalışmamızın birinci bölümünde ayrıntılı olarak zikredilecektir.[26]

2.3- Haskefî (m. 1677)

2.3.1- Hayatı

Asıl adı Alâüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed el-Hısnî el-Eserî el-Haskefî'dir. Miladi 1616 yılında Şam'da dünyaya gelen müellifin Şam'ın eski adı Dımaşk'a atfen Dımaşkî, aslen bugünkü Batman sınırları içerisinde bulunan Hasankeyf'li olmasından dolayı ise Haskefî nisbesiyle anılmaktadır. Nitekim müellif genellikle bu nisbesiyle anılır. İlk yıllarda yoksulluk

[21] Şeyhî Mehmed Efendi, I. Baskı, *Vekâyiu'l-fuzalâ (Şeyhî'nin Şakaik Zeyli),* Haz. Ramazan Ekinci, C. I, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018, s. 560; Tahsin Özcan a.g.m., C. XXXIX, s. 86; Ahmet Özel, *a.g.e.*, s. 308, 309.
[22] Tahsin Özcan a.g.m., C. XXXIX, s. 86; Ahmet Özel, *a.g.e.*, s. 309.
[23] Cahit Baltacı, "Arpalık", **DİA**, C. III, İstanbul 1991, s. 392-393.
[24] Tahsin Özcan a.g.m., C. XXXIX, s. 86.
[25] Kâtip Çelebi, *a.g.e.* C. III, s. 1815; Tahsin Özcan a.g.m., C. XXXIX, s. 86.
[26] Ziriklî *a.g.e.*, C. III, s. 332; Ahmet Özel, *a.g.e.*, s. 309; Tahsin Özcan a.g.m., C. XXXIX, s. 86.

içerisinde olan Haskefî, çocukluk yıllarında ilk olarak babası ve hayatının ilk yıllarını geçirdiği Şam'da hatiplik vazifesi yapan Muhammed el-Mehasinî'den dersler aldı. Şam'daki bu ilk tahsilinden sonra Remle'de, Hayreddin er-Remlî, Kudüs'te el-Makdisî ve hac vazifesini yapmak üzere gittiği Medine'de el-Kuşaşî'den çeşitli dersler aldı.[27]

İstanbul'da bulunduğu sırada Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'yla konuşan Haskefî, Şam'daki Çakmakiye Medresesine müderris olarak atanarak müderrislik hayatına başladı. Daha sonra buradaki müderislikten kendi isteğiyle çekilmesi üzerine kendisine Şam müftülüğü görevi verildi. Şam müftüsü olarak görev yaptığı sırada Emeviye camiinde hadis dersleri vermeye başladı. Bu iki vazifeyi yaptığı sırada kendisiyle alakalı şikâyetlerin sıklaşması üzerine her iki görevinden de azledilerek Selimiye Medresesine müderris olarak atanan Haskefî İstanbul'a giderek şeyhülislama durumunu arz etmesi üzerine bugünkü Ürdün sınırları içerisinde bulunan Kare ile Aclûn kadılıkları idaresine bağlandı.[28]

Bundan sonra Emeviye Camii'nde hadis dersi vermeye devam eden Haskefî, Girit seferindeki Sadarazam Ahmed Paşa'nın yanına giderek bu seferde 1669 yılında fethedilen Kindiyye'de fetih hutbesini okumaya mazhar oldu. Sadrazamın takdirini kazanan Haskefî'nin vazifelerine Hama kadılığının idaresi de eklendi. Haskefî bu vazifeleriyle Şam'da bulunduğu sırada kendisiyle alakalı yanlış bir vefat haberi payitahyta ulaştığı için bütün görevlerinden azledildi.[29]

Bir süre sonra vefat etmediği anlaşıldığında o sırada Şam Takaviyye Medresesinde görev yapan Suriye nakîbi [30] Kemaleddin b. Hamza hayatını kaybedince burada boşalan göreve Haskefî tayin edildi. Bu tayinin ardından İstanbul'a gidip Sayda kadılığı görevini de alan Haskefî Şam'a dönüp vefat ettiği h. 1088 yılına kadar Şam'da dersler vermeye gayret etti. Vefatının ardından naaşı Babüssağir Mezarlığına defnedildi. Hem kendi zamanında hem de günümüze kadar

[27] Serkîs, *a.g.e*, C. I, s. 155, 778-779; Ahmet Özel, *a.g.e.*, s. 315, 316; Ahmet Özel, "Haskefî", **DİA**, C. XVI, İstanbul 1997, s. 387-388.
[28] Serkîs, *gös. yer;* Ahmet Özel, *a.g.e.*, s. 316; Ahmet Özel, *a.g.m*, C. XVI, s. 387, 388.
[29] Serkîs, *gös. yer;* Ahmet Özel, *a.g.e.*, s. 316; Ahmet Özel, *a.g.m*, C. XVI, s. 387, 388.
[30] Gülgün Uyar, "Nakib", **DİA,** C. XXXII, İstanbul 2006, s. 321, 322.

İslamî ilimlerde adından söz ettiren Haskefî, kendi döneminde Hanefî mezhebinin meşhur âlimlerinin de yetişmesine vesile olmuştur.[31]

2.3.2- Eserleri

2.3.2.1- ed-dürrü'l-müntekâ fî şerhi'l-mültekâ

Müellifin *Hâlebî'nin* Mültekâ adlı eserine şerh olarak yazdığı bu eser tez konumuzun kapsamında olmasından dolayı tezimizin birinci bölümünde ele alınacaktır.

2.3.2.2- ed-dürrü'l-muhtâr şerhu tenvîru'l-ebsâr

Müellifin Muhammed b. Abdullah et-Timurtâş'i'nin *Tenvîru'l-ebsâr* isimli eseri için yazdığı şerh olan bu eser, Hintçe ve İngilizceye tercüme edilerek tercüme edildiği dillerde orijinal nüshasıyla birlikte defalarca basılmıştır. Bu esere *Mefâtihu'l-esrâr ve levâihu'l-efkâr* ismiyle İbn-i Abdurrezzak'ın yazdığı şerhin yanında, İbn-i Abidin'nin *Reddü'l-muhtâr* ve Halil b. Muhammed'in *el-esrâr'ı* başta olmak üzere birçok haşiye de yazılmıştır.[32]

2.3.2.3- Hazâinü'l-esrâr ve bedâilü'l-efkâr fî şerhi tenvîri'l-ebsâr

Haskefî'nin daha önce yukarıda da zikredildiği üzere Timurtâşî'nin *Tenviru'l-ebsâr* isimli eserine bir şerh yazdığı bilinmektedir. Bu şerhin kapsamını daha da genişletecek bir şerh yazmayı amaçlayarak kaleme almaya başladığı, *Hazainü'l-esrâr ve bedâilü'l-efkâr* isimli eserini nafile namazlarla ilgili meselelere geldiğinde vefat ettiğinden dolayı söz konusu eser bu bölümde nihayet bulmuştur.[33]

---

[31] Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e,* C. II, s. 295, 296; Serkîs, *a.g.y.;* Ahmet Özel, *a.g.y;* Ahmet Özel, *a.g.m,* C. XVI, s. 387, 388.

[32] Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e,* C. II, s. 295, 296; Ahmet Özel, *a.g.e.*, s. 317; Ahmet Özel, *a.g.m,* C. XVI, s. 387, 388.

[33] Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahü'l-meknun fî zeyli ala Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn,* tsh. M. Şerefettin Yaltkaya, Rıfat Bilge, C. I, Matbaay-ı Celile, 1945, s. 428; Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e,* C. II, s. 295, 296*; Ahmet* Özel, *a.g.e.*, s. 317; Ahmet Özel, *a.g.m,* C. XVI, s. 387, 388.

2.3.2.4- Diğer eserleri

Haskefî'nin yukarıda zikredilen eserlerinin dışında şu eserleri de mevcuttur; Bunlardan fıkıh sahasında Nesefî'nin *Menâru'l-envâr* adlı eserine şerh olarak yazdığı *İfadâtu'l-envâr, el-cem' beyne fetâvâ ibn-i Nüceym ve't-timurtaşi, ihtisâru fetâva's-sûfiyye fî tarikati'l-bahaiyye, Şerhu katri'n-nedâ, Haşiyetü'd-dürer* eserleridir. Müellif tefsir alanında *Ta'lika alâ tefsiri'l-beydâvi*, hadis alanında ise *Ta'lika alâ Sahihi'l-buhari* isimli eserleri telif etmiştir.[34]

2.4- Mevkûfâtî Mehmed Efendi (m. 1655)

2.4.1- Hayatı

Mevkûfâtî doğum yılı bilinmemekle beraber Midilli adasında dünyaya gelmiştir. Çeşitli vakıf işleri ve emekli tımarların ücretlerini vermekle görevli olduğu için klasik eserlerde kendisine 'Mevkûfâtî' ya da 'Mevkufatçı' künyesi verildiği görülmektedir. Künyesinden, sonra zikredilen 'Mehmed' ismini bu şekilde okuyanlar olduğu gibi klasik eserlerde **'محمد'** şeklinde yazılmasından dolayı bu ifadeyi 'Muhammed' şeklinde okuyanlar da bulunmaktadır. Fakat Osmanlı döneminde **'محمد'** olarak yazılan bu ismin genellikle 'Mehmed' olarak kullanılmasından dolayı bu çalışmada ismi 'Mehmed' olarak okumak tercih edildi.[35]

Tarihi kaynaklarda Mevkûfâtî'nin Sultan 4. Murat'ın kızı Kaya Sultanın kethüdası olduğu ifade edilmektedir. Hatta Naîmâ tarihinde Mevkûfâtî'nin Sultan Murat'ın vefatından sonra Kaya Sultan'ı Silahtar Mustafa Paşa'yla nikâhlama girişiminde bulunduğu ve bu girişimi neticesinde veziriazamın da telkinleriyle Padişahın fermanıyla Silahtar Mustafa Paşa'nın katline sebep olduğu zikredilmektedir.[36]

Daha sonra padişah sadrazama Mısır'ın idaresini lalası Eyüp Paşa'ya verdiğini söyleyince sadrazam bu karardan gayet memnun kaldığını ifade ettikten

[34] Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g,e*, C. II, s. 295, 296*;* Serkîs, *a.g.y;* Ahmet Özel, *a.g.e*. s, 317, 318; Ahmet Özel, *a.g.m*, C. XVI, s. 387, 388.
[35] Mehmed Süreyya, *a.g.e.,* C. III, s. 1010, 1011; Ahmed Resmî Efendi, *Halifetü'r-Rüesa*, hzl. Mücteba İlgürel, Receb Ahıskalı, Enderun Yayınları, İstanbul 1992, S. 37.
[36] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i na'imâ* (Ravzatü'l-hüseyn fî hulâsati ahbâri'l- hâfikayn), haz. Mehmet İpşirli, C. III, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara s. 956, 957.

sonra daha önce Mısır'da vazifeli iken Mevkûfâtî'nin kendisine defterdarlık yaptığını ve eğer Mevkûfâtî Eyüp Paşa ile Mısır'a giderse daha münasip olacağını aksi takdirde birtakım problemlerin yaşanabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine padişah Mevkûfâtî'yi yanına çağırtarak kendisine lalası Eyüp Paşa' ya divan efendisi tayin edildiğine dair hatt-ı hümâyûn vermiştir. Mevkûfâtî ilk başta maddi kaygılardan dolayı bu teklifi kabul etmek istemese de sonrasında kabul etmek zorunda kalmıştır.[37]

Mevkûfâtî Mısır'da kaldığı üç sene boyunca Eyüp Paşa ve akabinde Haydar Ağazâde'ye divan kâtipliği yapmıştır. Daha sonra Hapsedilen Mevkûfâtî hapisten kurtulup İstanbul'a gelince haraç muhasebecisi olarak tayin edilir. 1650 yılında Murat paşa sadaretten azledilip yerine Melek Ahmed Paşa sadarete gelince sadaret makamının Melek Ahmed Paşa'ya tesliminin ikinci günü Sıtkı Efendi azledilerek yerine Mısır'dan gelen Mevkûfâtî reisü'l-küttap tayin edildi.[38]

Süvayüş Paşa 1651 senesinde sadrazam olunca eskiden Silahtar Paşa'nın adamı olduğu için Mevkûfâtî'ye Silahtar Paşa'nın katline sebep olduğunu söyleyerek kızar. Bu yersiz kızgınlığa şaşıran Mevkûfâtî daha sonra bir müddet hapsedilir.[39]

Hapisten kurtulup evinde kimseyle görüşmeden oturan Mevkûfâtî'den hâce-i padişah Reyhan Ağa bir kitap yazmasını ister. Bunun üzerine kitabı yazmaya başlayan Mevkûfâtî yazdığı bölümleri oğluyla Reyhan Ağa'ya gönderince bu durumu fark edenler Mevkûfâtî'nin Melek Ahmet paşa'yı yeniden sadarete getirmeye çalıştığı dedikodularını yaymışlardır. Bunun üzerine Gürcü Paşa Mevkûfâtî'yi oğluyla beraber doğduğu yer olan Midilli'ye sürgün etmiştir.[40]

Mevkûfâtî evinde geçirdiği bu inzivadan iki sene sonra 1653 yılında Derviş Mehmed Paşa'nın sadaretinden sonra baş muhasebeci olarak tayin edilir.[41]

İpşir Paşa sadarete gelince yokluğunda Melek Ahmet Paşa'yı yeniden sadarete getirmeye çalıştıkları için Mevkûfâtî ve Gâde Mehmed'i Kıbrıs'a sürer Mevkûfâtî ve Gâde birer hizmetçiyle kayıklara bindirilip Üsküdar'a geçirildikten

[37] Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, C. III, s. 997.
[38] Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. III, s. 1011; Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.* s. 1267, C. IV, s., 1591.
[39] Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.* C. III, s., 1354.
[40] Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. III, s., 1011; Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.* C. III, s., 1376.
[41] Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, C. III, s., 1457.

sonra geriden dört tane levent gelip onları alıp hizmetçileri geri gönderir. Rivayete göre daha İznik'e varmadan Gâde'nin adamlarından yirmi kişi Anadolu'dan gelerek Gâde'nin elini eteğini öptükten sonra dilerlerse buradaki dört levendi halledip onları kurtarabileceğini söylerler. Gâde her ne kadar buna razı olsa da Mevkûfâtî bu yolculuğun sadece bir sürgün olduğunu düşünerek bu duruma razı gelmeyince bu teklifi reddederler. Nihayet İznik'e varınca arkalarında gelen iki kişi ölüm emrini Mevkûfâtî'nin eline verirler. Nitekim önce Gâde'yi sonrasında ise Mevkûfâtî'yi boğarak katlederler.[42]

2.4.2- Eserleri

2.4.2.1- Tercüme-i Mültekâ

Müellifin tezimizin ana kaynağı olan *Mültekâ'ya* yaptığı şerh mahiyetindeki tercümesidir. Bu şerh ileride '*Mültekâ* ve Şerhleri' başlığında inceleneceği için burada bu kadarına değinmekle yetinmek yerinde olacaktır.

2.4.2.2- Tercüme-i telhîsü'l-câmiü'l-kebîr

Muhammed eş-Şeybanî *el-câmiü's-sağîr'de* sadece hocası Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşlerine yer verirken *el-camiü'l-kebîr'i* kendisi kaleme alıp daha sonra bu esere bazı bablar ilave eder. *Tercüme-i telhîsü'l-camiü'l-kebîr* Mevkûfâtî'nin bu esere Muhammed b. Abbâd el-hilâtî tarafından yapılan ihtisarın bir kısmına yaptığı şerhtir.[43]

2.4.2.3- Tarih-i Mevkufatî

Mevkûfâtî'nin Kırım tarihi üzerine kaleme aldığı Tarih-i mevkûfâtî adlı eseri iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümü 1627 ve 1628 yıllarında vuku bulan Kırım hanı III. Mehmet Giray ile kardeşi Şahin Giray'ın Osmanlı'ya karşı yaptıkları isyan girişiminden bahsetmektedir. Eserin ikinci bölümü ise Selçuklu hükümdarı II.

[42] Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. III, s. 1011; Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.* C. III, s. 1592, 1593.
[43] Yunus Vehbi Yavuz, "el-Câmiü'l-kebîr", **DİA**, C. VII, İstanbul 1993, s. 109-110.

Alaeddin'nin Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'e içerisinde alem ve sancak olan beratın bir kopyasını içermektedir.[44]

2.4.2.4- Tercüme-i sadrü'ş-şerîa

Mevkûfâtî'nin Buhara'da doğup büyüyen Hanefi fıkıh âlimi Sadrü'ş-şeria el-evvel'in kaleme aldığı *Şerhu'l-vikâye* adlı eserine yaptığı tercümedir. Bu eser dört ciltten meydana gelmektedir. Birinci, ikinci ve dördüncü ciltleri Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde, 1052, 1053, 1054 şeklinde numaralandırılmış olan demirbaş numaralarında bulunmaktadır. Başında besmele bulunan bu eser 1642 yılında kaleme alınmış olup kitabu'n-nikah bölümü ile başlayıp kitabü'l-vakf bölümü ile bitmektedir.[45]

3- MÜLTEKÂ VE ŞERHLERİ

3.1- Mültekâ hakkında

Hanefi fıkıh geleneğinde *mütûn-i Erbaa* olarak isimlendirilen ve hicri VIII. asırdan itibaren mahkemelerdeki kadı hükümlerinde, medresenin tedrisat sahasında ve ulemanın fetva vermesinde ana kaynak olarak kabul gören dört temel metin bulunmaktadır. Bunlar; Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-Dekâik,* Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî'nin *el-Muhtâr,* Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin *Mec'ma'ul-bahreyn* ve Sadrüşşerîa el-Evvel'in *Vikâyetü'r-rîvâye fî mesâ'ili'l-Hidâye* adlı eserleridir. Hanefi fıkıh literatüründe oldukça büyük önemi haiz bu eserler, bu kıymetlerine rağmen uygulamada bazı sıkıntılar meydana getiriyordu. Bunlardan bir tanesi bu eseler arasında içerik ve kapsam farklılıklarının fiili duruma kaynaklık edecek mezhep hükümlerinin ortaya konulmasında birtakım problemler doğurmasıydı.[46]

---

[44] Alper Başer, *Kırım Hanlığı Tarihini Konu Alan Müstakil Eserler ve Yeni Bir Kaynak Tarih-i Mevkufatî*, Turkish studies Uluslararası Türkçe ve Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi, C. VI\I Kış 2011, s. 755.

[45] Nazan Çiftçi Tombal, *17. Yüzyıla Ait Bir Fıkıh Kitabı Olan Tercüme-i sadru'ş-şerî'a'nın 130B/06-160B/14'ü Kapsayan Varaklarının İncelenmesi*, İnternational of Journal Of Filologia, 4. Sayı, 2021, s. 231, 232.

[46] Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi,* İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 284.

Örneğin içerik olarak *Vikâye'de* babu'l-encâs (necis maddeler babı) diye bir bahis varken bu mesele *Muhtar'da* bab başlığı açılarak incelenmeyip bir alt başlık olan fasıl altında temizlenilmesi gereken şeyler olarak incelenmiştir. Öte yandan İslam hukukunun önemli meselelerinden olan sarf akdi konusu *Kenzü'd-dekaik* ve *Vikaye'de* kitabu's-sarf diye ana başlık halinde işlenirken *Muhtar* ve *Mec'ma'ül-bahreyn'de* sarf meselesi kitabu'l-bey'e bağlı bir alt başlık olarak işlenmiştir. Yine aynı şekilde kitabu's-serika (hırsızlıkla ilgi bölüm) *Kenzü'd-dekaik, Muhtâr* ve *Vikaye'de* kitabu's-serika diye ana başlık halinde işlenirken *Mec'ma'ül-bahreyn'de* hırsızlık meselesi kitabu'l-hudûd'a bağlı bir alt başlık olarak işlenmiştir.

İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549) Osmanlıda fetva, kaza ve medresede hâkim olan mutun-u erbaa eserlerinde yukarda zikredilen uygulamaya esas problemlerden dolayı Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî'nin *el-Muhtar,* Sadrüşşerîa el-Evvel'in *Vikâyetü'r-rîvâye fî mesâ'ili'l-Hidâye*, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-Dekâik* ve Hanefilerde muhtasar geleneğini en iyi şekilde ortaya koyduğu ifade edilen Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. EbîBekr Muhammed b. Ahmed el-Kudurî'nin *Muhtasarü'l-Kudurifi'l-Fıkhi'l-Hanefi* adlı eserlerini esas almak suretiyle daha sonra Osmanlı coğrafyasının en yaygın fıkıh metnlerinden biri olacak *Mülteka'l-ebhur* adlı eserini h. 923 (m. 1517) yılında telif etmiştir.[47]

Mültekâ muhteva açısından kendisinden önce telif edilmiş olan mutun-u erbaa'nın kapsadığı bütün muhtevayı ekseriyetle kapsamaktadır. Bunun yanında *Mültekâ'nın* en önemli özelliklerinden bir tanesi de kompozisyon özelliklerinin diğer eserlerden farklı olmasıdır. Bu açıdan *Mütûn-i Erbaa* metinlerinde sadece hükümler yer alırken *mültekâ'da* hükümler gerekçesiyle birlikte sarih olarak yer alır. Örneğin; Kitabu'l-icâre bahsinde 'caiz olan ve olmayan şeyler babı'nda *Kenzu'd-dekaik'in* ifadesi 'dükkân ve ev kiralayan istediği şekilde kullanabilir. Ancak demirci, bez ağartıcı ve değirmenci olarak kullanamaz' şeklinde sade bir hüküm şeklinde iken; aynı bahis ve bab başlığındaki meseleye dair *Mültekâ'da*; demircilik ve bez ağartılık mesleklerinin binaya verebilekleri zarar izah ile birlikte belirtilerek şöyle denmiştir. 'Ev ve dükkân kiralayan kimse binaya zarar verecek demircilik, bez ağartıcılık ve değirmencilik dışında her işi yapabilir. Şeklinde hem hüküm belirten hem de hükmün

[47] Serkîs *a.g.e.*, C. I, s. 13.

gerekçesini belirten bir ifade yer almıştır. Paragrafın devamında da *Mültekâ* konuyu birbirine bağlı insicamlı cümleler halinde izah ederek kendisinden önce telif edilen eserlerden farklı olarak daha düzenli bir metin yapısı ortaya koymaktadır.[48]

Bu açıdan *Mültekâ* oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Halebî *mütûn-i erbaa'da* var olan içerikleri eğitici ve kolay anlaşılır bir tarzda bir araya getirmiştir. Bu da gerek fıkıh eğitimi açısından gerekse yargı sisteminin hukuki ihtilaflara hüküm vermesi konusunda oldukça faydalı olmuştur.

Bütün bu ayırt edici özelliklerinden dolayı *Mültekâ'ya* ilim camiasında büyük önem atfedilmiştir. Fakat Osmanlı'da bazı medreselerin müfredatlarının vakfiyelerle belirlenmiş olmasından dolayı medreselerdeki fıkıh tedrisatında *mütûn-i erbaa'nın* yerine geçmesi ve hem saraydaki eğitim birimlerinde hem de İstanbul ve taşra medreselerinde fıkıh metni olarak okutulması eserin telifinden yaklaşık olarak yüz yıl sonrasını bulmuştur.[49]

Mültekâ'nın medresedeki hâkimiyeti ve *mütûn-i erbaa'nın* yerini alması çeşitli nedenlerle gecikse de mahkeme ve fetva alanlarında önemli bir yer alması alması daha kısa bir zaman zarfında, eserin telifinden kısa bir süre olmuştur.[50]

Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren bu eser standart bir otorite haline gelerek XX. asra kadar bu otoritesini muhafaza etmiş ve günümüzde de halen fıkıh denince akla gelen ilk ve nadir eserlerin başında yer almaktadır. *Mültekâ'ya* bu değerin İslam dünyasının yanı sıra batılı müsteşrikler tarafından da verilmesi ona beyne'l milel bir hüviyet kazandırmıştır. İslam coğrafyasında da telif edildiği günden itibaren hak ettiği itibarı tarihin her devrinde görmüştür. XIX. Asırda yaşamış büyük devlet adamı aynı zamanda *Mecelle'yi* teşkil eden heyetin başkanlığını yapan büyük hukukçu Ahmed Cevdet Paşa'nın *Mecelle'nin* yüzlerce maddesini *"metn-i metîn"* diye isimlendirdiği *Mültekâ'dan* ve şerhi *Mecma'u'l-enhur'dan* aldığı bilinmektedir.[51]

---

[48] Ebü'l- Berekât Abdullah b. Ahmet en-Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, 1. Baskı, Mektebetü'l-asriyye, Medine 2011, s. 546; İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî, *Mültekâ'l-ebhur*, C. II, Müessesetü'r-reisiyye, Beyrut 1989, s. 159.
[49] Şükrü Selim Has, *"Mülteka'l-ebhur"*, **DİA**, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 550.
[50] İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s. 59; Şükrü Selim Has, *a.g.m*, C. XXXI, s. 550.
[51] Serkîs *a.g.e.*, C. I, s. 13*;* Şükrü Selim Has, *a.g.m*, C. XXXI, s. 550.

Mültkâ'l-ebhur'un bütün bu tarihi serüvenin nihayetinde XX. asır modernleşme sürecinde de varlığını koruduğu M. Akif Ersoy'un dizelerinde de görmek mümkündür.

3.2- Mültekâ'nın şerhleri

Mültekâ'yı ilk olarak, aynı zamanda Halebî'nin de talebesi olan Süleyman b. Ali el-Karamânî günümüze kadar ulaşamayan eseriyle şerhetmiştir. *Mültekâ'ya* bu ilk şerhten sonra Halebî henüz hayatta iken Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde fıkıh tedrisatı, kaza ve fetva sahalarında yardımcı olması için birçoğu mahalli düzeyde kalıp yaygınlaşamamış onlarca şerh yazılmıştır. Bu şerhler genellikle diğer fıkıh eserlerinden iktibaslar içerir. Bu iktibaslarla ibareler izah edilir. Muğlak olan yerler açıklanır. Lafzi tahliller yapılır. Ayrca *Mültekâ* metninde nassa dayandırılmadan açıklanan meseleler bu şerhlerde naslara dayandırılarak ayet ve hadislerle istidlaller yapılır.[52]

3.2.1- Mec'ma'ül-enhur fî şerhi'l-mülteka'l-ebhur

Mültekâ'nın en yaygın ve geniş hacimli şerhi, günümüzde de *Mültekâ'nın* anlaşılması için en çok okutulan şerhlerin başında yer alan, Şeyhizâde Abdurrahman Efendi'ye ait olan şerh gelmektedir. Bu şerhe fıkıh literatüründe Dâmâd ismi verilmiştir. Bu ismin verilmesi Şeyhizâde'nin Şeyhü'l-İslam Abdürrahim Efendi'ye damad olmasından kaynaklanmaktadır. Müellif iki ciltlik olan bu şerhi 1666 yılında Edirne'de tamamlamıştır.[53]

Eserin mukaddimesinde *Mültekâ'ya* daha önce birçok şerh yazıldığını belirten müellif, bu şerhlerinin bazılarının çok kısa olup gerekli bilgileri içermediği, bazılarının ise çok uzun olup gereksiz detaylarla dolu olduğunu ve bundan dolayı *Mültekâ'ya* mutedil bir kapsama sahip, fazlalıklardan arındırılmış ve muhtasar bir şerh yazmayı hedefleyerek bu şerhi kaleme aldığını belirtmektedir.[54]

---

[52] Şükrü Selim Has, *a.g.m*, C. XXXI, s. 550.
[53] Ziriklî, *a.g.e*, C. III, s. 332; Kâtip Çelebi, *a.g,e.*, s. 1815.
[54] Şeyhîzâde Damad Efendi - Haskefî, *Mecme'ul-enhur fi şerhi'lmülteka'l-ebhur ve meahu Dürrü'l-müntekâ fi şerhi'l-mültekâ*, Muhakkik: Halil İmran el-Mansur, C. I, Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1. Baskı Beyrut 1998, s. 5, 6.

Mecelleye kaynaklık ettiği bilinen bu şerh klasik şerh usûlüyle yazılmış olup aşağıdaki başlıklarda da izah edileceği üzere gerek nakli delillere gerekse istidlal metotlarına, dil bilgisi ve mantık kaidelerine sıkça yer vermektedir. Ayrıca bu eserde meseleler izah edilirken Hanefi görüşler merkeze alınmakla beraber özellikle İmam Şafii başta olmak üzere diğer mezhep imamlarının görüşlerinin de zikredidiği görülmektedir.

3.2.2- Dürrü'l-müntehâ fî şerhi'l-mültekâ

Mültekâ'nın şerhleri arasında genellikle Şeyhîzâde'nin *Mecma'ül-enhur'u* ile beraber matbu olarak basılan ve *Mecma'ül-enhur'dan* sonra ikinci büyük hacme sahip olan bu şerh, bir Osmanlı müellifi olan Haskefi tarafından hicri 1080 yılında telif edildiği bilinmektedir.[55]

Kapsam olarak *Mecma'ül-enhur* kadar olmasa da fıkhi meseleleri çoğunlukla ihtiva eden bu eserde müellifin birçok yerde Şeyhîzâde'nin şerhi olan *Mecma'ül-enhur'a* aykırı görüşler ileri sürdüğü görülmektedir. Bu açıdan Şeyîzâde'nin aksine nakli delilleri bir sıralamaya tabi tutmadangörüşünü destekleyen delili öne almak suretiyle açıklamalar yapmıştır. Öte yandan dil tahlillerine sıkça yer veren müellif *Mültekâ* metnindeki kelimelerin okunuş farklılıkları üzerinde durarak okuyucuya bu okuma şekilleri üzerinden bir anlam yelpazesi sunmaktadır.

3.2.3- Tercüme-i Mültekâ (Mevkûfât)

Yukarıda zikredilen iki şerhin yanında her ne kadar literatürde tercüme olarak zikredilse de detaylı açıklamalarıyla ve yine bir başvuru kaynağı olarak ön plana çıkmasıyla fıkıh camiasında meşhur olmuş bir başka *Mültakâ* şerhi de *Tercüme-i Mültekâ'dır*. Sadrazam Mustafa Kemankeş Paşa'nın teşvikleriyle Midillili Mevkûfâtî Mehmed Efendi'nin nevazil literatüründen istifade ederek kıymetli bir Türkçe tercüme-şerh olarak kaleme aldığı bu eser Mevkûfât olarak meşhur olmuştur.[56]

[55] Serkîs, *a.g.e*, C, I, s. 779.
[56] Şükrü Selim Has, *a.g.m*, C. XXXI, s. 552.

Genel olarak sade bir anlatım usûlüne sahip olan bu şerhi yukarıda zikredilen diğer şerhlerden ayıran en önemli özelliği *Mültekâ* ifadelerini şerh ederken çoğunlukla *Mültekâ'daki* her bir muttasıl zamirin râci' olduğu ibareyi ifade etmesi olduğu söylenebilir. *Mültekâ* ifadelerini şerh ederken Hanefî görüşlerin dışına fazla çıkmadan birçok yerde İmameyn ve Ebu Hanife arasındaki ihtilaflı görüşleri zikreden müellif, diğer mezhep imamlarının görüşlerine çok nadir yer vermektedir. Gerekçelendirmelerde delilleri kullanım tarzına bakıldığında her ne kadar diğer nakli delillere ve istidlal metotlarına başvursa da çoğu yerde örfe atıflarla açıklamalar yaptığı görülmektedir.

3.2.4- Mültekâ'nın diğer şerhleri

Mültekâ şerhleri arasında Derviş Muhammed b. Ahmed er-Rumî'nin *Gavvâsu'l-bihâr'ı*(Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 114), Halîl b. Resûl Sinobî Akçaçamî'nin (ö. 1664) *İzhâruferâidi'l-ebhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur'u* (Köprülü Ktp.,MehmedÂsım Bey, nr. 86) Hisâlî Abdurrahman Çelebi'nin *el-'Atâ fî şerhi'l-Mültekâ'sı* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2047) ve Muhammed b. Rüşdi b. Mahmûd'un *Şerhu'l-Mültekâ'sı* (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 766) ibareleri, atıfları ve zamirleri açıklamak ve lafzi tahliller yapmak üzere telif edilmiş, bunun yanı sıra Nûreddin Mamûd b. Berekâted-Dımaşkî el-Bâkânî'nin *Mecrâ (Ceryü)'l-enhur 'ala Mülteka'l-ebhur'u* (Beyazıt Devlet Ktp.,Veliyüddin Efendi, nr. 1234) ve Mustafa b. Ömer Üsküdârî'nin *Câmiu'n-nukûl ve lâmi'u'l-'ukûl'u* (Beuazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 8824) ise lafzî izahlardan ziyade paragraflar halinde meseleleri açıklamak üzere telif edilmiş *Mültekâ* şerhlerindendir.[57]

Mültekâ şerhleri arasında bir de İsmâil b. Sinâneddin Sivâsî'nin (ö. 1637) *Ferâidü mültek'l-ebhur'u* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 8821-8822) ve Ali b. Şerefeddin ed-Dimyâtî ez-Zarîfî'nin (ö. 1698) *Nûru't-tukâ şerhu'l-Mültekâ'sı* (Beyazıt Devlet Ktp. Bayezid, nr. 8823) *Mültekâ'daki* konuları açıklayarak ve mezhepler arası ihtilaflara da yer vererek yaptıkları şerheri, hadis alanındaki ilmiyle meşhur olmuş Sun'ullah b. Sun'ullah el-Halebî'nin *Mültekâ'daki* konuları hadislerle izah ederek telif ettiği *İksîrî't-tukâ fî tahr'ıri'l-Mültekâ'sı* (Beyazıt Devlet Ktp.

[57] Şükrü Selim Has, *a.g.m*, C. XXXI, s. 551.

Veliyüddin Efendi, nr. 1027), Sarı Ahmedefendi zâde Abdürrahim b. Ebû Bekir el-Meslüv el-Mar'aşî'nin kısa ve yoğun bir biçimde izahatlar yaparak telif ettiği el-*Mu'âdil'i* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2041-2428) ve Abdünnâfî b. Sâlim Kırîmî'nin *Zâdü'l-ukbâ fî şerhi'l-mültekâ'sı* (Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi, nr. 1243-1244), Vahdetî Osman b. Abdullah Celvetî Edirnevî'nin *Mühtedi'l-enhur ilâ Mültekâ'l-ebhur'u* (İstanbul 1311-1313) ve Mevlânâ Mehmed İzmirî'nin *Kemâlü'd-dirâye fî cem'i'r-rivâye'si*, *Mültekâ'nın* uzun ve hacimli izahatlar yapılarak telif edilen şerhlerindendir.[58]

Bütün bu şerhlere ilaveten *Mültekâ'nın* sadece belirli bölümlerinin işlendiği şerhleri de yapılmıştır. Kadızâde Muhammed b. Sâlih'in sadece hac babını izah ettiği *Feyzü'l-enhur alâ menseki Mültekâ'l-ebhur'u* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. (2381), İmamzâde Esad Efendi'nin bir hükmün iki istisnasını izah ettiği risalesi (Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.319) ve Alâeddin Ali Muhammed et-Tarablusî'nin *Sebkü'l-enhur alâ ferâidi Mültekâ'lebhur'u* (Süleymaniye Ktp. Fâtih, nr. 2518) *Mültekâ'nın* bu tür şerhlerindendir.[59]

4- Kitabu'l-İcâre'deki meselelere genel bir bakış

4.1- İcâre'nin fıkıh sistematiğindeki yeri

İnsanlar tarih boyunca hayatlarını devam ettirebilmek için mülk edinmeye (temellük) ihtiyaç duymuşlardır. Aralarındaki sosyo-ekonomik farklılıklar insanların bu mülk edinme şeklinde de bir dizi farklılık meydana getirmiş ve insanoğlu tarih boyunca sosyo-ekonomik farlılıklarından doğan bu farklı mülk edinme tarzlarını kullanmışlardır. Tarihi boyunca yeryüzünde kendi kavimlerinden olan birçok nebi ve rasulü ağırlayan insanoğlu evrensel bir mesaj ile gelen son nebi ve resul olan Hz. Muhammed (s.a.s) ile birlikte hukukun tüm alanlarında olduğu gibi mülk edinme meselesiyle ilgili olarak da birtakım hükümler va'zetmiştir. Daha sonraki zaman dilimlerinde İslam hukuku adını alarak bir doktrin haline gelen bu hukuki va'zlar, bu hukuk alanında söz sahibi olan âlimler tarafından, belli bir çerçeve çizilerek izah edilmiştir.

[58] Şükrü Selim Has, *a.g.m*, C. XXXI, s. 551.
[59] Şükrü Selim Has, *a.g.m*, C. XXXI, s. 552.

İslam hukukunda mülkiyetin intikali iki çeşit olup (temellük) bir tanesi malın hem rakebesini hem de menfaatini elde etmek şeklinde gerçekleşen satım, diğeri ise malın sadece menfatini mülkiyet edinmek olan kiralamadır. Malın bizzat kendisini edinme bey' akdinde olduğu gibi 'bir şeye mukabil yapılan temlik' ve sadaka gibi 'karşılıksız yapılan temlik' olmak üzere ikiye ayrılır. Malın menfaatinin mülkiyetini elde etmenin bir türü, 'karşılıksız olarak yapılan menfaat edinme' olan ariyet ve menfaati vasiyet bırakmaktır. Diğeri ise 'bir bedel karşılığında menfaat satımı' olan icâre olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.[60] Bu başlıkta menfaat mülkiyetinin intikali çerçevesinde değerlendirilecek icâre akdi genel olarak tanıtılmaya çalışılıcaktır.

İcâre bahisleri fıkıh kitaplarında "kitabu'l-icâre" şeklinda ana başlık olarak yer almaktadır. Kitabu'l-icâre başlığı genel olarak 'kitabu'l-hibe' başlığından sonra gelmektedir. Bununla ilgili Şeyhîzâde, *Mültekâ* şerhinde yüksek olandan düşük olana doğru bir geçiş sistematiği takip edildiğini, zira hibenin aynî bir temlik olduğunu icârenin ise bir menfaat temliki olduğunu aynî temlikin menfaat temlikinden daha kuvvetli olduğu için böyle bir usûl takip edildiğini ifade etmektedir.[61]

4.2- Lugat anlamı

Burada lugat kitaplarında icârenin ilk anlamı ile *Mültekâ* şerhlerindeki dil tahlilleri dikkate alınarak açıklamalar yapılacaktır. Bu açıdan 'icâre' kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında *Kitabu'l-muğarreb* adlı eserinde Ebu'l-Feth el-Harezmî; 'el-icâre'nin **'اَلْأُجْرَةُ'**(el-ücrah \ ücret) kelimesinden masdar ismi olup, belli bir menfaat karşılığında ücretle tutulan kişinin ücreti anlamında ve **'ضَرَبَ'** (da-ra-be \ dövdü), ve **'طَلَبَ'** (ta-le-be \ istedi) babından geldiğini söylemektedir.[62] *Lisânu'l-arab* adlı eserinde İbn Manzûr icâre kelimesinin **أَجْرٌ \ ecrun** kökünden isim olup **أَجَرَ ، يَأْجِرُ** şeklinde ikinci babdan geldiğini ve bir iş karşılığında verilen ücret anlamında

[60] Abdullah b. Mahmud el-Mevsılî, *el-İhityarlita'lili'l-Muhtar*, C. I, Daru'l-Erkam b. Erkam, Beyrut, s. 308.
[61] Şeyhîzâde, *a.g.e.,* C. III, s. 511, 512.
[62] Nasruddin Abdusseyyid Ebu'l-Mekarim b. Ali Ebu'l-Feth Burhanuddin el-Harezmi, *Kitabu'l-muğarreb fi tertibi'l –muarreb*, C. I,Daru'l-kitabi'l-arabiyyi, Beyrut, s. 20.

olduğunu ifade etmektedir.[63] *Misbahu'l-munir* adlı eserinde Ebu'l-Abbas ise bu çerçevede icarenin sözlük anlamını izah sadedinde **'أَجَرَ'** (e-ce-ra \ kiraladı) şeklinde geldiğini **'ضَرَبَ'** (da-ra-be\dövdü) ve **'قَتَلَ'** (ka-te-le\öldürdü) babından olup **' أَجَرَهُ اللَّهُ أَجْرًا'** (eccerehullahu ecrân \ Allah ona ecir vermek suretiyle mükâfatlandırdı.) anlamında olduğunu söylemektedir.[64]

Bütün bu izahlardan hareketle bu çalışmanın konusu olan *Mültekâ* şerhlerine bakıldığında 'el-icâre' ifadesinin 'el-ücrah' ifadesine isim olarak geldiği ve hayırlı işlere mukabil kazanılan şey olduğu anlaşılmakta gayrı meşru şeylerin satımından kaynaklanan ücretler kapsam dışında kalmaktadır.[65]

4.3- Istılah anlamı

Yukarıda icâre'nin sözlük anlamına dair Arapça dil bilgisi âlimlerinin zikredilen görüşleri icâre adına genel bir çerçeve çizmektedir. Bu minvalde icâre'nin ıstılah anlamına bakıldığında Hanefî'lerden Fahruddin ez-Zeylai, bir bedele karşılık menfaat elde etmek tanımını kullanırken,[66] Malikî'lerden İbn-i Arefe, icâreyi bir yerden başka bir yere nakledilmesi mümkün olan şeylerin (menkul mallar) menfaatlerinin satılması olarak tarif edip, bu tanımın dışında kalan arazi ve dükkânların menfaatlerinin satılmasını ise 'icâre' olarak değil, 'kirâ' olarak tanımlamaktadır.[67] Şafiî'lerden Bedruddin Ebu'l-Fadl icâreyi belirli bir bedele karşılık doğrudan menfaatin mülkiyetini elde etmek kastıyla yapılan bir menfaat akdi olarak tanımlamaktadır.[68] Son olarak, Hanbelî'lerden İbn-i Kudame ise "icâre menfaat satımıdır." Şeklinde net ve sade bir tanımlama yapmaktadır.[69]

İcâre'in ıstılah anlamı *Mültekâ'da, "deynî olsun ayni olsun belli olan bir menfaati belli olan bir bedel karşılığında satmak olarak tanımlandıktan sonra bu*

[63] Ebu'l-Fadl Muhammed bin Mukarrem el-Ensari, *Lisanu'l-arab*, C. I,Daru's-sadr, Beyrut, 1414(h), s. 598.
[64] Ahmet b. Muhammet b. Ali Ebu'l-Abbas, *Misbahu'l-Münir fî Garibi Şerhi'l-Kebir*, C. II, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, s. 5.
[65] Şeyhîzâde - Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 511.
[66] Fahruddin Zaylei el-Hanefi, *Tebyinu'l-hakaik şerhukenzi'd-dekaik ve haşiyetu'ş-şa'lebi*, C. V, 1. Baskı, Matbay-ı Kübra, Kahire, 1313 (h), s.132.
[67] İbn-i Arefe, *el Muhtasar fi'l-fikh*, C. II, Daru'l-fiker, Beyrut 1995, s. 109.
[68] Bedruddin Ebu'l-fadl, *Bidayetu'l-muhtac Fi şerhi'l-minhac*, C II, 1. Baskı, Daru'l-minhac, Cidde 2011, s. 393.
[69] İbn-i Kudame, *El-muğni*, C. III, Mektebetu kahire, Kahire 1968, s. 321.

bedel ise alışverişte herhangi bir malın karşılığı olarak verilebilecek her şey olabilir." Şeklinde tanımlanmaktadır.[70] *Mültekâ* şerhlerinde ise burada verilen bedelin aynî olması üzüm, elbise gibi doğrudan yararlanılan şeyleri, deynî olması ise altın ve gümüş gibi değerlerinden yaralanılan şeyleri ifade etmek üzere kullanıldığı söylenmektedir.[71]

Şeyhîzâde, buradaki bedelin malum olmasının ileride bilinmezlikten doğabilecek anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için olduğunu, bedel ve menfaatin bir ev karşılığında başka bir evin kiralanması gibi aynı cinsten olması durumunda ise faiz olabileceği için caiz olmadığını söyler.[72]

İcâre akdinde menfaatin malumiyeti kiralanan şeyin cinsine göre değişir. Bu bazen bir ev veya dükkânı bir aylığına kiralamak gibi kiralama zamanıyla belli olur. Bazen bir kumaşı gömlek olarak dikmesi için bir terziye iş ısmarlamak gibi yapılan akitle belli olur. Bazen de birisinin bir yiyeceği başka bir yere taşıması için bir insanı kiralaması gibi işaret etmek suretiyle göstererek belli olur.

Fıkıh kitaplarında icare bahisleri bağlamında menfaatlerinden yararlanılan şeylerin genel olarak şu başlıklar altında toplandığı görülmektedir;

1- Ev ve dükkân kiralanması

2- Arazi kiralanması

3- Hayvan ve elbise kiralanması

4- Ecîru'l-müşterek[73]

5- Ecîru'l-has[74]

6- Sütanne kiralanması

7- Kölenin kiralanması

8- Vakıf mallarının kiralanması

---

[70] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 157.
[71] Şeyhîzâde, Haskefî, *a.g.e.*, s. 511; Mevkûfâtî Mehmed Efendi, *Kitabu'l-mevkûfât*, C. II, Şirket-i sahafiyye-i Osmaniyye- Matbaay-ı Amire, 1308-1309 (h), s. 141.
[72] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 511; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 139.
[73] Emeğini birden fazla kişiye tahsis eden işçi
[74] Emeğini sadece bir kişiye tahsis eden işçi

9- Şayi hisseli malların kiralanması. (ömer nasuhi bilmenden bak)

Bu başlıklar *Mültekâ* şerhlerinde usûlünü incelediğimiz başlıklar olarak ilerideki bölümlerde ele alınacaktır.

4.4- İcâre akdinin meşruiyyeti

İcâre akdinin hukuk tekniği açısından meşruiyyetine bakıldığında genel kurala (kıyas) aykırı olduğu görülür. Çünkü bu akitte esas olan menfaatlerin satılması olup genel kural-kıyasa göre menfaatleri satmak caiz değildir. Nitekim üzerine akit yapılan şey yani menfaat, o anda var olmayan bir şeydir. Mülkiyet edinmeyi ileride olacak bir şeye bağlamak ise caiz değildir.[75]

Bu bağlamda icâre akdinin özellikle Hanefî mezhebinde istihsân deliline göre meşru kabul edildiği söylenebilir. İstihsân delili çeşitli nedenlerle (nas, zaruret, örf vs.) genel kuraldan ayrılamyı ifade eder. burada istihsân delilinin gerekçesi insanların bu akde duydukları zaruri ihtiyaç olduğu söylenebilir.

İcâre akdinin kitaptan delili Kasas suresinin yedinci ayetidir. Bu ayette Şuayb (a.s) Hz. Musa'nın emeğini belli bir süreliğine satın almaktadır. Bunun karşılığında ise onu kızıyla nikâhlamaktadır.[76]

Sünnet deliline göre; *"İşçinin ücretini alnının teri kurumadan veriniz"*[77] hadisi delil olarak zikredilebilir.[78]

4.5- İcâre akdinin rüknü ve şartı

İcâre akdinin rüknü, diğer birçok akitte olduğu gibi icap[79] ve kabuldür[80]. Bu icap ve kabulün mazi kipleriyle yapılması irade beyanlarının kesinliğini ifade etmek

[75] Burhanuddin Ali bin Ebubekir el-Merginani, *el-Hidaye fi şerhi bidayeti'l-mubtedi*, C. III, 1. Baskı, Daru'd-dekakik, Daru'l-feyha, Beyrut 2019, s. 635.
[76] Burhanuddin Ali b. Ebubekir el-Merginânî, *a.g.e.*, C. III, s. 636.
[77] Muhammed b. Yezid el-Kazvinî İbni mace, *Sünen*, Daru İhya-i Kütübi'l-İlmiyye, Rehin, 4, s. 816.
[78] Şeyhîzâde, Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 511.
[79] Ahmet yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2. Baskı, İfav yayınları, İstanbul 2012, s. 236.
[80] Ahmet Yaman - Halit Çalış, *a.g.e.,* s. 236

açısından önemlidir. Örneğin "Bu evi bir aylık kirası şu miktara sana kiraya verdim." Ya da "bunun menfaatini sana hibe ettim." demek buna örnek gösterilebilir.[81]

İcâre akdinin sıhhat şartı ise mülkiyeti intikal ettirilen menfaatin ve bu menfaate mukabil verilen ücretin malumiyetine dair bir bilinmezlik bulunmamasıdır. Eğer böyle bir bilinmezlik bulunursa icâre akdi fasit olmaktadır.[82]

4.6- Fasit icâre akdi

Fesat kelimesi lügatta herhangi bir şeyin anlamı herhangi bir şeyin faydalı ve bir düzene sahipken daha sonra bu özelliklerini yitirerek faydasız ve düzensiz hale gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir fıkıh terimi olarak ıstılah anamı ise bazen günlük ibadetlerde bazen de hukuki işlemlere dair ortaya konan sözleşmelerde yapılan bazı hatalardan dolayı bu ibadetlerin ve sözleşmelerin geçersiz kılınması anlamında kullanılır.[83] Bu başlıkta fasit olan icâre akdini ve fasit olan bu akit neticesinde ortaya çıkabilecek fıkhi durumları klasik fıkıh metinleri çerçevesinde ele alınıp incelenmeye çalışılıcaktır.

Klasik fıkıh metinlerine bakıldığı zaman, esasında yapılan bir icâre akdinin fesadına yol açan temel sorunun bilinmezlik olarak tercüme edilen 'cehalet' olduğu görülmektedir. Nitekim gerek buyu' akitlerinde gerekse icare akitlerinde zaman, ücret veya üzerine akit yapılan diğer meselelere dair her türlü bilinmezlik bu akitlerin hükmünü fasit kılar. Çünkü bilinmezlikler netice itibariyle tartışmaya yol açar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s) işçi çalıştıran kimsenin ona ücretini bildirmesi gerektiğini buyurmuştur. Fasit akdin sonunda ecr-i müsemma değil ecr-i misil verilmelidir.[84]

Bu açıdan fasit olan icâre akitlerine şu örnekler verilebilir; Her ay kirası bir dirheme diye yapılan icare akitleri sadece bir ay için geçerli olup geri kalan aylar için söz konusu akit fasit olur. Çünkü **كُلٌّ \ küllün (**her) ibaresi **umum \ عُمُومٌ** (genel) ifade edip bilinmezliğe yol açmaktadır. Eğer bütün aylar tek tek sayılırsa ancak o zaman

[81] Şeyhîzâde, Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 617.
[82] Şeyhîzâde, Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 617.
[83] H. Yunus Apaydın, "Fesad", **DİA**, C. XXII, İstanbul 1995, s. 417.
[84] Mevsilî, *a.g.e.*, C. I, s. 315, 316.

bu akdi kapsayan zaman dilimi **malum** \ مَعْلُومٌ (bilinir) olacağı için söz konusu akit sahih olur.[85]

Üzerinde taşınan yiyecek yükünün bir kısmına mukabil bir bineği kiralamak fasit bir icare akdidir. Çünkü kiracı yapacağı işten bir kısmını vermek suretiyle kira bedeli ödeyecektir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.s) değirmenciye öğüttüğü buğdaydan bir ölçek un vermek karşılığında un öğütmeyi yasaklamıştır. Bu tür bir akdin fasit kılınmasının sebebi ise aslında kiracının maddi imkânının bu tür bir akde taraf olmaya yeterli olmamasından dolayıdır. Yani tek sermayesi elinde bulunan mahsuldür.[86]

Öte yandan aynı türlerin takası olması sebebiyle (riba) faiz olacağından bir ev karşılığında başka bir evi, Bir bineğe karşı başka bir bineği ve bir elbiseye karşı başka bir elbiseyi kiralamak da caiz değildir.[87]

4.7- İcâre akdinin feshi

İcâre akdi, akdin taraflarından birisi veya her ikisi tarafından malum bir süre zarfında akdi kabul etme veya feshetme yetkisine dayanan şart muhayyerliği[88] hakkının kullanılmasıyla feshedilebilir. Kişi kiraladığı şeyi gördükten sonra görmr muhayyerliği[89] hakkını kullanmak suretiyle akdi feshedebilir. Yada ayıplı bir malı kiralayan bir şahsın bu kusuru fark ettikten sonra ayıp muhayyerliği hakkına dayanarak icâre akdini feshetmesi mümkündür. [90] İcâre akdi ayrıca karşılıklı anlaşma ile bozulup feshedilebilir. Buna da ikale denir.[91]

[85] Mevsilî, *a.g.e.*, C. I, s. 316.
[86] El-Fadıl Abdulgani Karabağî, *Şerhu'l-muhtar*, C. I, 1. Baskı İrşad Yayınevi, İstanbul 2017, s. 344.
[87] Şeyhîzâde, Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 541.
[88] Ahmet Yaman, Halit Çalış, *a.g.e.*, s. 253.
[89] Ahmet yaman Halit Çalış, *a.g.e.*, s. 254.
[90] Ahmet yaman, Halit Çalış, *a.g.e.*, s. 255.
[91] Serahsî, *Kitabu'l-Mebsut*, C. 16, Daru'l-ma'rufe, Beyrut s. 2.

I. BÖLÜM

MÜLTEKÂ ŞERHLERİNDEKİ USÛLE DAİR ÖZEL TESPİTLER

1- Kitabu'l-İcâre Başlığındaki Meselelerin Mültekâ Şerhleri Bağlamında Değerlendirilmesi

1.1- Ev ve dükkân kiralanması

İnsanların en temel ihtiyaçları emniyetli bir şekilde barınma ve geçinme olarak ifade edilebilir. Bu açıdan insanların geçimlerini temin edebilmeleri için bir iş kolunda çalışmaları, emniyetli bir şekilde barınmaları için ise bir eve sahip olmaları gerekir. Ev ve dükkânı satın almaya mali gücü yeterli olmayanlar ise bunları kiralamak suretiyle menfaatlerini satın almaları mümkündür. Bu açıdan Ev ve dükkânın kiralanması ile ilgili hükümler insanların en temel ihtiyaçları ile ilgili olmasından ötürü temel fıkıh kitaplarında da geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bu manada bu temel ihtiyaçları karşılamak için gayrı menkullerin kiralanmasına ilişkin hükümlerin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Biz *Mültekâ'da* bu başlık altında yer alan meseleleri tezimizin konusu çerçevesinde şerhlerin usûlü üzerinden incelemeye çalışacağız.

Giriş bölümünde İcâre akdi tanımlanırken bu akdin cevazına dair deliller ve bu akitte problem olabilecek unsurlar ifade edilmişti. Şimdi ise ev ve dükkân kiralanması özelinde bu akdin sıhhati ve fesadı *Mültekâ* şerhlerinin usulü çerçevesinde ele alınacaktır.

Mültekâ metninde çeşitli icâre akitlerinin sıhhat-fesat bağlamında incelendiği 'caiz olan ve olmayan icâre akitleri' şeklindeki bab başlığında Halebî'nin ifadelerini şerh eden Şeyhîzâde'nin, genel olarak bu tür akitlerin sıhhati bağlamında verdiği cevazları istihsân çerçevesinde temellendirdiği görülmektedir. İcâre akdinin hukuki mahiyeti ve meşruiyetine ilişkin Hanefi mezhebinde genel kabul gören istihsân delilini zikreden müellifin burada bu çerçevede açıklamlar yaptığı görülmektedir. Bu manada genel kuraldan ayrılmayı ifade eden istihsân çeşitli

gerekçelere dayanır. Bu gerekçelerden bir tanesi de örftür. Müellifin burada bu gerekçelerden örfe dayandığı görülmektedir. Bununla birlikte müellif meseleye genel kural açısından bakıldığında akdi fasit kılan unsurları zikretmeyi de ihmal etmemektedir. Müellif bu başlıkta istihsan ve kıyas bağlamında hükümlerin genel çerçevesini ortaya koyduktan sonra akdin yürürlülüğü sırasında hem kiralanan ev ve dükkân kullanımında uyulması gereken kuralları hem de akdin sıhhati açısından akit esnasında tarafların zikretmeleri gereken ifadeleri örnek cümleler zikretmek suretiyle hatırlatmaktadır. Müellifin bu başlıkta *Mültekâ* metnindeki ifadelere şerh yaparken zaman zaman metnin ifadelerinin kapsamının dışına çıkarak kiracı ve mülk sahibi arasında çıkabilecek ihtilaflarda kimin sözünün geçerli olacağını, birtakım mantık esasları üzerine bina ederek aktardığı da görülmektedir.[92]

Haskefî ise yukarıda zikredilen *Mültekâ* metnine ait bab başlığında Halebî'nin "caiz olan ve caiz olmayan icâre akitleri" şeklindeki ikili tasnifine *'وَ مَا يَكُونُ خِلَافًا فِيهَا (caiz olup olmadığı konusunda ihtilaf bulunan icâre akitleri)'*[93] ibaresini ekleyip bu bab başlığında, üçlü bir tasnif yaparak giriş yapmaktadır. Bu bölümde temel olarak örf çerçevesinde değerlendirmeler yapan müellif akdi sıhhat ve fesad bağlamında etkileyen durumun cehalet (bilinmezlik) olduğunu söylemektedir. Müellifin icâre akdinin temel konusunu oluşturan menfaatin meçhuliyetiyle ilgili meseleyi ön planda tutmasının gerekçesi, iki taraf arasında bilinmezliğin yol açacağı münakaşa olduğu görülmektedir.[94]

Mevkûfâtî ise girizgâh olarak kısaca *Mültekâ'nın* bu başlıktaki içeriğine temas etmenin yanı sıra ev ve dükkân kiralanmasının sıhhati ve fesadıyla ilgili olarak genellikle örf bağlamında değerlendirmeler yaparak insanlar arasında böyle bir akdin yaygın olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında şerhin genelinde de sıklıkla rastlandığı üzere *Mültekâ* metnindeki muttasıl zamirlerin râci' olduğu kelimeleri ifade ederek dil tahlilinde bulunmaktadır.[95]

Mültekâ'nın 'demircilik, bez ağartıcılık ve un öğütmek gibi binaya zarar veren şeyleri yapmak dışında içinde ne yapılacağı söylenmese bile ev ve dükkân

[92] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. IIIs. 521, 122.
[93] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 521, 522.
[94] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 521, 522.
[95] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 143.

kiralamak caizdir.'[96] İfadesinde yer alan cevazı Şeyhîzâde istihsân delili bağlamında temellendirmektedir. Müellif akdin başlangıcında herhangi bir şart koşulmadan mutlak bir akit yapıldığında örf açısından bu akdin ev ve dükkânda oturmayı gerektirdiğini söylemektedir. Müellifin genel kuralın dışına çıkarak buradaki hükmü istihsâna dayandırmasının gerekçesinin örf olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhîzâde istihsân bağlamında bu akdin cevazını temellendirdikten sonra, bu şekilde mutlak olarak yapılan bir akdi hayvan ve elbise kiralanmasına benzeterek caiz olmadığını ifade etmektedir.[97]

Haskefî bu meselede Şeyhîzâde'nin aksine istihsân ve kıyasa değinmeden aslında akdin başında şart koşulmasa bile ev ve dükkânda duvara çivi çakmak, hayvan bağlamak, odun kırmak, binaya zarar vermeden el değirmeniyle un öğütmek gibi kendi zamanı ve coğrafyasında mutat olan işlerin yapılabileceğini tamamen örf üzerinden bir gerekçelendirme yaparak sunmaktadır.[98]

Şeyhîzâde ve Haskefî ayrıca *Mültekâ'da* zikredilen ve mutlak akit yapıldığında yapılamayacak olan un öğütmeden kastın öküz ve su değirmenin kastedildiğini, elle yapılan un öğütme işinin böyle bir akitle yapılabileceğini söyleyerek, burada kendi zamanlarındaki un öğütme şeklini bundan istisna tutmuşlardır. Ayrıca her iki müellif de eğer yukarıda zikredilen şeylerin yapılmasıyla binaya bir zarar gelirse kiracıya bir tazmin yükümlülüğü doğacağı ve kira ücretinin düşeceğini "ücret ve tazminin bir arada bulunamayacağı" ilkesine dayandırarak aktarmaktadırlar.[99]

Şeyhîzâde burada diğer müelliflerden farklı olarak kiracı ve mülk sahibi arasında meydana gelebilecek ihtilaflarda kimin sözünün geçerli olacağıyla ilgili olarak iki temel hüküm ve bu hükümlerin gerekçelerini ortaya koymaktadır. Şöyle ki; eğer akit esnasında ev veya dükkânda neler yapılabileceğine dair kiracı ve mülk sahibi arasında herhangi bir ihtilaf ortaya çıkarsa burada mülk sahibinin sözünün geçerli olacağını söylemektedir. Bunun gerekçesini ise mülk sahibinin bu akdi tamamen veya buradaki faydalanma türlerinden herhangi birini inkâr etmesi

[96] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 159.
[97] Şeyhîzâde, *a.g.e.*,, C. III, s. 521.
[98] Haskefî, *a.g.e.*, C. III,s. 522.
[99] Şeyhîzâde, Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 522.

durumunda sözünün geçerli olmasına bağlamaktadır. Öte yandan eğer her iki taraf ta bu konuda delil getirseler burada kiracının delilinin daha kuvvetli olduğunu ise kiracının delilinin daha fazla şeyi ispat etme imkânıyla gerekçelendirmektedir.[100]

Mültekâ'nın yukarıda zikredilen aynı ifadeleriyle ilgili olarak Mevkûfâtî de Şeyhîzâde'nin aksine Haskefî gibi istihsân ve kıyas ayrımına değinmeden mutlak olarak yapılan böyle bir akdin cevazını sade bir biçimde diğer müelliflerin örf çerçevesinde yaptığı değerlendirmeyi yapmaktadır. Bunun dışında Mevkûfâtî Şeyhîzâde ve Haskefî'den farklı olarak ilerleyen bahislerde de sıklıkla rastlanılacağı üzere dil tahlili yaparak *Mültekâ* metnindeki kelimelerin râci' oldukları zamirleri zikretmeyi de ihmal etmemektedir.[101]

Burada ifade edilen icâre akdi mutlak olarak yapıldığında icâre akdine konu olan gayrı menkulün kullanımında bölgenin örfünün dikkate alınacağı ifade edilmiştir. Yukarıda da zikredildiği üzere şerh metinlerin örf bağlamında dile getirdiği bu yorum klasik metinlerde de görülmektedir. Nitekim Mevsilî de *el-İhtiyar'da* icâre akdinin başında ev ve dükkânda ne yapılacağı konuşulmadan bu şekilde yapılan mutlak bir akitle buralarda yapılabilecek şeyleri örf bağlamında zikretmektedir.[102]

Şerhlerde bazen dil tahlilleri yapılmaktadır. Nitekim *Mültekâ* metninde fasit kiralama şeklindeki bab başlığında *'kim bir evi her ay kirası şu kadara şeklinde kiralarsa bu akit sadece bir ay için geçerlidir.*'[103] Şeklindeki ifadeler için Şeyhîzâde, dil tahlilinde bulunarak buradaki (كُلّ\her)[104] ifadesinin bütün ayları kapsadığını ve ayların da sonu olmadığı için, sonu olmayan bir şeyle iş yapılamayacağını, böyle bir akitle sadece ilk ayın belirli olup akdin kapsamına girdiğini ve bu ayın nihayetinde sözleşmenin fasit olduğunu zikretmektedir. Bu ifadeleriyle yukarıdaki ibare (كُلّ\her) ile yapılan akdin fesadını ortaya koyan Şeyhîzâde devam eden ve akdin fasit olduğu diğer aylarda taraflar için ortaya çıkan fesih hakkına dair, mezhep içi ihtilafları barındıran görüşleri art arda zikreder. Bu görüşlerin ilki, taraflardan biri diğerinin

[100] Şeyhîzâde, *a.g.e.*,, C. III, s. 522.
[101] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 143.
[102] Mevsilî, *a.g.e.*, C. I, s. 309.
[103] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 160.
[104] Ebu'l-Fadl Muhammed bin Mukarrem el-Ensari, *a.g.e.*, s. 110.

huzurunda olmaksızın sözleşmeyi bozabileceğine dair Ebu Yusuf'a ait olan görüş, ikincisi, taraflardan birinin ancak diğerinin huzurunda akdi fesh edebileceğine dair Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e ait görüş, son olarak ise bir görüşe göre, ('قِيلَ\ denildi ki') ibaresi kullanılarak, ittifakla taraflardan biri ancak diğerinin huzurunda sözleşmeyi feshetme yetkisi olduğunu zikrederek bu bahsi kapatır.[105]

Buradaki (كُلٌّ\her) ifadesindeki muğlaklıktan dolayı menfaatin malumiyyetinin bulunmaması cehaleti beraberinde getirmektedir. Bu açıdan Haskefî burada geri kalan aylara ilişkin icâre akdinin fasit olmasının gerekçesini bu ifadedeki muğlaklıktan dolayı bilinmezliğe bağlamakta ve sonrasında bu bilinmezliği de 'her yeni ay girdiğinde sözleşmenin ne zaman bitip son bulmasının bilinememesi' olarak izah etmektedir. Haskefî bu bahiste Şeyhîzâde ve Mevkûfâtî'nin yaptığı gibi (كُلٌّ\her) ifadesini tahlil ederek buradaki fesada bir izah getirmeye çalışmaz. Haskefî ilk aydan sonra fasit olan bu akitle taraflar için doğan fesih hakkının çerçevesini çizmek adına yukarıda Şeyhîzâde'nin zikrettiği üç görüşü zikretmektedir. Haskefî bu görüşlerden ilkini aktarırken bu görüşün Ebu Yusuf'a ait olduğunu zikretmeden aktarır. Bu ifadeden Mezhep içerisinde bu görüşün tercih edildiği anlaşılabilir.[106]

Yukarıda zikredilen *Mültekâ* ifadeleri için Mevkûfâtî ise buradaki fesadın sebebini Şeyhîzâde'nin de yaptığı gibi (كُلٌّ\her) ifadesindeki muğlâklığa bağlamaktadır. Mevkufatî (كُلٌّ\her) ifadesi sonu olmayan bir şeye sarf edildiğinde tek bir manaya sarf olunması gerektiğini, çünkü genele sarf edilecek bir manayla iş yapmanın sıkıntılı olacağını, bir mantık örgüsü içerisinde sade bir biçimde aktarmaktadır. Mevkûfatî burada diğer müelliflerin akdin fasit olduğu aylar için taraflar nezdinde meydana gelen fesih hakkına değinmemeyi tercih etmektedir.[107]

Yukarıdaki meselenin devamında *Mültekâ'nın 'ancak bütün aylar sayılırsa başkadır.'*[108] Şeklindeki ifadeleri için Şeyhîzâde, burada ayların sayılmasının ne şekilde olacağı konusunda mülk sahibinin akdin başında *'her ay bir dirhem karşılığında olmak üzere bu evi on aylığına kiraya verdim.'*[109] demesini örnek

[105] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 530.
[106] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 530, 531.
[107] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 146.
[108] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 160.
[109] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 530.

göstererek meseleye dair anlaşılmaması muhtemel problemlere açıklık getirmeye çalışmıştır. Şeyhîzâde, Mülk sahibinin akdin başında söylemesi gereken bu örnek ifadeyi zikrettikten sonra böyle bir ifadenin söylenmesinin gerekçesini, böyle bir ifadeyle sürenin belirlenmesi durumunda bu akdin icmâ ile sahih olma şartının gerçekleşmesine bağlamaktadır.[110]

Haskefî ise *Mültekâ* metnindeki aynı ifadeler için, bu durumda akdin sahih olma gerekçesini daha önceki ifadeleri şerh etmek için söylediği 'cehalete (bilinmezliğe) dayanan maninin' ortadan kalkmasına bağlamaktadır.[111]

Mevkûfatî'ye bakıldığında bu ifadeleri şerh sadedinde mucirin bütün ayları saymasıyla akdin sahih olacağını ifade ederek buradaki bilinmezliği ortadan kaldırması gereken kişinin kiraya veren kimse olduğunu beyan eder.[112]

Yukarıda zikredilen meselede sadece Şeyhîzâde'nin akdin sıhhatine engel olan bilinmezliği ortadan kaldırmak için örnek vermek suretiyle açıklık getirdiği görülmektedir. Nitekim Mevkûfatî'nin bütün ayların sayılması gerektiğine dair ifadesinden kastın tam olarak ne olduğu anlaşılamayabilir. Zira evin veya dükkânın kiraya verileceği aylar sırasıyla sayılacak mı? Yoksa Şeyhizâde'nin verdiği örnekteki gibi 'on ay' diyerek bir sınır belirlemek yeterli mi? şeklinde akıllarda soru işareti oluşmasına sebep olabilir. Haskefî ise oluşabilecek bu probleme dair herhangi bir açıklama yapmamaktadır.

Ev veya dükkân kiralanmasında fesih hakkına ilişkin olarak *Mültekâ'nın 'kiracının her aydan bir saat ev veya dükkânda kalması o ay için kiralama akdini sahih kılarak her iki taraf için o ay içerisinde fesih hakkı ortadan kalkmış olur.'*[113] İfadesi yer almaktadır. Şeyhîzâde buradaki bir saatlik zaman diliminin konmasının gerekçesini her iki tarafın da bu müddet içerisinde söz konusu akde rıza göstermesine bağlamaktadır. Müellif herhangi bir özür olmaksızın ev veya dükkân sahibinin kiracıyı çıkartamamasının gerekçesini, akdin başında akdi tamamlayan iki tarafın rızası olduğuna dair bu konudaki genel kurala göre verilmiş bir hüküm bağlamında bazı müteahhirun âlimlerin görüşü olarak sunmaktadır. Şerhin geneli itibarıyla

[110] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 530.
[111] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 530.
[112] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C.II, s. 146.
[113] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 160.

istihsâna dayanarak verilen görüşleri ön planda tutan müellifin burada meseleye dair genel kaideyi ön planda zikrettiği görülmektedir.[114]

Haskefî ise bu bahisle ilgili olarak şerhin genelinde görüldüğü gibi kelime ve ibare şerhleri yaparak izahlar getirmektedir. Örneğin 'her ay' ibaresinden kastın akdin ilk ayından sonraki aylar için geçerli olduğunu, kiracının evde bir saat kalmasını ise ayın başında olması gerektiği şeklinde izah eder. Haskefî'nin yaptığı bu tür ibare izahları diğer şerhlerde görülmemektedir. Haskefî son olarak burada akdin sahih olmasının gerekçesini ise kiracının evde veya dükkânda bir saat kalmasıyla aslında iki tarafın da bu akde rıza göstermesine bağlamaktadır.[115]

Mevkûfatî burada diğer müelliflerin aksine akdin sıhhate dönüşme gerekçesinin açıklamayıp sadece akdin sahihe dönüşmesi neticesinde, mülk sahibinin kiracıyı evden veya dükkândan çıkartamayacağı ve bazı âlimlerin görüşü olarak zikrettiği fesih hakkının ortadan kalktığı şeklindeki fiili neticeyi aktarmaktadır. Mevkûfatî bu izahı yaptıktan sonra şerhin geneli itibarıyla rastlandığı gibi *Mültekâ* metnindeki muttasıl zamirlerin râci' oldukları kelimeleri izah etmeyi de ihmal etmemektedir.[116]

Yukarıda zikredilen kiracının ev veya dükkânda her aydan bir saat kalmasıyla fesih hakkının ortadan kalktığına dair *Mültekâ'daki* ifadesinin devamında buradaki fesih hakkıyla ilgi olarak istisnai bir durumu zikreden Halebî şöyle devam etmektedir; *'zahiru'r-rivaye görüşe göre, her ayın ilk gecesi ve gündüzünde fesih hakkı vardır.'*[117] Şeyhîzâde birçok muteber kaynakta da zikredildiği üzere fetvanın buna göre verildiğini aktardıktan sonra, burada fesih hakkı için verilen sürenin geniş tutulmasının gerekçesini ayın başında hilâlin görüldüğü saatte iki tarafın da bir araya gelerek akdi feshetmesinin çok meşakkatli olmasına bağlamaktadır.[118]

Müellif bu gerekçelendirmeyi yaptıktan sonra bu meseleyle ilgili şu hükümleri bina eder. Şöyle ki; Taraflar eğer ayın ortasında akdi feshederse böyle bir feshin geçerli olmayacağı ancak bir görüşe göre içinde bulundukları ay bittikten

[114] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 530, 531.
[115] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 531.
[116] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 146.
[117] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 160, 161.
[118] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 531.

sonra bu fesih gerçekleşebilir. Eğer içinde bulundukları ayın ortasında gelecek ayın başında akdi feshettiklerini söyleseler hiçbir şüpheye yer kalmadan hilâl görüldüğünde akit fesholur. Eğer kiracı iki ya da üç ayın kira ücretini peşin verse ve mülk sahibi de bu ücreti alırsa ücret önceden verildiği için her iki taraf için de fesih hakkı ortadan kalkar.[119]

Haskefî ise yukarıda zikredilen *Mültekâ* ifadeleriyle ilgili olarak, fesih hakkının bir gece ve gündüze yayılıp geniş tutularak verilen fetvanın örfe dayandırılarak verildiğini söylemektedir. Bu örfün dayanağını ise ayın ortasında yapılacak bir feshin anlaşılmaz ve şüpheli durumlar barındırmasıyla izah etmektedir. Haskefi devamında, Zeylaî'ye dayandırarak, bir görüşe göre taraflardan birisi ayın ortasında gelecek ayın başında geçerli olmak üzere bu akdi feshettiğini söylerse bu feshin geçerli olacağını söylemektedir. Ancak yine Şeyhîzâde'nin de zikrettiği üzere ücreti önden verilmiş bütün akitlerde böyle bir feshin geçerli olmayacağını da ekleyerek bu meseleye dair hükmün çerçevesini çizmektedir.[120]

Mevkûfatî bu meseleye dair fetvanın yukarıda zikredildiği gibi verildiğini sade bir biçimde izah ettikten sonra *Mültekâ* metnindeki zamirlerin râci' oldukları kelimeleri aktarmakla yetinmektedir.[121]

Yine icâre akdinin sıhhatiyle alakalı olarak *Mültekâ'nın 'mülk sahibi bütün ayları kastettiğini açıklamadan ev veya dükkânını yıllık filan miktara kiralarsa bu akit sahihtir.'*[122] İfadelerinde yer alan hükmün sıhhat gerekçesini Şeyhîzâde sürenin açıklanmasıyla menfaatin belirlendiği ve ücretin de belli olmasıyla icâre akdinin sıhhatinin şartı olarak zikredilen belirli bir malın belirli bir menfaat karşılığında verilmesi olarak sunulan 'ma'lumeteyn'in gerçekleşmesi çerçevesinde sunmaktadır. Müellif bu bağlamda meselenin devamında akdin yürürlüğü ile ilgili olarak ücretin yılın aylarına eşit bir şekilde bölünerek her ayın ücretinin belirleneceği ve zamanın değişmesiyle oluşabilecek ücret farklılıklarının da dikkate alınmayacağını ifade etmektedir.[123]

---

[119] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 531.
[120] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 532.
[121] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 146.
[122] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 161.
[123] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 531.

Haskefi ise burada Şeyhîzâde'nin aksine fazla ayrıntıya girmeden sadece sahih olan bu akdin yürütülmesiyle ilgili olarak yıllık olarak belirlenen bu ücretin aylar arasında eşit bir şekilde bölünmesi, zamansal ve fiyat bazında oluşabilecek farklılıklara itibar edilmemesi gerektiğini ifade etmekle yetinmektedir.[124]

Mevkûfatî de bu meseleye dair sade bir yorum yapıp yine diğer meselelerde olduğu gibi öteki müelliflerden farklı olarak *Mültekâ'daki* muttasıl zamirlerin râci' oldukları kelimeleri zikretmekle yetinmektedir.[125]

Yukarıda ev ve dükkân kiralanmasına dair sıhhat ve fesat çerçevesi zikredilen akdin başlangıcı ile ilgili olarak *Mültekâ'da 'sürenin başlangıcı akit esnasında belirlenen vakittir. Eğer böyle bir vakit belirlenmemişse o zaman akdin başlangıcı yapıldığı andır.'*[126] şeklindeki ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerle ilgili olarak Şeyhîzâde'nin icâre bahsinin genelinde sıklıkla rastladığımız üzere akdin herhangi bir unsuruyla ilgili olarak tarafların söylemesi gereken cümleleri örnek bir cümleyle aktardığı görülmektedir. Nitekim akdin başında akdin başlangıç zamanıyla ilgili olarak taraflara "bu senenin recep ayı" şeklinde örnek bir cümle sunmaktadır. Müellif akdin başlangıç zamanının belirlenmediği mutlak bir akdin hükmünü ise bir kimsenin falancayla bir ay konuşmayacağına dair yaptığı yemine benzeterek buradaki hükmü ileriye dönük yapılan yemine benzetmektedir.[127]

Mültekâ'nın yukarıda zikredilen ifadeleriyle ilgili olarak diğer müellifler Şeyhîzâde'nin aksine fazla detaya girmeden sade bir anlatımla kelime ve ibare izahları yapmakla yetinmektedirler.

Akdin başlangıcıyla alakalı olarak eğer akit esnasında herhangi bir belirleme yapılmamışsa akdin yapıldığı anın başlangıç olarak kabul edileceği yukarıda zikredilmişti. Bu hükmün devamında *Mültekâ'da 'akit eğer hilalin görüldüğü anda yapılmışsa hilale, yoksa günlere itibar edilir.'*[128] Şeklindeki ifadeler yer almaktadır. Hilalin görülmesi olarak tercüme ettiğimiz '**يهل**' ibaresiyle ilgili olarak Şeyhîzâde bu ibarenin meful sigasında (bu siga ileride Haskefî'nin ifadelerinden de anlaşılacağı

[124] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 532.
[125] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 146.
[126] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 161.
[127] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 531.
[128] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 161.

üzere meçhul siga anlamında kullanılmıştır.) geldiğini ve **‘يُهَلُّ \ yuhellu’** şeklinde ‘hilalin görülmesi’ anlamında kullanıldığını söyleyerek bir dil tahlili yapmaktadır. Müellifin meselenin devamında hilale itibar edilmesinin gerekçesini ayların aslen hilale göre ölçüldüğü fikrini güçlendirmek için *‘sana hilalden soruyorlar. Deki: o insanlar için bir vakit ölçme aracıdır.’*[129] ayetini zikrettiği görülmektedir.[130]

Müellif mutlak olan böyle bir akdin hilalin görüldüğü anda yapılmaması durumunda günlere itibar edileceğine dair görüşü Ebu Hanife’ye dayandırarak bir mantık silsilesi içerisinde aktarmaktadır. Şöyle ki: birinci ayın hilaline yetişmek mümkün olmayınca ayların birbirine bitişik olmasından dolayı ikinci ve üçüncü aylara da yetişmek de mümkün olmayacaktır. Zira eksilen birici ayı ikinci ayın günleriyle tamamlamak gerektiği için ikinci ay eksilecek ve bu şekilde üçüncü, dördüncü aylar ve ilâ nihaye bütün aylar da eksik kalmış olacaktır.[131]

Haskefî ise bu meselede **‘يهل’** ibaresinde ilk harfin damme (ötre) ile, ikinci harfin ise fetha ile **‘يُهَلُّ \ yuhellu’** şeklinde ‘hilal görüldü’ anlamında okunması gerektiğini söyleyerek sarf ilmi açısından birtakım izahlar yapmaktadır. Hem Şeyhîzâde’nin hem de Haskefî’in bu ibarenin mefûl (meçhul) sigasında okunması gerektiğini söylemesi, hilali sadece bir tarafın görmesinin aksine herhangi bir yerde görülmesi anlamına hamlederek akdin bu unsurunun gerçekleşmesinde herhangi bir zorluğun ortaya çıkmamasını amaçladıkları söylenebilir. Müellif meselenin devamında **‘الأهلَّة el-ehilletü’** ibaresindeki ‘el’ takısının cemî’ (çoğul) olan manayı cins bir manaya aksettirmek suretiyle bu ibarenin ‘aylar’ olarak değil de ‘hilâl’ olarak okunması gerektiğini ifade ederek dil tahlil yapmaktadır.[132]

Müellif meseleyi izah etmeye mutlak olarak yapılan bu akit hilalle yapılmadığında günlere itibar edileceğine dair *Mültekâ* ifadeleriyle ilgili olarak her ayın otuz gün senenin ise üç yüz altmış gün olduğunu, bu açıdan senenin miladi veya hicri değil de adet hesabı yapılarak ölçülmesi gerektiğine dair Ebû Hanîfe’nin görüşünü aktarmakla başlamaktadır. Haskefî burada İmam-ı Âzam’ın’ın bu görüşünü aktardıktan sonra, İmam Muhammed ile Ebû Yusuf’un sadece hicri takvimin geçerli

[129] Bakara 189.
[130] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 531.
[131] *Gös. yer.*
[132] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 532.

olduğuna dair görüşlerini de aktarmakla, bir mezhep içi ihtilafa değinmenin akabinde İmam'ın görüşüne göre fetva verildiğini zikrederek, mezhep içinde ihtilaflı olan bu meselede, tercih edilen görüşü de zikretmeyi ihmal etmemektedir.[133]

Müellif burada İmam'ın görüşü tercih edildiği takdirde, yani hicri veya miladi takvim ayrımı yapılmazsa bir miladi yılda kurban bayramı ve teşrik tekbirlerinin tekrarlanacağı şeklindeki problemi zikrederek bu problemin çözümünü Bu sene hesabının, icâre akdinin senesi olması, hicri veya miladi olarak hesaplanacak bir sene olmadığı için burada bir problem meydana gelmediği gibi olacak olan şeylerde (ibadetlerde) de bir problem doğmayacağı şeklinde sunmaktadır.

Evin gasp edilmesiyle ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'eğer bir kimse evini gasbeden şahsa evimi boşalt yoksa kirası her ay şu kadar derse ve evi gasbeden şahıs boşaltmazsa ev sahibinin söylediği kirayı vermesi gerekir. Eğer gasbeden şahıs bu durumu inkâr ederse evinin gasp edildiğini iddia eden şahıs bu konuda delil getirse dahi, veya inkâr etmeyip, ben burayı kiralamak istemiyorum dese bu kirayı vermesi gerekmez.'* [134] Şeklindeki ifadeleri Şeyhîzâde muttasıl zamirlerin râci' oldukları ifadeleri, meçhul fiillerin naib-i faillerini söylemek ve kapalı olan ifadeleri açıklamak gibi, kelime bazında dil tahlilleri yaparak şerh etmektedir. Müellif bunun dışında evi gasbeden şahsın sahibinin istediği kirayı vermesi gerektiğinin gerekçesini, gasbeden şahsın burada günlerce kalabilmesinin önüne geçilmesi gerektiğine bağlamaktadır. Müellif öte yandan gaspçının, evin kendisine ait olduğunu iddia eden şahsın evin sahibi olmadığına dair tartışma açtıktan sonra, ev sahibinin delil getirmesinin bir işe yaramayacağının gerekçesini ise böyle bir tartışmadan sonra delil getirmenin kira hakkına fayda sağlamayacağına dayandırmaktadır. Müellif bu meseleye dair son olarak "gaspçının buraya kira ücreti ödemek istemediğine dair ikrarlı sözü olsa bile açık rızası olmadığı gerekçesiyle ücret vermesi gerekmemektedir." Şeklindeki hüküm cümlesini yerleştirmektedir.[135]

Aynı ifadeler için Haskefî ise, gaspçının evi boşaltmaması durumunda ev sahibinin ön gördüğü ücreti vermesi gerektiğinin gerekçesini, bu akdin teatî

[133] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 532.
[134] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 167.
[135] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 562.

(alışveriş) yoluyla gerçekleşmesine bağlamaktadır. Öte yandan ev sahibinin "evimi boşalt" ifadesiyle evi kendisine izafe etmesini bu evin kendisine ait olduğunu gösterdiğini ileri sürmektedir. Bunun dışında eğer ev sahibi evin kendisine ait olduğuna dair delil getirse, bu delil kabul görse bile, gaspçının bu evi kiralamak istememesini bu konuda iradesi olmamasına bağlayarak bu ücreti vermesi gerekemeyeceğine hükmeder. Müellif son olarak uç noktada bir yaklaşım ortaya koyarak gaspçının ev sahibine bu zamana kadar kendisine söylediklerini hiç işitmediğini söylemesi durumunda, kendisinin sağır olma ihtimalini güçlendirdiğini ifade etmektedir. Müellif bütün bunların dışında Şeyhîzâde gibi lafzî tahliller yapmayı da ihmal etmemektedir.[136]

Söz konusu ifadeler için Mevkûfâtî ise, kısa bir izah yapmanın yanı sıra *Mültekâ* metnindeki zamirlerin racî' oldukları kelimeleri de açıklamaktadır. Şöyle ki; **دَارَهُ** \ darehu' da olan zamir ' **قَالَ** \ kale' fiilinin failine, **فَآجَرَهَا** \ feâceraha ve '**فَرَغَهَا**\ ferreğaha' daki zamirlerin '**دَارَ** \ darun'a, '**عَلَيْهِ** \ aleyhi' deki zamirin '**غَاصِبَهُ** \ ğasebehu'ya râci' olduğunu aktarmaktadır.[137]

Ev veya dükkânla ilgili yapılan icâre akdinin feshiyle ilgili olarak *Mültekâ* metninde 'icâre akdinin feshi' olarak son bab başlığı gelmektedir. Şeyhîzâde, bu bab başlığını şerh ederken girizgâh sadedinde bu başlığın son olarak gelmesinin sebebinin icare akdinin bozulmasının ve feshedilmesinin nasıl olması gerektiği meselesinin, bu akdin kendisinden sonra gelmesi gerektiğini söylemektedir. Akabinde *Mültekâ* metninde icâre akdinin feshi bab başlığında yer alan *'evin yıkılması gibi menfaatin ortadan kalktığı bir durumdan dolayı akit feshedilir.'*[138] Şeklindeki ifadeler için, ilk olarak; *Hidaye*'ye atıfta bulunarak, bazı Hanefi fıkıhçıların bu durumu kaçan devenin durumuna benzeterek, akdin geçersiz kılınamayacağını, ikincil olarak; İmam Muhammed'den gelen, bu durumda akdin feshedilemeyeceğine dair bu konudaki farklı ve muhalif görüşleri sunmaktadır.

[136] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 562.
[137] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 153.
[138] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 165.

Akabinde esah[139] olan görüşün bu akdin feshedilmesi gerektiği olduğunu beyan etmektedir.[140]

Haskefî ise bu ifadelerde yer alan kusur ibaresini eski veya yeni şeklinde şerh ederek ortaya çıkan bu kusuru ayıp muhayyerliği çerçevesinde ele alır. Müellif devamında ev ve dükkânda olacak bu yararlanma kusurunu arazi, tarla ve köle kiralamasında olabilecek yararlanma kusurlarıyla birlikte izah eder.[141]

Aynı ifadelerle ilgili olarak Mevkûfatî ise genel olarak ayıp muhayyerliği çerçevesine meseleyi izah etmeye gayret etmektedir.[142]

Mültekâ metninde fasit kiralama ile ilgili bab başlığındaki '*evi kiralayan şahıs kiraladığı evde her aydan bir saat oturduğu zaman o ay için kiralama akdi geçerli olur. Artık ev sahibinin kiracıyı evden çıkarma hakkı bulunmayıp fesih hakkı da düşmüş olur.'*[143] ifadeleri için Şeyhîzâde, geçerli bir mazeretin olma durumunu istisna tutarak, bu bir saatlik vakitle iki tarafın da o ay için rızasının olduğuna delil sayarak, bu şeklinde söz konusu fıkhi kaideyi çerçevelemektedir. Şeyhîzâde'nin bu fıkhi görüşü kıyas deliline uygun olduğunu ve mütekaddimun âlimlerinin bu görüşte olduğunu söylemesi aslında bu görüşün fıkhi değerini ortaya koymaktadır.[144]

Mevkûfatî ise bu bahisle ilgili olarak sade bir açıklama yaptıktan sonra *Mültekâ* metnindeki zamirler hakkında dil tahlilleri yaparak ve bu zamirlerin hangi kelimelere râci' olduğunu izah etmekle yetinmeyi tercih etmektedir.[145]

Aynı ifadelerle ilgili olarak Haskefî ise, cümle şerhler yapmayıp, kelime izahatlar şeklinde hangi kelimenin hangi anlamda kullanıldığını izah etmektedir.[146]

Yine fesih hakkıyla ilgili olarak *Mültekâ* metnindeki *'Zahiru'r-rivaye'ye*[147] *göre gelecek ayın ilk gecesi ile birinci gününde kira sözleşmesini bozma hakkı*

---

[139] H. Yunus Apaydın, *a.g.m.*, s. 110.
[140] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 554; Ahmed Meylânî, *İslam fıkhından tahkikli ve tahriçli el-Hidaye Tercemesi*, C. III, Kahraman Yayınları, İstanbul 2001, s. 426.
[141] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 554, 555.
[142] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 146.
[143] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 160.
[144] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 530.
[145] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 146.
[146] Haskefî, *a.g.e.*, C. II, s. 530, 531.
[147] Muhammed Emin (İbn-i Abidîn), *Mecmuatu Resail-i İbn-i Abidîn*, C. II, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2014, s. 16.

vardır.'[148] İfadeler için, öncelikli olarak bu meselede farklı görüşler olmakla beraber bu fıkhi görüşün muftâ bih[149] olduğunu söyleyerek görüşün fıkhi değerini ortaya koyan Şeyhîzâde, sonrasında bu görüşün ulema tarafından tercih edilmesine sebep olan akli delilleri ortaya koymaktadır.[150]

Aynı ifadeler için Haskefî ise, bu görüşün örfe dayandığını söyleyerek görüşün kaynağını ifade ettikten sonra, İmam Zeylaî ve daha başka âlimlerin bu görüşte olduğunu, nakli delillendirme yoluyla sunmaktadır.[151]

Mevkûfatî ise bu ifadelerle ilgili daha önceki ifadelere yaptığı açıklamalarda olduğu gibi kısa bir şerh yaptıktan sonra, hangi zamirin nereye racî' olduğunu ifade etmekle yetinmektedir.[152]

1.2- Arazi kiralanması

İslam hukukunda arazi kiralamasına dair bahislere geniş yer verilmektedir. Bu durum kiralanan araziye kiracı tarafından daha sonra kaldırıldığında iki taraf arasında ihtilaf oluşturabilecek bina yapmak ve ağaç \ fidan dikmek gibi söz konusu araziyi kullanma usulünden kaynaklanmaktadır.

'Arazi kiralanması' olarak ifade edilen bu başlıkta klasik fıkıh kitaplarında "isti'câru'l-ard" olarak nitelenen ekin ekmek, ev yapmak, içinde bulunan ağaçlardan istifade etmek vb. menfaatleri sağlamak amacıyla araziye dair yapılan kiralama akdini, *Mültekâ'nın* şerh metinlerinin usûlüne dair özel tespitler çerçevesinde ele alınmaya gayret edilecektir.

Arazi kiralanmasına dair *Mültekâ* metninde yer alan ifadelere Şeyhîzâde'nin şerh sadedinde sıklıkla örf ile temellendirmeyi tercih ettiği görülmektedir. Kıyasa göre verilen hükmün örfün önüne geçtiği durumlarda ise bazen Hanefi fıkıhçıların bu konudaki görüşlerini ön planda tutarak bazen de mantık kaideleri çerçevesinde istihsâna göre verilmiş olan hükmü zikrederek bu görüşün tercih edilmesi gerektiğini aktarmaktadır. Şerhin genelinde istihsâna göre verilmiş olan hükmü

[148] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 160, 161.
[149] Fahrettin Atar, "Fetva", **DİA**, C. XII, İstanbul 1995, s. 486.
[150] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 531.
[151] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 530, 531.
[152] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 146.

gerekçelendirerek sunan müellif bu meselede böyle bir gerekçelendirmeye yer vermemektedir. Zaman zaman atıflar yapmayı da ihmal etmeyen müellif gerektiği yerde matematiksel yöntemlerden de yararlanmaktadır. Arazi kiralanmasına dair hükümleri yukarıda izah edilen usûlle aktaran müellifin vakıf arazilerine dair hükümleri ayrı şartlar ve zeminde değerlendirmeye aldığı görülmektedir.[153]

Haskefî'nin ise bu meselede Şeyhîzâde'nin aksine örf, kıyas ya da istihsâna değinmeden Şeyhîzâde'nin istihsâna göre verdiği hükmü herhangi bir açıklama yapmadan doğrudan zikrettiği görülmektedir. Müellif aynı zamanda akdin unsurlarını zikrederken bu unsurların değişmesiyle akdin dönüşeceği bir başka akit türünü zikrederek akdi temel olarak tanımlamaya çalışmaktadır. Bunun dışında Şeyhîzâde'nin yaptığı gibi matematiksel yöntemlerden de yararlanan müellif yine aynı şekilde vakıf mallarını ayrı bir zeminde değerlendirmektedir.[154]

Bu meselede sade yorumlar yaptığı görülen Mevkûfâtî, esasında meseleye diğer müelliflerin bakmadığı bir açıdan bakarak daha akdin başında arazide yapılacak işlerin çok uç noktalarda farklılıklar arz ettiğini hatırlatarak akdin başında alınması gereken önlemleri hatırlatmaktadır. Müellifin bunun dışında şerhin genelinde rastlandığı üzere muttasıl zamirlerin râci' oldukları ibareleri izah etmeyi de ihmal etmediği görülmektedir.[155]

Bütün bu ön bilgiler ışığında arazi kiralanmasına dair akdin sıhhati ve fesadı bağlamında *Mültekâ* metnindeki *'akit esnasında içinde ne ekeceğinin söylenmesi, ya da kiracının dilediğimi ekerim demesi halinde arazi kiralanması sahih bir İcare akdidir.'*[156] İfadelerine bakıldığında Şeyhîzâde örfen yapılacakların belli olduğunu söyleyerek öncelikli olarak örf ile delillendirme yoluna gidip buradaki icmâ ile verilmiş hükmün sebebini örf ile temellendirdiği görülmektedir. Akabinde eğer akit esnasında arazide neler yapılacağı belirlenmemişse kiracının *"dilediğimi ekerim"* demesi gerekliliğini de daha sonra taraflar arasında herhangi bir münazaanın çıkmamasıyla gerekçelendirmektedir.[157]

---

[153] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 522, 523.
[154] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 522, 523.
[155] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 146.
[156] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 159.
[157] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. II, s. 522.

Akdin ancak bu şekilde sahih olabileceğini zikreden müellif, bu iki şarttan birisinin olmaması halinde akdin fasit olacağını bilinmezlikle gerekçelendirerek aktarmaktadır. Fasit olan bu akdin tekrar Sahih bir akde dönüşmesinin kıyasa göre mümkün olmayacağını içki ve domuz eti karşılığında satış yapmaya kıyas ederek aktaran müellif, istihsâna göre ise akdin sahihe dönüştüğünü konuşulan ücretin de verilmesi gerektiğini söylemektedir. Şerhin genelinde verilen hükümleri gerekçelendirmeler üzerine temellendiren müellif, burada istihsâna göre verilen hükmü gerekçelendirme gereği duymamaktadır.[158]

Haskefî'ye bakıldığında ise burada tıpkı Şeyhîzâde'nin zikrettiği gibi arazi kiralanmasına dair yapılan akdin ancak yukarıda zikredilen iki şarttan birisi yerine getirilirse sahih olabileceğini, aksi takdirde bilinmezlikten dolayı anlaşmazlık çıkabileceğine bağlayarak bu akdin fasit olacağını söylemektedir. Fakat Şeyhîzâde'den farklı olarak buradaki hükmü icmâ ve örfe dayandırma gereği duymamaktadır. Meselenin devamında Şeyhîzâde'nin aksine bu şartlardan birisi yerine getirilmediği için fasit olacak olan bu akdin tekrar sahihe dönüşüp dönüşmeyeceğiyle alakalı olarak kıyas ve istihsâna değinmeden akdin sahihe dönüşüp ücretin verilmesi gerektiğini söyleyerek direkt olarak istihsâna göre verilen hükmü zikretmektedir.[159]

Mevkûfâtî ise yukarıda zikredilen *Mültekâ* ifadeleriyle ilgili olarak akdin sahih olması için belirtilen iki şartın gerekçesini arazide ekilecek şeylerin ciddi farklılıklar arz etmesine bağlayarak sade bir izah yapmaktadır. Mevkûfâtî'nin bu ifadeleriyle aslında diğer iki müellifin zikretmediği araziye ağaç ve fidan dikilmesi, ev yapılması gibi ileride zikredileceği üzere akdin bitiminden sonra ciddi manada problem doğuracak bir meseleye temas ettiği görülmektedir.[160]

Yukarıda arazi kiralanmasıyla ilgili olarak verdiği ön bilgileri şerh metinler bağlamında değerlendirilen *Mültekâ* ifadelerinin devamında kiralanan arazide yapılan işleme bağlı olarak doğabilecek problemler de zikredilmiştir. Bu problemlerin ilki kiralanan arazide ev yapılması ve ağaç dikilmesiyle ilgili gündeme

[158] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 522.
[159] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 522.
[160] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 144.

gelmektedir. Nitekim bununla ilgili olarak *Mültekâ* metninde *'bina yapmak ve ağaç dikmek için de arazi kiralamak sahihtir. Kira süresi bittikten sonra kiracının bunları sökerek araziyi boş bir şekilde teslim etmesi gerekir.'* şeklindeki ifadeler yer almaktadır. [161]

Mültekâ'nın bu ifadeleri için Şeyhîzâde ilk olarak bazı kelimeleri izah etmenin yanında buradaki sıhhatin gerekçesini bu iki menfaatin (ev yapmak ve ağaç dikmek) arazi kiralamasında kastedilen bir menfaat türü olmasına bağlamaktadır. Arazinin boş bırakılma gerekliliğini ise ev ve ağaçlar için bir son olamayıp bunlar ücrete mukabil veya ücretsiz bir şekilde arazide kalırlarsa arazi sahibinin zarara girmesiyle gerekçelendirmektedir.[162]

Müellif meselenin devamında *Kunyetü'l-minye'ye* yaptığı atıfla herhangi bir zarar olmadığı sürece vakıf yöneticilerinin itirazı olsa bile vakıf arazilerinde bina ve ağaçların kalma ücretlerinin ödenerek sökülmemesi gerektiğini ve *bahrü'r-raik'e* atıfla bu meselenin izahıyla ihtikâr edilmiş arazinin durumunun ortaya çıktığını söyleyerek hem iki temel atıfta bulunmakta hem de icâre akdi dışındaki bir meselenin durumunu izah etmektedir.[163]

Mültekâ'nın aynı ifadeleriyle ilgili olarak Haskefî ise arazinin bina yapmak ve ağaç dikmek için kiralanabileceği gibi, akdin bitiminden sonra sökülme imkânları olsun yahut olmasın yemek pişirmek, ağaçlarını budamak ve değirmencilik yapmak gibi amaçlarla da kiralanabileceğini *Bahru'r-raik'e* atıfla zikretmektedir. Haskefi tıpkı Şeyhîzâde gibi sürenin bitiminden sonra arazinin boş bir şekilde teslim edilmesi gerekliliğini ise bina ve ağaçlar için bir son olmamasına bağlamaktadır.[164]

Mevkûfâtî ise bu meseleyle ilgili olarak sade bir izah yapmanın yanı sıra sürekli olarak yaptığı gibi *Mültekâ* metnindeki muttasıl zamirlerin râci' oldukları kelimeleri açıklamakla yetinmektedir.[165]

Kiralanan söz konusu arazinin bina ve ağaçlardan arındılmaması durumunda ise *Mültekâ'da 'eğer arazide bulunan bina ve ağaçlar sökülmezse arazi sahibinin*

[161] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 159.
[162] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 522.
[163] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 522.
[164] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 522.
[165] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 144.

bunların sökülmüş haldeki ücretlerinin sahibinin rızasıyla vermesi gerekir. Eğer bunların sökülmesiyle arazide bir eksilme meydana geliyorsa arazi sahibi kiracının rızası olmaksızın bunu yapar.' Şeklindeki ifadeler yer almaktadır.[166]

Şeyhîzâde öncelikli olarak *Mültekâ* metninde yer alan bu ifadelerdeki her bir ibareyi ayrı ayrı zikrederek izah etmektedir. Ayrıca yukarıda *Mültekâ* metninde zikredilen bina ve ağaçların sökülmüş haldeki kıymetlerinin arazinin içinde bina ve ağaçlar olduğu haldeki kıymetinin, arazinin bina ve ağaçlar sökülmüş haldeki kıymetinden çıkarılarak hesaplanacağını söyleyerek matematiksel bir yöntem kullanmaktadır. Müellif böyle bir durumda bina ve ağaçlarının sökülmüş haldeki kıymetlerine itibar edilmesinin gerekçesini ise "çünkü bu şekilde bunlara itibar edilir." diyerek aslında bu itibarı örfe dayandırdığı görülmektedir.[167]

Haskefî ise yukarıda zikredilen *Mültekâ* ifadeleriyle ilgili olarak kelime bazında izahlar yapmanın yanı sıra Şeyhîzâde'nin yaptığı gibi *Mültekâ'da* yer alan bina ve ağaçların sökülmüş haldeki ücretlerinin değerlendirilmesinin gerekçesini bina ve ağaçlara bu şekilde itibar edilmesiyle gerekçelendirme yapmaktadır. Aslında Şeyhîzâde ve Haskefî'nin böyle bir gerekçelendirme yapmasıyla bu konuda örfün çerçevesini ortaya koydukları görülmektedir.[168]

Mültekâ metninde akdin bitiminden sonra arazinin sahibine tesliminde içinde bulunan bina ve ağaçların durumuyla ilgili olarak yukarıda zikredilen ihtimallerin dışında son çıkış yolu olarak zikredilen *'...veya arazinin sahibine, içindeki bina ve ağaçların da kiracıya kalması üzerine her iki taraf da rıza gösterir.'* Şeklindeki ifadeler yer almaktadır.[169]

Şeyhîzâde bu ibareyi şerh ederken iki tarafın bu konudaki rızasını burada herhangi bir zararın oluşmamsına atfetmenin yanı sıra bu meselede mülk sahibinin rızasını yeterli görmektedir. Müellif ayrıca mülk sahibinin rızasının yeterli olmasına fukâhanın bu konudaki şu sözünü gerekçe olarak sunmaktadır; "Buradaki mülkiyet

[166] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 159.
[167] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 523.
[168] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 522, 523.
[169] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 159.

mülk sahibine ait olduğu için dilerse ücret karşılığı yahut ücretsiz bir şekilde bina ve ağaçların burada bulunmasına tek başına karar verebilir."[170]

Haskefî ise bina ve ağaçların ücret karşılığında arazide kalması durumunda buna icâre deneceği ücretsiz bir şekilde kalması durumunda ise bu işleme iâre denmesi gerektiğini ifade ederek akdi noktasal olarak tanımlama yoluna gitmektedir. Müellif ayrıca akdin bu şekilde ilerlemesi durumunda arazinin içindekilerle beraber üçüncü şahıslara kiralanabileceğini ve önce arazinin bina ve ağaçlar olmadan kıymetinin sonra da bina ve ağaçların arazisiz ücretlerinin hesaplanarak her iki tarafın da bu aritmetiğe göre hisselerini alacağını formel bir tarzda izah etmektedir. Meselenin devamında bu arazinin vakıf arazisi olması durumunda bir zarar oluşmadığı sürece zorla bile olsa ecri misille yukarıda zikredilen usule göre akdin devam edeceğini aktaran müellif ihtikâr edilmiş arazinin durumunun da tıpkı böyle olduğunu söylemektedir.[171]

Böyle bir akitte ücretin verilmesiyle ilgili olarak *Mültekâ* metnindeki *"Arazi sahibi her gün için ücret talep etme hakkına sahiptir."*[172] İfadeleri için Şeyhîzâde öncelikli olarak, menfaat hakkındaki akdin aşamalı olarak gerçekleşmesine bağlayarak meseleyi mantık zeminde değerlendirmeye gayret etmektedir. Akabinde eğer akit esnasında bir şart konulmamışsa akdin esası itibariyle arazi kiralamalarında her saat başı gereken ücretin verilmesi gerektiğine dair kaideyi hatırlatmaktadır. Daha sonra, böyle olması durumunda bir güçlük meydana geleceğini ifade edip, arazi kiralamalarında ücretin arazi sahibi tarafından günlük (akit esnasında bu konuda şart konulmamışsa) olarak istenebileceğine dair fetvayı istihsân delili bağlamında sunmaktadır. Meselenin devamında İmam Züfer'e ait kira müddeti bitmeden araziden ücret alınamayacağına dair görüşü, Ebu Hanife'nin de ilk görüşünün bu olduğunu söyleyerek bir mezhep içi ihtilaf beyanında bulunarak aktarmaktadır .[173]

Aynı meseleye dair Haskefî ve Mevkûfâtî ise, ücretin verilmesine dair buradaki süre beyanının akit esnasında herhangi bir şart konulmadığı durumlarda

[170] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 523.
[171] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 523.
[172] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 158.
[173] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 516.

geçerli olduğunu aksi takdirde akit esnasında konulan süre şartına uyulacağını söylemek suretiyle kısa ve sade bir izahta bulunmaktadırlar.[174]

Mültekâ metnindeki *"eğer bu arazideki bina ve ağaçların sökülmesiyle arazide bir kıymet eksikliği oluşursa o zaman kiracının rızasına bakılmaz."*[175] İfadeler için Şeyhîzade, bazı kelime tahlilleri yapmanın yanı sıra, bu ifadelere dair şu üç çıkarımı ortaya koyar. "Birincisi; arazi sahibi arazisinde bulunan ev ve ağaçları sahibinin rızası gerekmeksizin, kıymetlerini ödeyerek mülkiyetine alabilir. İkincisi; bunların kıymetleri arazinin içinde ev ve ağaçlar olduğu haldeki kıymetlerinden, bunlar sökülmüş haldeki kıymetleri çıkartılarak hesaplanır. Üçüncüsü ise; bu durumda yapılanlar için tarla sahibinin rızası yeterli olup kiracının rızasına bakılmaz." Şeyhîzâde bu çıkarımlarda bulunurken herhangi bir şer'i delil kullanmayıp bu hükümlerin gerekçesi olarak *'لِمَا قَالُو فِي تَعْلِيلِهِ'* \ (fıkıh âlimlerinin) bu meseleye dair gerekçelendirmede söylediklerinden dolayı ifadesini kullanmaktadır.[176]

Şeyhîzâde'nin bu meseleye dair herhangi bir şer'i delille gerekçelendirme yapmadan doğrudan bu ibareyi aktarmakla yetinmesinin sebebi fıkıh âlimlerinin bu konudaki icmâının gerekçelendirme açısından yeterli görmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Mültekâ metnindeki aynı ifadeler için Haskefî ve Mevkûfâtî ise bazı kapalı zamir ve ifadelerin açıklanmak ve bazı gerekçelendirmeler yapmanın yanı sıra, kısa ve sade bir izah yapmayı tercih etmişlerdir.[177]

Mültekâ metninde şayet yukarıda zikredilen kaideler çerçevesinde bu problem çözülmez ise bu meselenin nihai çözümü olarak sunulan, *"o zaman arazi sahibine, ev ve ağaçlar ise kiracıya ait olacağına dair iki taraf da rıza gösterebilirler. Yoncanın durumu da ağaç gibidir."*[178] İfadelerine şerh sadedinde Şeyhîzâde, bazı kelime tahlilleri yapmanın yanı sıra burada arazi sahibinin rızasının yeterli olduğunu kiracının rızasına gerek olmadığını ifade etmektedir. Mevkûfâtî ise

[174] Haskefî, *a.g.e.*, C. II, s. 516; Mevkûfatî, *a.g.e.*, C. II, s. 141.
[175] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 159.
[176] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 523.
[177] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 523; Mevkâfatî, *a.g.e.*, C. II, s. 141.
[178] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 159.

aynı ifadeler için lafız tahlilleri yapmadan sade bir izah yapmayı tercih etmektedir. 'Yonca da ağaç gibidir.' İfadeleri için ikisi de (Şeyhîzâde ve Mevkûfâtî) "çünkü yoncanın da ağaç gibi nihayeti yoktur." şeklinde bir gerekçelendirme yapmaktadırlar.[179]

Haskefî ise aynı ifadeler için Şeyhîzâde gibi bazı kelime tahlilleri ve yoncaya dair aynı gerekçelendirmeleri yapmaktadır. Öte yandan Şeyhîzâde ve Mevkûfâtî'den farklı olarak şayet yukarıda arazi sahibi ve kiracı arasında yapılan paylaşımdan sonra bu arazi üçüncü bir kimseye kiralanırsa öncelikle arazinin ev ve ağaçlar olmadan fiyatı belirlenip sonrasında ağaçlar ve ev arazisiz bir şekilde hesaplanacağı ve herkesin bu neticeye göre hissesini alacağını söylemektedir. Ayrıca bu arazi şayet bir vakıf arazisi ise onunla ilgili bilgilerin tamamının vakıf konusu işlenirken et-Tenvir'e yapılan atıflarda mevcut olduğunu söylemektedir.[180]

Haskefî'nin böyle bir tahlil yapmasının sebebi, *Mültekâ* metninde zikredilen paylaşımın kiracı ve arazi sahibi arasında akitte belirtilen süre bittikten sonra arazi, ev ve ağaçların paylaşımının yapılmasının ardından ortaya çıkacak olan fiili duruma (üçüncü şahsa kiralama) fıkhi zemin kazandırmak istemesinden dolayı olduğu söylenebilir.

Mültekâ metnindeki '*eğer kiracı buğday ekmek üzere kiraladığı bir araziye yonca ekerse araziye verdiği zarar ölçüsünce tazminde bulunup, artık bu akit için ücret gerekmez'* ifadeler için Şeyhîzâde öncelikli olarak *Mültekâ* metninde 'buğday' olarak tercüme ettiğimiz '**بُرٍّ** \ burrin' kelimesini '**حِنْطَةٌ** \ hintetün' şeklinde ifade etmektedir. Akabinde yonca ekiminin arklarının daha geniş olması ve daha çok sulamaya ihtiyaç duyulmasından dolayı buğday ekiminden daha zararlı olması sebebiyle akitte belirlenen ekim türünden vaz geçilmesi kiralayanı gaspçı durumuna düşürür. Menfaati tazmin mükellefiyeti gasp statüsü sebebiyle ortadan kalkar. Dolayısıyla burada ücretten söz edilemez. Diyerek söz konusu meseleye dair Halebî'nin ve diğer fıkıh âlimlerinin verdikleri fetvayı kısım kısım ele alarak mantık zeminde tartışır.[181]

---

[179] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 523; Mevkûfâtî, *gös. yer.*
[180] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 523.
[181] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 528, 529.

Bu mantıksal izahın ardından, birisi *Minahü'l-gaffar'a* dayandırdığı, bu durumda ücretin gerekliliği olmadığı şeklindeki görüş, diğeri ise el-Aynî'ye dayandırdığı şayet daha az zararlı bir şey ekerse tazmin gerekmeyeceği şeklindeki görüş olmak üzere, iki aktarımda bulunur. Bunların ardından yukarıdaki iki görüşün müteahhirun âlimlerinin görüşü olduğu, mütekaddimun âlimlerinin ise bu konuda, şayet bu arazi vakıf malı, yetim malı veya yatırım amaçlı verilen bir arazi ise o zaman ecr-i misil gerektiği şeklindeki görüşü ileri sürdüğünü aktararak vakıf malı ve yetim malının özel statüsüne işaret etmiştir.[182]

Haskefî ve Mevkûfâtî ise bu ifadelerle ilgili olarak, ücretin düşmesini kiracının bu durumda gaspçı olmasıyla gerekçelendirmenin dışında Şeyhîzâde'nin aksine sade ve kısa bir açıklama yapmakla yetinmeyi tercih etmişlerdir.[183]

Böyle bir akdin feshiyle ilgili olarak *Mültekâ* metninde *'arazinin suyunun kesilmesi gibi menfaati ortadan kaldıran kusurlardan dolayı akit fesholunur.'*[184] Şeklindeki ifadeler için Şeyhîzâde öncelikli olarak bu görüşün müftâ bih olduğunu, buradaki kusurun mahiyetini ise menfaati ortadan kaldıran kusur olarak tasvir edip, bu durumda fesih muhayyerliğinin sabit olduğunu söylemektedir. Bunun yanında bazı kelime tahlilleri de yapan müellif bu meseleye dair son olarak, *Hidaye'ye* atıf yaparak, *Hidaye'de* de belirtildiği üzere bazı fıkıh âlimlerinin söz konusu kusurların giderilebilecek kusurlar olduğunu, bundan dolayı bu akdin böyle bir kusurdan dolayı fesh edilemeyeceğini aktarmaktadır.[185]

Mültekâ metnindeki aynı ifadeler için Haskefi ise kelime bazında şerhler yapmaktadır. Örneğin buradaki '**عَيْبٌ**\ aybun' (kusur) u açıklarken eskiden beri olan kusur veya yeni oluşan kusur olması fark etmeksizin bütün kusurları kapsadığını söylemektedir. Öte yandan *el- Haniye'ye* atıfla zayıf olan "eğer tarla yağmur suyuyla sulanıyorsa yağmurun kesilmesi de kusur sayılır." Görüşünü aktarıp esah olan görüşün bu olmadığını aktarmaktadır.[186]

---

[182] Şeyhîzâde, *gös. yer.*; Bedruddin el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-hidaye*, C. X, Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2000, s. 250, 251.
[183] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 528, 529; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 145.
[184] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 165.
[185] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 554; Merginânî, *a.g.e.*, s. 426.
[186] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 554, 555.

Mevkûfâtî ise söz konusu ifadeleri şerh sadedinde kısa ve sade açıklamalar yapmaktadır. Bu açıklamaların yanı sıra bu ifadelerdeki ‘ بِهِ \ bihi’ de olan zamir ‘مَعِيبٌ \ maîbun’ a râci’ olduğunu söyleyerek bir lafzî tahlil yapmaktadır.[187]

1-3- Hayvan ve elbise kiralanması

Hayvan kiralanması genel olarak ya binek ya da yük taşımacılığı amacıyla yapılmaktadır. Her ne kadar modern zamanla birlikte farklı binek araçlar icat edilip günümüzde bu araçlar daha çok kiralama akdine konu edilse de tezimizin ana başlığı birer klasik fıkıh metni olan *Mültekâ* şerhlerinin usulünü incelemek olduğu için bu başlıkta binek kiralanması kapsamında sadece hayvan kiralanması ele alınacaktır. Bu başlıkta havyan kiralanmasıyla beraber aynı başlıkta elbise kiralanmasının da zikredilmesinin tercih edilmesinin sebebi bu iki kiralama akdinde de kullanıcının değişmesinin kiralanan şeydeki yıpranmaya etki etmesinden dolayıdır.

Bu meselede müelliflerin şerh usûlüne bakıldığında Şeyhîzâde’nin genel tavrının örf çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Meseleye *Mültekâ* ifadelerini şerh sadedinde giriş yaparken öncelikli olarak insanların arasındaki âdete atıf yapan müellifin bu bağlamda akdin sıhhatine zemin oluştururken örfü temel aldığı görülmektedir. Hatta mutlak olarak yapılan böyle bir akitte kullanıcının değişmesine izah getirirken bu konuda akdin fesadını örf bağlamında ortaya koymakta ve bu konuda örfün hükmünü nas ile verilen hükme benzeterek örfe atfettiği değeri ortaya koymaktadır. Bunun dışında klasik fıkıh eserlerine sıklıkla atıflar yapan müellif ayrıca “tazminle ücret bir arada bulunmaz”, “bu görüş tercih edilir çünkü zahiru’r-rivaye olan görüş budur.” gibi ifadeler kullanarak hem fıkhi kaidelere atıf yapmakta hem de mezhep içinde güçlü kabul edilen görüşleri ön plana almaktadır.[188]

Haskefî ise bu meselede Şeyhîzâde’nin değindiği örfün çerçevesini biraz daha genişleterek hayvan ve elbise kiralanmasına dair yapılan icâre akdinde örf bağlamında yapılabilecekleri zikretmenin yanında, hayvanı gösteriş olarak kapıya bağlamak veya elbiseyi süs olarak evin duvarlarına asmak için kiralamanın akdi fasit kılacağını zikrederek icâre akdindeki menfaatin hakiki bir yararlanma olması

[187] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 152.
[188] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 524, 525.

gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bunun dışında sıklıkla muhtelif eserlere atıf yapan müellifin icmâya da başvurduğu görülmektedir.[189]

Bu meselede Şeyhîzâde ile Haskefî arasındaki en temel farklılığın hadisle delillendirme metodu olduğu görülmektedir. Zira Şeyhîzâde, hadisle delillendirmeyi 'Rasulullah bunu yasakladı.' Şeklinde açık bir şekilde bu nehyin hadisle yapıldığını aktarırken, Haskefî'nin ise aynı konuda 'bu nehyolundu.' Diyerek bu nehyin varlığına işaret etmekle yetinmiştir.[190]

Bu açıdan hayvan ve elbise kiralamanın sıhhati ve fesadı ile ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'hayvanı binmek ve yük taşımak için elbiseyi ise giymek için kiralamak sahihtir.'*[191] İfadeler için Şeyhîzâde, buradaki gerekçelendirmeyi örfe dayandırarak âdet olarak hayvan binek ve yük için, elbisenin ise giymek için kiralandığını ve bu konudaki genel geçer örfün de böyle olmasına dayandırmaktadır. Haskefî ise Şeyhîzâde'nin örfle yaptığı bu gerekçelendirmeyi biraz daha detaylandırarak bu örfün dışına çıkılarak hayvanı kapıya bağlamak, ya da elbiseyi ev ve dükkânı süslemek amacıyla kiralanması durumunda bu akdin fasit olacağını ve ücretin düşeceğini ifade etmektedir.[192]

Hayvan ve elbise kiralanmasının sıhhatinin *Mültekâ* şerhlerince sadece örf çerçevesinde ele alınmasının sebebi hayvan ve elbise kiralanmasında dinen kabih ve çirkin bir durumun söz konusu olmaması ve örfen bunların sıhhat çerçevesinin çizilmiş olmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Daha önce aktarıldığı üzere icâre akdi belirli bir mal karşılığında belirli bir menfaat satımı olarak tanımlanmıştı. Bu menfaat, yapılan icâre akdiyle kiralanan şeyler arasında değişiklik arz eder. Nitekim Halebî *Mültekâ* metninde bir hayvanı kiralamak için yapılan icâre akdinde menfaatin şu şekilde bilindiğini söyler; *'Menfaat bazen belirli bir yükü bir hayvanın üzerinde belirli bir mesafeye kadar taşımak bazen de şunu şuradan şuraya taşımak şeklinde işaret etmekle bilinir.'*[193]

---

[189] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 524, 525.
[190] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 523, 524; Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 523, 524.
[191] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 159.
[192] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 523, 524; Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 524.
[193] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 158.

Şeyhîzâde *Bahru'r-raik'e* atıfla bu ifadeleri gerekçelendirmeyi kendi dönemine uyarlayarak şerh etmekte ve bu bilgiyi sıhhat fesat zemininde değerlendirip, yükün taşınacağı yerin ve zamanın bilinmemesi durumunda bu akdin fasit olacağını hatırlatmaktadır. Akabinde böyle bir gerekçelendirme ile zamanımızda (17. yy) bu hayvanın ne zaman ve nerede kiralanacağının bilinmemesinden dolayı otlayan hayvanların kiralanmasına dair yapılan kiralama akdinin geçersiz kılınacağını bilinmezliğe dayandırarak aktarmaktadır.[194]

Haskefi ise, Şeyhîzâde'nin yaptığı gibi meseleyi sıhhat fesat zemininde değerlendirip hayvanın kiralanacağı yerin ve zamanın bilinmemesi durumunda akdin fasit olacağını beyan ettikten sonra bu hükmü hemen hemen tüm icâre akitlerinin fesadına sebep olan 'cehalet \ bilinmezlik' bağlamında değerlendirmektedir. Haskefî bütün bu değerlendirmeleri yapmanın akabinde Şeyhîzâde'nin da bu meselede yaptığı gibi *'Bezaziyye'de olduğu gibi'*[195] diyerek kaynakla delillendirme yoluna gitmektedir.[196]

Mülk sahibinin ücret talep etme hakkıyla ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'binek sahibi her merhale için ücret talep etme hakkına sahiptir.'*[197] İfadesi için Şeyhîzâde, öncelikli olarak kiralamanın adım adım gerçekleştiğini hatırlatarak hayvanın attığı her adımda sahibinin ücret talep etme hakkına sahip olduğunu söylemektedir. Akabinde böyle bir durumun birçok güçlüğü beraberinde getireceğinden dolayı istihsân delili çerçevesinde böyle bir sınırlama getirildiğini aktarır. Nihayetinde bu gerekçelendirmeyi İmam Züfer'in, yolculuk bitmeden binek sahibinin ücret talep etme hakkı olmadığına dair görüşüyle temellendirmektedir. Mevkûfâtî de bu meselede binek sahibinin her merhalede ücret talep etme hakkına sahip olduğunu zikrettikten sonra herhangi bir delile başvurmadan İmam Züfer'in söz konusu görüşünü direkt olarak hatırlatmaktadır.[198]

Haskefî diğer iki müelliften farklı olarak binek sahibinin her merhalede ücret talep etme hakkının olmasının akit esnasında ücretin verilme zamanıyla ilgili

[194] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 514, 515.
[195] Haskefî, *a.g.e.*, C. II, s. 515.
[196] Haskefî, *a.g.e.*, C. II, s. 514, 515.
[197] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 158.
[198] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 516; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 142.

bir şart koşulmadığında geçerli olduğunu, aksi takdirde koşulan şartların geçerli olduğunu sade bir üslupla ifade etmektedir.[199]

Böyle bir akdin feshine dair *Mültekâ* metninde yer alan *'hayvanın yararlanılamayacak derecede yaralanması durumunda akit feshedilir.'*[200] İfadelerine Şeyhîzâde öncelikli olarak dil tahlili yapmak suretiyle bizim "yararlanılamayacak derecede yaralanma" olarak tercüme ettiğimiz **ed-debretu / اَلدَّبْرَةُ** kelimesinin fethalı olarak geldiğini ve **ed-debru \ اَلدَّبْرُ** kelimesinin tekili olup hayvanı tarlada sürme esnasında sırtında oluşan yara olarak tarif etmektedir.[201]

Akabinde gerekçelendirme yapmak suretiyle bu meseleye dair *şerhu'l vikaye* sahibi ibnü'-şıhne'ye ait 'böyle bir yaralanma durumunda fesih için kadının hükmü veya kiracının rızasına ihtiyaç duyulmaması' görüşü ve bu görüşün gerekçeli hali olan cumhura ait, "böyle bir yaralanmadan fayda sağlamaya dönüş olabildiği için, böyle bir fesih için kadının hükmü veya kiracının rızasına ihtiyaç olduğu" görüşünü aktarmaktadır.[202]

Aynı ifadeler için Haskefî ise Şeyhîzâde'nin yaptığı dil tahlillerini yaptıktan sonra buradaki fıkhi görüşü el-Kuhistanî'ye dayandırmaktadır. Kûhistânî ise bu görüşü İbnü'l-esir ve *el-İhtiyar'a* yaptığı atıfla aktarmaktadır. Mevkûfâtî ise buradaki feshin gerekçesini menfaatin ortadan kalkmasına bağlayarak sade bir izah yapmakla yetinmektedir.[203]

1.4- Sütanne Kiralanması

Şeyhîzâde bu meselenin girişinde sütanne kiralanmasının cevazı noktasında öncelikli olarak kıyas açısından bu akdi sütü için bir keçiyi vb. kiralamaya kıyas ederek böyle bir akdin sahih olamayacağını aktarmaktadır. Akabinde akdin sıhhatini istihsân çerçevesinde ayet ve örfle temellendiren müellifin, Hanefî mezhebi dışında özellikle İmam Şafiî'nin görüşlerine de yer verdiği görülmektedir. Dil tahlilini de

[199] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 516.
[200] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 165.
[201] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 555.
[202] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 555.
[203] Haskefî, *a.g.e.*, s. C. III, 555; Mevkûfâtî, *a.g.e,*. C. II, s. 553; Kûhistanî, Şemsuddin Muhammed el-Horosanî, *Camiu'r-rumuz şerhu muhtasaru'l-vikaye*, Daru'l-imare. S. 445, 446.

şerh bağlamında zikretmeyi ihmal etmeyen müellif, sarf ilmi bağlamında değerlendirmeler yapmanın yanı sıra müşakele gibi bedii sanatlarına da başvurmaktadır.[204]

Haskefî ise Şeyhîzâde'nin aksine sıhhat-fesat bağlamında herhangi bir şerî delil zikretme gereği duymasa da tâlî meselelerde yeri geldiğinde kıyas istihsân ve hatta nassın çerçevelediği delilleri zikretmeyi ihmal etmemektedir. Bunun dışında yine Şeyhîzâde'nin değindiği noktalarda tıpkı onun gibi sarf ilmi bağlamında dil tahlilleri de yapan müellif, mantık bağlamında da sıklıkla atıflar yapmaktadır.[205]

Mevkûfâtî bu meselede Haskefî'nin aksine Şeyhîzâde'nin zikrettiği gibi meseleye giriş sadedinde böyle bir akdin sıhhatini ayet ve örf ile delillendirme yoluna gitmektedir. Bunun dışında sade izahlar yapan müellif şerhin genelinde görüldüğü üzere *Mültekâ* metnindeki muttasıl zamirlerin râci' oldukları kelimeleri açıkladığı görülmektedir.[206]

Bu açıdan *Mültekâ* metninde yer alan *'İmameyn'in ihtilafı olmakla beraber malum bir ücret veya yiyeceği ve giyeceği mukabilinde sütanne kiralanması caizdir.'*[207] ifadeleri için Şeyhîzâde öncelikli olarak ana metinde **ez-zı'ru** \ **اَلظِّئْرُ** olarak ifade edilen sütanneyi klasik isimlendirmesi olan **el-murdiatu** \ **اَلْمُرْضِعَةُ** olarak açıklamaktadır. Akabinde buradaki malum ücreti ise kıyas delili bağlamında değerlendirildiğinde sütü için bir inek ve koyunu kiralamak veya sebzelerini yemek için bir bostanı kiralamaya kıyas ederek caiz olmadığını aktarmaktadır. Fakat ardından istihsân delili çerçevesinde müctehitlerin Talak suresinin altıncı ayetini delil göstermek suretiyle icmâda bulunduklarını ifade ederek söz konusu akdin sıhhat zeminin oluşturmaktadır.[208]

Müellif meseleyi ilk olarak kıyas ve istihsân delilleri bağlamında değerlendirdikten sonra icmâyla verilen bu hükmü teamüllerin asırlar boyunca bu şekilde gelip buna aykırı bir görüşün olmadığı şeklinde aktarmaktadır. Akabinde

[204] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 536, 537.
[205] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 144.
[206] Mevkûfâtî, *a.g.e*,. C. II, s. 147.
[207] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 162.
[208] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 536.

sahih olan bu görüşün gerekçesi olarak bu akdin bir menfaat akdi olduğunu, menfaatin bebeğin terbiye ve bakımı, sütün ise buna tabi olduğu şeklinde bir mantıki izahla aktarmaktadır. Müellif bu görüşü aktardıktan sonra Serahsî'ye ait olan akdin süt üzerine yapıldığını bebeğe yapılan hizmetin ise sütannenin sütüne tabi olduğu görüşünü de aktarmaktadır.[209]

Haskefi de *Mültekâ* metnindeki ifadeler için Şeyhîzâde gibi öncelikli olarak *Mültekâ* metninde geçen **ez-zı'ru** \ اَلظِّئْرُ kelimesini **el-murdiatü** \ اَلْمُرْضِعَةُ olarak tanımladıktadır. Sonrasında ise Şeyhîzâde'den farklı olarak sütanne konusundaki cevazın genel olduğu ve sütannenin mü'min ya da kâfir olmasının sıhhate engel olmadığını fakat sütün fıtratı değiştirdiği gerekçesiyle ahmaklardan sütanne tutulmasının nehiy edildiğini aktarmaktadır.[210]

Mevkûfâtî ise *Mültekâ* metnindeki aynı ifadeler için Şeyhîzâde'nin zikrettiği Talak suresini altıncı ayetini zikrettikten sonra bir anne kendi evladını dahi emzirdiğinde ücret talep etme hakkına sahipse başka bir sabiyi emzirmek için elbette ücret alabileceğini söyleyerek sütanne kiralanmasının sıhhatinin ayetle gerekçelendirilmesini evleviyet kıyası bağlamında değerlendirmektedir.[211]

Sütannenin görevleriyle ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'bebeği ve elbiselerini yıkamak, yiyeceğini hazırlamak ve bebeği yağlamak sütanneye aittir. Sütannenin bu işleri yaparken kendisine lazım olan tüm eşyaların masrafı bebeğin nafakasını temin edene aittir.'*[212] İfadeleri için Şeyhîzâde, bebeğin elbiselerinin yıkanmasından kastın idrar ve dışkıdan temizlenmesinin kastedildiğini adet olan diğer kirliliklerin bu kapsama girmediğini aktarmaktadır. Daha sonra *Mültekâ* metninde geçen yağlama anlamına gelen **d-h-n** \ د-ه-ن ibaresi hakkında lafzî tahlil yapan müellif, bu kelimenin fetha ile **ed-dehnu** \ اَلدَّهْنُ şeklinde veya damme ile **ed-duhnu** \ اَلدُّهْنُ şeklinde geldiğini, bununla da örf ve adet olan yağlamanın

[209] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 536.
[210] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 537.
[211] Mevkûfâtî, *a.g.e.* C. II, s. 147.
[212] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 158.

kastedildiğini ve nas bir hükmün olmadığı durumlarda örfün geçerli olduğunu aktarmaktadır.[213]

Haskefî de *Mültekâ* metnindeki bu ifadeler için Şeyhîzâde'nin yaptığı gibi öncelikli olarak lafzî tahlil yaparak buradaki **d-h-n \ د-ه-ن** kelimesinin fetha ile **ed-dehnu \ اَلدَّهْنُ** veya damme ile **ed-duhnu \ اَلدُّهْنُ** şeklinde gelebildiğini ifade etmektedir.[214]

Yukarıdaki ifadelerle alakalı olarak Mevkûfâtî ise kısa ve sade bir izah yaptıktan sonra **siyabuhu \ ثِيَابُهُ, teamuhu \ ve طَعَامُهُ dühnühü \ دُهْنُهُ** ibarelerinde olan zamirlerin **sabiyyun \ صَبِيٌّ** kelimesine, **aleyha \ عَلَيْهَا** da olan zamirin ise **ez-zı'ru \ اَلظِّئْرُ** kelimesine râci' olduğunu izah etmek suretiyle bir dil tahlilinde bulunmaktadır.[215]

Sütanneye ücret verilmesiyle ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'sütanne eğer emzirme zamanı içerisinde bebeği koyun sütü veya yiyecek yedirmek suretiyle beslerse kendisine ücret verilmez.'*[216] İfadeleri için Şeyhîzâde öncelikli olarak bir dil tahlili yapmak suretiyle **'erdaathu \ اَرْضَعَتْهُ ibaresinin evcerethu \ أَوْجَرَتْهُ** anlamında olup burada Halebî'nin bedî' ilimlerden olan müşâkeleye başvurduğunu aktarmaktadır. Akabinde *el-İnaye'ye* atıf yaparak, üzerine akit yapılan şey emzirme olduğu için bunun dışında bir şey için ücret verilemeyeceği görüşü, *el-Mühit'e* atıf yaparak sütannenin sütü üzerine de akit yapılamayıp yalnızca emzirme, terbiye ve bakım üzerine akit yapılacağı görüşü, el-Kûhistânî'ye atıfla sütanne bebeği kendi sütüyle emzirip koyun sütüyle emzirmediğini söyleyip bu konuda delil getirse aleyhine delil getirilse bile sütannenin sözüne itibar edileceği görüşü ve son olarak *Gurer* adlı esere dayandırdığı sütanne bebeği emzirinceye kadar bakımı için hizmetçisine verse bile ücreti hak edeceği görüşünü, anlamlı bir bütünlük çerçevesinde aktarmaktadır.[217]

---

[213] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 537.
[214] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 537, 538.
[215] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 147.
[216] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 158.
[217] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 536.

Haskefî *Mültekâ* metnindeki ifadeler için yukarıda Şeyhîzâde'nin de zikrettiği üzere, Kûhistânî'ye ait eğer sütanne bebeği kendi sütüyle emzirdiğine dair delil getirirse, aleyhine delil olsa bile sütannenin sözüne itibar edileceği şeklindeki görüşü aktarmakla yetinmiştir.[218]

Kûhistanî'ye bakıldığında, müellifin burada sütannenin sözüne itibar edilmesinin sebebini sütannenin nefî iddiasına diğerlerinin aksine bizzat şahit olmasına bağlamaktadir.[219]

Yukarıda zikrettiğimiz *Mültekâ* metnindeki ifadeler için Mevkûfâtî ise, sütannenin diğer hizmetler için ücret alamamasının gerekçesini Şeyhîzâde ve Haskefî'nin aksine üzerine akit yapılan şeyin emzirme olmasına bağlamaktadır. Müellif daha sonra *Mültekâ* metnindeki zamirlerin **اَرْضَعَتْهُ \ erdaathu** ve **غَذَتْهُ \ ğazethu** ibarelerinde olan zamirlerin **اَلصَّبِي \ es-sabî** kelimesine râci' olduklarını **لَهَا \ leha** ibaresinde olan zamirin ise **ez-zı'ru \ اَلظِّئْرُ** kelimesine râci' olduğunu izah etmektedir.[220]

Sütanne kiralamasına dair yapılan icâre akdinin feshine dair *Mültekâ* metninde yer alan *'eğer sütanne kocasından habersiz bir şekilde bu akdi yapmışsa ve kocasıyla olan nikâhı insanlar arasında biliniyorsa, kocanın bu akdi feshetme yetkisi vardır. Eğer nikâhları insanlar arasında bilinmiyorsa sütanne bu nikâhı kabul etse bile kocanın fesih hakkı yoktur.'*[221] ifadeleri için Şeyhîzâde sade bir izah yapmakla yetinse de insanlar arasında bilinmeyen bir nikâhı sütanne kabul etse bile kocanın bu durumda emzirme akdini bozamayacağına dair *Mültekâ* ifadesinin gerekçesini, böyle bir ikrarın sınırlı bir delil olduğunu ve sınırlı bir delilin kiralayan şahsın hakkını engelleyememesi gerekliliğiyle savunmaktadır.[222]

Mültekâ metnindeki aynı ifadeler için Haskefî ise sade bir izah yaparken Mevkûfâtî de Haskefî gibi sade bir izah yapmakla beraber diğer müelliflerden farklı olarak zikredilen *Mültekâ* metninde **فَسْخُهَا \ feshuha** ibaresinde bulunan zamirin **اِجَارَةٌ**

[218] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 537.
[219] Kuhistanî, *a.g.e.*, s. 442.
[220] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 147.
[221] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 158.
[222] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 538.

\ icaretün kelimesine râci' olduğunu **لَهُ\ lehu,** **بِرِضَاهُ \ biridahu** ve **نِكَاحُهُ \ nikahuhu** ibarelerinde olan zamirlerin **زَوْجٌ \ zevcun** kelimesine râci' olduğunu ifade etmektedir.

Yine söz konusu akdin fesih hakkıyla ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'eğer sütanne hasta veya hamile olursa bebeğin ailesinin bu akdi feshetme yetkisi vardır.'*[223] İfadelerini hamilelik ve hastalığın bebeğe zarar verebilmesiyle gerekçelendiren Şeyhîzâde, daha sonra bebeğin ailesinin ve sütannenin fesih haklarını ya da akdin kendiliğinden feshedildiği durumları şu şekilde sıralamaktadır. İlk olarak bebeğin velisinin fesih hakkına değinen müellif, hamilelik veya hastalık durumunda sütanneye zarar geleceğinden endişe edilmesi, sütannenin hırsız veya facir olması, bebeğin sütannenin göğsünü tutmaması veya bebeğin sütü kusması durumlarından birinin gerçekleşmesi durumunda bebeğin velisinin akdi feshetme hakkı doğduğunu aktarmaktadır. Sonrasında ise sütannenin fesih hakkını ise bebeğin ailesinden eziyet görmesi veya kendi çocuklarından başkasını emzirme âdeti olmaması durumunda sütannenin akdi feshetme yetkisi doğduğunu söylemektedir. Müellif son olarak sütanne veya bebeğin ölümü ya da sütannenin veya bebeğin ailesinin yolculuğa çıkması durumunda akdin kendiliğinden feshedildiğini aktarmaktadır.[224]

Şeyhîzâde bebeğin babasının ölmesiyle akdin bozulmayacağı hükmünü akdin baba üzerine yapılmayıp çocuk üzerine yapılmasıyla gerekçelendirmekte ve sütanne ücretinin babanın malından verilip verilmemesinin bu durumu değiştirmeyeceğini de eklemektedir. Bu meseleye dair klasik kaynaklardan aktarımlarda da bulunan müellif, sütannenin kâfir olması durumunda akdin feshedilemeyeceği hükmünü *Kenz* şerhinde ve başka eserlerde olduğu gibi diyerek aktarmakta, günahkâr ve kâfir bir sütanne kiralanabilir ama ahmak sütanne kiralanamayacağı görüşünü de Kuhistanî'ye dayandırarak aktarmaktadır.[225]

Haskefî ise öncelikli olarak buradaki fesih hakkının gerekçesini söz konusu böyle bir durumun bir özür olmasına bağlamaktadır. Daha sonra bu fesih hakkının babaya ait olduğunu anne ise şayet babanın ailesindense bu fesih hakkına sahip

[223] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 158.
[224] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 538.
[225] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 539; Kûhistânî, *a.g.e.*, s. 441.

olduğuna dair Ebu Yusuf görüşünü ve bu konuda İmam Muhammed'in ona muhalefet ettiğini aktarmaktadır. Haskefî bu meseleye dair son olarak, bu meselenin tamamının yukarıda *Mecma'ul-bahreyn'de* zikredildiğini söyleyerek atıfta bulunmaktadır.[226]

Mültekâ metnindeki aynı ifadeler için Mevkûfâtî ise, sade bir izah yapmakla beraber buradaki feshin gerekçesini sütannenin hasta olması durumunda sütünün bozulmasıyla gerekçelendirmektedir. Mevkûfâtî bu sade izahın yanı sıra *Mülteka* metnindeki **فَسْخُهَا \ feshuha** ibaresinde bulunan zamirin **اِجَارَةٌ \ icaretün** kelimesine râci' olduğunu izah etmek suretiyle bir dil tahlili de yapmaktadır.[227]

1.5- Ecîru'l-has

Mültekâ metninde ecîru'l-has, sadece bir kişi için çalışan kimse olarak tanımlanmakta ve İslam hukuku literatüründe ecîr-i vahid olarak da isimlendirilmektedir.[228] Bu bağlamda giriş bölümünde de değinildiği gibi bir evde çalışan hizmetli veya belli bir zaman diliminde sadece bir kişnin koyunlarını gütmek üzere tutulan çoban buna örnek gösterilebilir.

Şeyhîzâde *Mültekâ* metnindeki bu tanımı *ed-Dürer'de* zikredilen işçinin belirli bir süre için hizmetini bir şahsa has kılması tanımını da ekleyerek aktarmaktadır. Müellifin bu meselede şerh sadedinde açıklamalar yaparken bu tür atıfları sıklıkla yaptığı görülmektedir. Ecîru'l-has, bağlamında delillendirmeler yaparken şer'î delillerden icmâyı önceleyen müellifin mezhep içi ihtilaflara değinmeden **"عِنْدَهُمَا\ indehuma"** diyerek doğrudan İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'un görüşlerini aktardığı görülmektedir. Haskefî ise *Mültekâ'daki* ecîru'l-has, tanımı için kitabü'l-muğarreb'e atıf yaparak sarf ilmi bağlamında dil tahlilleri yapmakla beraber Şeyhîzâde'nin yaptığı gibi şer'î delillerden icmâyı öncelemektedir. Son olarak Mevkûfâtî ise ecîr-i vahidi ecîr-i müşterekin zıttı olarak tanımlayarak sade bir anlatımla tanımlamaktadır. [229]

[226] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 538, 539.
[227] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.
[228] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 163.
[229] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 547; Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 547; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.

Mültekâ metninde özel ücretli ücreti hak etme zamanı için *'akitte ifade edilen süre içerisinde kendini teslim etmesiyle ücreti hak eder.'* [230] ifadesine Şeyhîzâde, çalışmış olsun ya da olmasın akdin başlamasıyla özel ücretli olarak kiralanan şahsın ücret almayı hak ettiğini ifade etmektedir. [231]

Şeyhîzâde daha sonra bu meseleyi şerh sadedinde iki tane esere atıfta bulunmaktadır. Bunlardan ilki *el-Vafî'* adlı eserin şerhine yaptığı, bir kimse akit esnasında herhangi bir şart koymaksızın belli bir ücret karşılığında koyunlarını gütmek üzere bir şahsı kiralarsa kiralanan bu şahsın ecîr-i müşterek olacağını,. Şayet akit esnasında sadece kendi koyunlarımı gütmek üzere şart koşarsa o zaman kiralanan bu şahsın ecîr-i vahid olacağı şeklinde ifade ederek, ecîr-i has ile ecîr-i müşterek arasındaki farkı ortaya koymak için yaptığı atıftır. Şeyhîzâde'nin bu meseleye dair yaptığı ikinci atıf ise *ez-Zahire* adlı eserde zikredilen bir kimsenin çölde koyunlarını gütmek üzere bir şahsı kiralaması durumunda ve bu akit için tayin edilen zaman zarfında yağmur yağarsa kiralanan bu şahıs ücret alamayacağı, Zira yağmurun yağmasıyla koyun gütme işinin imkânı ortadan kalktığı şeklindeki ifadelerdir.[232]

Mültekâ metninde zikredilen aynı ifadeler için Haskefî ise, yağmur ve hastalık gibi hükmen işin yapılamayacağı durumları istisna tutarak kendini kiraya veren şahsın çalışma imkânı bulmasıyla ücreti hak ettiğini şerh sadedinde aktarmaktadır. Bu yorumu *el-Kûhistânî'ye* atfen ifade eden Haskefî *Halebî'nin* bu cümleyi daha sonra gelen; *'bu tıpkı bir kimsenin birisini bir seneliğine hizmet için veya koyunlarını gütmek üzere tutması gibidir.'* [233] Cümlesiyle izah ettiğini söyleyerek *Mültekâ* metnindeki ifadeler arasında intibak kurmaktadır.[234]

Mültekâ metninde özel ücretlinin tanımı yapılıp muhtevası ortaya konulduktan sonra fıkhi bir zemin oluşturmak açısından şu ifadeler yer almaktadır; *'eğer özel ücretli şahsın elinden veya işinden dolayı bu mallar telef olursa bunları*

[230] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 164.
[231] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 547.
[232] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 547, 548.
[233] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 164.
[234] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 547, 548.

tazmin etmez.'[235] Bu ifadeleri için Şeyhîzâde elinde telef olmasına, çalınması, kaybolması veya gasp edilmesini örnek göstermekte ve bu malların kendini kiraya veren adamın elinde emanet olduğuna dair ittifak olduğunu söylemektedir. Ecîr-i has olan ecîr-i müşterekin aksine insanlardan fazla mal almayı istemeyerek, bu malları korumada acziyet ve taksirde de bulunmadığını söylemektedir.[236]

Haskefi ise *Mültekâ* metnindeki aynı ifadeler için, öncelikli olarak özel ücretlinin böyle bir durumda telef olan malı tazmin edilmeyeceğine dair icmâ olduğunu ifade etmektedir. Akabinde malın elinden ya da işinden dolayı telef olmasına örnekler göstererek, bunların dışında kalan ve özel ücretlinin tazmin etmesi gereken durumları aktarmaktadır.[237]

Mültekâ metnindeki bu ifadeler için Mevkûfâtî ise Ebu Hanîfe'ye göre özel ücretli olan kimse telef olan bu malı ödemeyeceğini, ilk olarak bu malın elinde emanet olduğunu söyleyerek telef olan bu malların konumunu, ikinci olarak ise İmameyn'e göre elindeki mal telef olan kişi eğer ortak ücretli olursa o zaman bu malı tazmin etmesi gerekeceğini söyleyerek ecîr-i has ile ile ecîr-i müşterek arasındaki tazmin yükümlülüğüne dair farkı ortaya koymaktadır. Müellif meselenin devamında bir dil tahlili yaparak **يَدِهِ \ yedihi** ve **بِعَمَلِهِ \ biamelihi** kelimelerinde olan zamirlerin **أَجْرِهِ \ ecirihi** ibaresine râci' olduğunu aktarmaktadır.[238]

1.6- Ecîru'l-müşterek

Mültekâ metninde ortak ücretli birden fazla kişi için çalışan kimse olarak tanımlanmaktadır.[239] Şeyhîzâde Halebî'nin yaptığı bu tanımı biraz daha açarak ecîru'l-müşterek olan kimsenin birden fazla kişi için çalıştığı fakat bazen sadece bir kişiye çalışabildiği, ama başka kimselerden de iş teklifi alabilen ve bütün bunlar için ortak çalışabilen kimse şeklinde tanımlayarak geniş bir tanım ortaya koymaktadır. Müellif Halebî'nin tanımına açıklık getirdikten sonra, *Gurer, Kuduri, el-İnaye* ve *ez-Zeylaî'den* aktarımlar yaparak ortak ücretlinin tanımını derinlemesine aktarmaktadır.

[235] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 164.
[236] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 548.
[237] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 548.
[238] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.
[239] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 163.

Bu açıdan müellifin ilk olarak zikrettiği *Gurer* tanımına göre ortak ücretli; herhangi bir zaman sınırlandırılması yapılmaksızın birden fazla kişi için çalışan kimse olarak tanımlanırken, *Kuduri'de* ise ortak ücretli özel ücretlinin aksine çalışmadan ücret almayı hak etmeyen kimse olarak tanımlanmaktadır.[240]

Yukarıda *Mültekâ* metnindeki ortak ücretli tanımı için Haskefî ise, ortak ücretliye birden fazla kişi için sürekli veya geçici olarak çalışan kimse olarak ifade ederek bu tanımı zamansal açıdan mutlak bir zemine oturtmaktadır. Mevkûfâtî ise *Mültekâ* metnindeki ortak ücretli tanımını sade bir üslupla izah ettikten sonra, **لِغَيْرِهِ \ li ğayrihi** de olan zamirin bu zamirin öncesinde geçen **مَنْ \ men** lafzına râci' olduğunu söylemek suretiyle bir dil tahlili yapmaktadır.[241]

Halebî *Mültekâ* metninde ecîr-i müşterek olarak ifade ettiğimiz ecîrü'l-müşterek ifadesini tanımladıktan sonra hemen akabinde *'boyacı ve bez ağartıcı gibi mesleklerde olduğu gibi ücreti çalıştıktan sonra hak ederler'* hükmünü nakletmektedir.[242] Şeyhizâde Halebî'nin zikrettiği bu fıkhi hükmü icâre akdinin karşılıklı yapılan bir akit olmasından dolayı üzerine akit yapılan şey olan iş, kiralayan şahsa teslim edilmeden kendisini kiraya veren şahsa ücret olan karşılığın verilmemesi gerektiğini söyleyerek ortak ücretlinin ücret alma hakkının doğrudan amel ile ilişkisine vurgu yapmıştır. [243]

Yukarıda zikredilen *Mültekâ* metnindeki ifadeler için Haskefî ise hamamcı, çoban ve kasap örneğinde olduğu gibi bunların emin statüsüne sahip olduğunu bu konuda ellerindeki malın emanet olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Mevkûfâtî'ye gelince bu konuda sade bir izah yapmakla yetinir.[244]

Ecîru'l-müşterekin elindeki malın helaki durumunda kendisi için doğacak olan tazmin yükümlülüğü ile ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'ecîr-i müşterekin elinde olan mal emanettir. Bu malın helak olması durumunda tazmin etmez.'*[245] ifadeleri için, Şeyhîzâde Ebu Hanife'nin buradaki tazmini kendi fiili

[240]Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 544; Ebu'l-hasan el Kuduri, *Muhtasaru'l-Kuduri fi fıkhi'l-hanefi, Daru kutubi'l-ilmiyye*, Beyrut 1997, s. 103.
[241] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 548; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.
[242] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 163.
[243] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 544.
[244] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 543; Mevkûfâtî, *a.g.e.*. C. II, s. 149.
[245] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 164.

dışında helak olması şartına bağladığını aktarmaktadır. Ayrıca kiralanan şahsa verilen ücret emanete karşılık değil yapacağı işe karşılık olmasından dolayı ister kendisinden kaçınılabilen bir sebepten olsun yahut kendisinden kaçınılmayan bir sebepten dolayı olsun tazmin etmeyeceğini aktaran müellif, bu görüşü kıyas delili bağlamında İmam Züfer ve Hasan b. Ziyad'a dayandırmaktadır. Şeyhîzâde meselenin devamında *el-Haniyye* adlı eserde de Ebu Hanife'nin bu görüşüyle fetva verildiği nitekim diğer İslam hukuku metinlerinde de bu görüşün aktarıldığı ve fetvanın bu şekilde verildiğini aktarmaktadır. Burada müellifin kusur sorumluluğu ve kusursuzluk sorumluluğu şeklinde ifade edilen hukuki müesseseye atıf yaptığı görülmektedir.[246]

Haskefî ise bu meselede Şeyhîzâde'nin ifade ettiği gibi İmam Züfer ve Hasan b. Ziyadın kıyas deliline dayanarak zikrettikleri Ebu Hanife'ye ait yukarıda zikrettiğimiz görüşünü aktarmaktadır. Mevkûfâti ise bu malın emanet olduğunu ve helak olması durumunda tazmin edilmeyeceği görüşünü bundan kaçınmanın mümkün olmadığı gerekçesine bağlamaktadır.[247]

Mültekâ metninde ortak ücretlinin tazmin yükümlülüğü ile ilgili meselenin devamında yer alan *'yangın veya azgın düşman gibi kendisinden kaçınılması mümkün olmayan durumların aksine gasp ve hırsızlık gibi kendisinden kaçınılabilen durumlarda elindeki malın telef olması durumunda ecîru'l-müşterek olan kimse bu malı tazmin eder.'*[248] İfadeleri için Şeyhîzâde, öncelikli olarak burada ortak ücretliye tazmin yükümlülüğü yüklenilmemesinin sebebini bu malları korumakla görevlendirilmemiş olmasına bağlamaktadır. Daha sonra sahabenin ve müteahhirun ulemanın bu konuda ihtilaf ettiğini ve mahkemelerde bu hükmün iki görüş üzere verildiğini aktarmaktadır. Müellif son olarak *el-Mühit'te, Mecma'ul-bahreyn'e* atıf yapılarak buradaki ihtilafın söz konusu kira sözleşmesinin geçerli olduğu durumlarda ortaya çıktığını, kira sözleşmesinin fasit olduğu durumlarda ise ortak ücretlinin herhangi bir tazmin yükümlülüğünün olmadığına dair ittifak olduğunu aktarmaktadır.[249]

[246] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 544.
[247] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 548; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.
[248] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 163.
[249] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 545.

Yukarıda zikredilen *Mültekâ* metnindeki ifadeler için Haskefî ise müteahhirun ulemanın ortak ücretlinin telef olan bu malın yarısını tazmin etmesi gerekti görüşünde olduğunu, Zahidî'nin Harezmî ve Kûhistânî'ye dayandırarak Hanefî fakihlerin de bu görüşte olduğuna dair ifadesini de aktarmaktadır. Mevkûfâtî ise bu meseleye dair sade bir izah yapmaktadır.[250]

Mültekâ metninde yukarıda zikredilen meselenin devamında, eğer çamaşırcının çamaşırı dövmesinden dolayı çamaşır"ın yırtılması, hamalın ayağının kayması veya sırtındaki yükün bağlı olduğu ipin kopmasından dolayı malın dökülerek zarar görmesi veya gemicinin ipleri bağlama kusurundan dolayı geminin batıp malların telef olması durumunda yani ecîr-i müşterekin yaptığı işten dolayı bu mallar helak olursa o zaman ittifakla bu zararı tazmin edeceğini ifade etmektedir. müeliifin burada semavi afetten dolayı oluşan telefi kişinin kendi kusurundan ayırdığı görülmektedir.[251]

Şeyhîzâde, eğer hamalın ayağı insanların kalabalık olduğu bir ortamda kayarsa burada hamalda bir kusur olmadığı ve zararı tazmin etmeyeceği, fakat eğer düzgün yürümediği için kayıp düşerse o zaman yürüyüşüne gerekli özeni göstermediği için kusurlu olduğunu ve zararı tazmin edeceğini ifade eder. Müellif öte yandan hamalın yükünün ipin kopmasından dolayı telef olması durumunda bu zararın ortak ücretli olan hamal tarafından tazmin edilmesi gerekliliğini de hamalın gerekli ve sağlam bir şekilde ipi bağlamamasıyla gerekçelendirmektedir. Müellif bu meseleye dair son olarak geminin batması eğer yağmur ve fırtınadan dolayı olursa burada zararın tazmin yükümlülüğünün ortadan kalktığını ifade etmektedir. [252]

Şeyhîzâde Halebî'nin bu meseleye dair ifadelerine yukarıda zikredildiği üzere şerh sadedinde birtakım gerekçelendirmeler yaptıktan sonra İmam Züfer ve İmam Şafiî'nin ecîr-i müşterek olan hamalın bu işinin mutlak olarak sağlamlık ve kusuru içinde barındıran bu işi yapmakla emrolunduğu için hiçbir surette burada oluşacak zararı tazmin etmeyeceği görüşlerini aktarır. Şeyhîzâde bu aktarımı yaptıktan sonra bize göre (Hanefileri kastederek) ecîr-i müşterek olan hamaldan

[250] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 544, 145; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.
[251] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 163, 164.
[252] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 545.

istenenin malı bozması olmayıp aksine ıslah etmesi olduğunu söyleyerek aynı zamanda bu görüşün Hanefi mezhebinde tercih edilmeme gerekçesini de ortaya koymaktadır.[253]

Haskefî ise yukarıda zikredilen *Mültekâ* ifadelerindeki her bir hüküm için ayrı gerekçelendirmeler yapmaktadır. Örneğin ipin (sert bir şekilde) bağlanmamasından dolayı geminin batması durumunda ecîr-i müşterek olan işçinin oluşan bu zararı tazmin etme gerekçesini kendi eliyle yapmasına bağlamaktadır. Akabinde yağmur, dalga veya geminin sert bir kayaya çarpması gibi tabii durumlarda oluşacak zararın tazmin edilmeyeceğini söylemektedir. Mevkûfâtî ise söz konusu *Mültekâ* ifadeleri için birtakım örneklendirmeler yapmanın yanı sıra bir dil tahlili yaparak bu meseleye dair *Mültekâ* metnindeki zamirlerin râci' oldukları kelimeleri ifade etmekle yetinmektedir. [254]

Halebî'nin *Mültekâ* metninde zikrettiği, bir gemicinin gemi üzerinde veya bir yük taşıyıcısının binek üzerinde taşıdığı insanın düşüp ölmesi sonucunda herhangi bir tazminatın gerekmediğine dair ifadelerine Şeyhîzâde, öncelikli olarak insanın ölümü akitle değil ancak cinayetle tazmin edilebileceğini söyleyerek bir gerekçelendirme yapmaktadır. Öte yandan öldüren kişinin (gemici ya da yük taşıyıcısı) vermesi gereken bu diyetin bazı durumlarda ailesi tarafından da verilebilmesi gerektiğini hatırlatarak İslam hukukuna göre ailenin ölüm diyetini yüklenmesinin söz konusu olamayacağını, burada ise ölen kişilerin rızalarından (gemiye veya hayvana binme rızası) dolayı herhangi bir cinayetin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Müellif bu meseleye dair son olarak bu hükmün kendi başına binek üzerinde durabilen kimseler için geçerli olduğunu kendi başına binek üzerinde tutunamayanların eşya hükmünde olduğuna dair zayıf bir görüşün olduğunu hatırlatıp sahih ve geçerli olan görüşe göre ikisi arasında bir fark olmadığını hatırlatmaktadır. [255]

Haskefî ise Şeyhîzâde'nin gerekçelendirerek detaylı bir şekilde değindiği yukarıda zikredilen *Mültekâ* ifadeleri için Şeyhîzâde'nin söylediği insanın akitle

[253] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 546.
[254] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 545, 546; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.
[255] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 546; Halebî, *a.g.e.*, C. II s. 164.

değil cinayetle tazmin olunabileceği hükmünü yalın ve sade bir üslupla ifade etmektedir. Mevkûfâtî ise Şeyhîzâde ve Haskefî'nin yolcunun iznine bağladığı cinayet olmama gerekçesini binekten düşme ya da geminin delinmesiyle boğulmasına bağlamaktadır. Mevkûfâtî öte yandan zamirlerin râci'' oldukları kelimeleri de ifade ederek bir dil tahlilinde bulunmaktadır.[256]

Mültekâ metninde yer alan *'doktor ya da baytarın mu'tad ölçülerin dışına çıkmadıkları sürece ölümle neticelenen tedavilerde tazmin yükümlülükleri bulunmamaktadır.'*[257] İfadeleri için Şeyhîzâde, öncelikli olarak burada tazminin yapılmamasını baytarın veya doktorun yaptığı işin ölümle neticelenip neticelenmeyeceğini bilmesinin mümkün olmamasıyla gerekçelendirmektedir. Müellif meselenin devamında doktor veya baytarın mu'tad ölçüleri aşarak yaptıkları işlemlerin ölümle sonuçlanması halinde kendilerine bu konuda izin verilmediği için zararın tamamını tazmin edeceklerini eğer bu işlemler ölümle neticelenirse diyetin yarısını vereceklerini ifade etmektedir. [258]

Müellif burada bir gariplik olduğunu şu örnekle izah etmektedir: Eğer bir sünnetçi sünnet esnasında cinsel uzvun başını keserse ve bu yara iyileşirse, sünnetçinin aştığı sınır tam bir organ olduğu gerekçesiyle tam diyetin vacip olduğu, fakat eğer bu yara iyileşmeyip sünnet edilen şahıs ölürse o zaman bu ölüm izin verilen ve izin verilmeyen sebeplerden dolayı gerçekleştiği için diyetin yarısının vacip olduğunu ifade eder. Müellif *minahu'l-gaffar* adlı esere atıf yaparak buradaki garipliğin detayının orada olduğunu aktarmaktadır.[259]

Haskefî ise yukarıda zikredilen *Mültekâ* ifadeleri için, Şeyhîzâde'ye benzer değerlendirmeler yaparak yine yukarıda zikrettiğimiz, sünnetçinin sünnet işlemi sırasında meydana gelebilecek helake ilişkin tenakuzu örnek göstererek bu meselenin İslam hukuku içerisinde garip ve nadir meselelerden olduğunu ifade etmekte ve bu garipliği bir şiir mısrasıyla ifade etmektedir. Mevkûfâtî ise bu meseleye dair hiçbir gerekçelendirme ve örnekleme yapmadan sade bir izah yapmakla yetinmektedir.[260]

---

[256] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 545, 546; Mevkûfâtî, C. II, *a.g.e.*, s. 149.
[257] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 164.
[258] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 546.
[259] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 546.
[260] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 546, 547; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.

Mültekâ metninde, *'eğer bir küpü taşımak için kiralanan bir şahıs küpü Fırat yolunda kırarsa bu durumda küpün sahibi taşıyıcıya herhangi bir ücret ödemeden küpün yüklendiği yerdeki ücretini tazmin ettirmek veya taşıdığı kadar ücretini ödemek suretiyle kırıldığı yerdeki ücretini tazmin ettirmek konusunda muhayyerdir.'* [261] İfadeleri yer almaktadır. Şeyhîzâde, öncelikli olarak, *Mültekâ* metnindeki bu ifadelerde yer alan kapalı ibareleri ve zamirleri açıklamaktadır. Müellif akabinde mantıksal bir örgü içerisinde şu değerlendirmeleri yapmaktadır. Bu açıdan müellif ilk olarak küp sahibinin buradaki muhayyerliğine bakıldığında bir yönüyle küpün kırılma sebebinin hamalın ayağının kayması veya ipin kopması olup, bu da yaptığı işten dolayı olduğu için başlangıçtan beri hamalın suçlu olması anlamına geldiğini söylemektedir. İkinci olarak da küp yüklenirken sahibinin rızasının olduğu ve hamalın başlangıçta değil küp kırılırken suçlu anlamına geldiğini söyleyerek küp sahibinin buradaki muhayyerliğinin gerekçesini açıklamaktadır. Bu açıdan Şeyhîzâde meselenin devamında birinci yönüyle bakıldığına hamala hiçbir ücret verilmemesi gerektiği, çünkü esasında hiçbir iş yapmamıştır. İkinci yönüyle bakıldığında ise hamala yaptığı iş kadar yani küpü kırıp suçlu duruma düştüğü yere kadar olan ücretin verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.[262]

Yukarıda zikredilen *Mültekâ* ifadeleri için Haskefî ise Şeyhîzâde'nin de zikrettiği küp sahibine ait muhayyerliği zikrettikten sonra bir istisna ortaya koyarak burada hamala yüklenen tazmin yükümlülüğünün hamalın küpü yaptığı işten dolayı kırması sonucu gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Aksi halde şayet hamal küpü insanların kalabalık olduğu bir ortamda taşısa ve bu kalabalıktan dolayı küpü düşürüp kırarsa bu durumda hamala herhangi bir tazmin yükümlülüğü yüklenemeyeceğini söylemektedir. Haskefî meselenin nihayetinde *ez-Zahire'ye* atfen, böyle bir durumda çarşı ve han korumalarına ve bu malı götürüp satması istenen bir aracıya da bu konuda kendisine izin verildiği için tazmin yükümlülüğü yoktur demektedir.[263]

Mevkûfâtî ise bu meseleye dair sade bir izah getirmenin yanı sıra, **يَضْمَنُهُ \ yadmenühü** kelimesindeki zamirin **أَجْرٌ \ ecrun** kelimesine, **قِيْمَتَهُ \ kıymetehu ve حَمْلِهِ**

[261] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 164.
[262] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 547.
[263] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 547.

hamlihi kelimelerinde olan zamirlerin ise دَنَّهُ \ **dennehu** ya râci' olduğunu ifade etmekle yetinmektedir.[264]

1.7-Vakıf Mallarının Kiralanması

Mültekâ şerhlerinde vakıf mallarının kiralanmasına dair esasların genel olarak istisnai durumlar üzerine bina edildiği görülmektedir. Bu durumun temel gerekçesi vakıf mallarının kamusal bir ihtiyacı karşılaması ve bu malların herhangi bir şekilde zarar görmesi durumunda bu zararın bütün kamuya mal olması olduğu söylenebilir.

Bu açıdan vakıf mallarının kiralanmasıyla ilgili olarak bu mallarının kiralanması için belirlenebilecek azami süre *Mültekâ* metninde *'Vakıf mallarında vakfedenin şartına uyulur. Eğer vakfeden böyle bir şart koşmamışsa bu süre arazilerde üç sene diğer vakıf mallarında ise bir seneyle sınırlıdır.'*[265] ifadeleriyle yer almaktadır.

Şeyhîzâde'nin bu ifadeleri şerh sadedinde açıklamalarını şu beş başlıkta değerlendirmek mümkündür. Birincisi; Şeyhîzâde ilk olarak vakfeden şahsın bu konudaki şartına uymak noktasında bu görüşü 'nas' gibi değerlendirerek, vakfedenin bu konudaki şartının fıkhi değerini ortaya koymaktadır. İkincisi; *el-Hidaye'ye* dayandırdığı yukarıda zikredilen vakıf mallarının kiralanmasındaki süre sınırlanmasının kiracının zaman aşımından dolayı kendisini bu mülkün sahibi olarak görmesinden duyulan endişeden kaynaklandığını söyleyerek bu kaidenin sebebini zikretmektedir. Üçüncüsü; eğer vakıf malının yöneticisi vakıf mallarını bu sürelerden daha uzun bir süreyle kiralarsa böyle bir kiralamanın geçerli olmayacağı ama bir görüşe göre geçerli olacağı ve fesh olunacağına dair, iki görüşü aralarında bir anlam bağı kurarak aktarmaktadır. Dördüncüsü; vakıf mallarını zikredilen süreden daha fazla bir süreyle kiralamak için birer seneyle farklı akitler yapılması durumunda birinci akdin geçerli olup diğer akitlerin geçersiz olacağını aktarıp bu meseledeki detaylı bilgi için vakıf bölümüne bakılması gerektiğini ifade etmektedir. Beşincisi; vakıf yöneticisinin vakıf mallarını emsalinin altında bir fiyatla kiralaması durumunda

[264] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.
[265] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 158.

kiracının bu malın emsaliyle arasındaki fiyat farkını ödemesi gerektiğini ifade etmektedir.[266]

Mültekâ'nın yukarıda zikredilen ifadeleri için Haskefî ise vakıf mallarının velayetinin \ hukuki yetki amme (genel) olduğu gerekçesine dayanarak bir vakıf malının Halebî'nin zikrettiği şartlar dışında kiralanması durumunda daha kârlı olduğu düşünülüyorsa kadı kararıyla bu şartların dışında kiralanabileceğini söylemektedir. Haskefî yukarıda zikredilen zaman sınırlamalarının olmasının sebebini ise Şeyhîzâde'nin de ifade ettiği gibi kiracının söz konusu vakıf mallarını zamanla sahiplenebilme tehlikesine bağlamaktadır. Eğer vakıf malları için yapılan kiralama akdinde bu süre sınırı aşılırsa "akdin bir kısmı fasit olursa tamamı fasit olur." Kaidesine dayandırarak bu akit sadece sahih olabilecek süre için değil akdin tamamı için geçersiz olacağını söylemektedir. Yine Şeyhîzâde'nin dediği gibi eğer bu süre sınırını aşmak için aynı anda birden fazla akdin yapılması gibi bir durum tezahür ederse o zaman ilk akdin geçerli olup diğer akitlerin geçersiz olacağını aktarmaktadır.[267]

Mevkûfâtî ise *Mültekâ* metnindeki aynı ifadeler için Şeyhîzâde ve Haskefî'nin de aktardığı gibi vakıf malları için böyle bir süre sınırının koyulmasının sebebini kiracının kiraladığı vakıf mallarını mülk edinme endişesine bağlamak suretiyle sade bir anlatım yapmaktadır.[268]

1.8- Şayî hisseli malların kiralanması

Mülkiyeti birden fazla kişiye ait olan mallarla ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'ortak olan bir yerin ortaklardan birisi dışında başka bir kimseye kiraya vermek sahih değildir.'*[269] İfadeleri için Şeyhîzâde ilk olarak bu malların ticaret malları gibi bölünebilir mallar olması veya köle gibi bölünemeyen mallar olmasının durumu değiştirmeyeceğini aktarmaktadır. Daha sonra bu hükmün gerekçesi olarak

[266] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 514, 515.
[267] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 513, 514.
[268] Mevkâfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 141.
[269] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 161.

icâre akdinde bizatihi malın kendisinden yararlanma olduğunu ortak olan malın ise yekdiğerinden ayrılarak kiraya verilmesinin mümkün olmadığı aktarmaktadır.[270]

Şeyhîzâde bu hükmün zeminini ve gerekçesini açıkladıktan sonra meselenin devamında bu hüküm çerçevesinde cereyan eden görüşleri de aktarmaktadır. Bu görüşlerden ilki Zahiru'r-rivaye mahiyetinde olan, Ebu Hanife'nin sonradan yapılan ortaklığın ortaklıktan önce yapılan kiralama akdini bozmayacağı görüşüdür. İkincisi ise, başka bir rivayete göre Ebu Hanife'nin böyle bir ortaklığın ortaklıktan önce yapılmış olan kiralama akdini bozduğu görüşünde olduğudur.[271]

Yukarıda zikredilen *Mültekâ* metnindeki ifadeler için Haskefî ise Şeyhîzâde'nin yaptığı gibi öncelikli olarak hükmün zeminini bu ortak olan malın bölünebilen bir mal olması ya da bölünemeyen bir mal olmasının bu durumu değiştirmeyeceğini ifade etmek suretiyle sade bir izahla oluşturmaktadır. Aynı ifadeler için Mevkûfâtî ise, fazla detaya girmeden sade bir izahla meseleyi aktarmaktadır.[272]

Meselenin devamında *Mültekâ* metninde bu konudaki mezhep içi ihtilafa değinilerek *'Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ortak malların mutlak olarak kiraya verilmeleri caizdir.'*[273] ifadeleri için Şeyhîzâde, yine yukarıda olduğu gibi öncelikli olarak İmameynin ifade ettiği gibi buradaki mutlaklığın manası ortak olan bu malın ortaklardan biri veya bir başkası tarafından kiralanmasının bu durumu değiştirmemesiyle izah etmektedir. Devamında *'çünkü bu bir temlik çeşididir.'*[274] ifadesiyle gerekçelendirerek aktardıktan sonra böyle bir kiralama akdinin tıpkı bey' akdi gibi caiz olduğunu söylemektedir.[275]

Şeyhîzâde daha sonra İmam Şafiî ve İmam Malik'e ait ortak olan bir malın kiraya verilmesinin yolunun ilk önce tamamının kiralanıp sonra yarısının feshedilmesi olup böyle bir durumda daha önce geçtiği üzere kiralama akdini bozulamayacağı görüşünü kadının da böyle hüküm vereceğini söyleyerek

[270] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 535.
[271] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 535.
[272] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 537; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C.II, s. 148.
[273] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 161.
[274] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 536.
[275] *Gös. yer.*

aktarmaktadır. Sonrasında *el-Muğnî'de* kiralama akdi konusunda fetvanın İmam Şafiî ve İmam Malik'in görüşü üzere verildiğini, fakat *el-Haniyye* ve diğer eserlerde fetvanın Ebu Hanife'nin görüşü üzere verildiğini metin ve şerh sahiplerinin bu meseledeki son neticenin Ebu Hanife'nin görüşü üzere olup bu görüşün mezhep görüşü olduğunu sarih bir izahla anlatmaktadır.[276]

Zikredilen *Mültekâ* metnindeki ifadeler için fetvanın buna göre verildiğini söyleyen Haskefî bu konuda Kûhistânî ve başka eserlere atıflar yapmaktadır. Şeyhîzâde'nin da zikrettiği gibi *el-Muğni'de* fetvanın başka olduğunu aktaran Haskefî Allame Kasım'ın *el-Muğnî'deki* hükmün söyleyeni belli olmayan şâzz bir görüş olduğunu söylediğini aktarmaktadır. Mevkûfâtî ise söz konusu *Mültekâ* metni için sade bir izah yapmakla yetinmiştir.[277]

1.9- Kölenin kiralanması

Kölenin kiralanmasına dair mutlak olarak yapılan bir akitle ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'hizmet etmek üzere kiralanmış bir köle şart koşulmaksızın sefere çıkarılamaz.'*[278] İfadeleri için Şeyhîzâde öncelikle mutlak olarak kiralanan bir kölenin yolculukta kullanılamayacağına dair hükmün gerekçesini kölenin yolculukta yapacağı hizmetin çok eziyet verici olmasına ve bu meseledeki örfün de bu şekilde cereyan etmesine bağlamaktadır. Müellif daha sonra şayet efendisi kölenin yolculukta hizmet etmesini vasiyet ederse ve o mahalde örf de o şekilde cereyan ediyorsa o halde böyle bir kölenin yolculuğa çıkarılmasında bir problem olmayacağını aktarmaktadır. Bununla birlikte Şeyhîzâde meselenin devamında yukarıda zikrettiğimiz şartlar çerçevesinde yolculuğa çıkarılması yasak olan bir köleyi, o köleyi kiralayan şahıs bu köleyi yolculuğa çıkarıp köleye bir zarar gelirse tazmin mükellefiyeti doğup tazminat ödeyeceği ve tazminatla ücretin bir arada bulunmaması kaidesi gereğince kiralama ücretinin düşeceğini de söylemektedir.[279]

---

[276] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 536, 567.
[277] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 536; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 148.
[278] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 165.
[279] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 551.

Haskefî ise yukarıda zikredilen *Mültekâ* metnindeki hükmün gerekçesini Şeyhîzâde gibi yolculuktaki meşakkate bağlamakta ve eğer köle sefere çıkarılacaksa akit esnasında bunun belirtilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Haskefî meselenin devamında eğer böyle bir köle sefere çıkartılırsa tazminat gerekeceği ve ücretin düşeceğini Şeyhîzâde'nin yaptığı çizgide bir yorum getirerek izah etmektedir.[280]

Mevkûfâtî ise burada zikredilen hükmün gerekçesini köleyi kiralayan şahsın o köleyi sefer için değil hizmet etmesi için kiraladığını ve akdin de bunun üzerine kurulduğunu, bu açıdan şayet bu köle sefere çıkarılırsa bu durumda kiracının akde muhalefet etmiş olması anlamına geldiğini söylemektedir. Mevkûfâtî bu gerekçeyi açıkladıktan sonra *Mültekâ* metnindeki اِسْتَئْجَرَهُ \ **iste'cerehu** ibaresinde olan zamirin عَبْدٌ \ **abdun** kelimesine râci' olduğunu, اِشْطِرَاطُهُ \ **iştiratuhu** ibaresindeki zamirin ise سَفَرٌ \ **seferun** kelimesine râci' olduğunu ifade etmek suretiyle dil tahlili yapmaktadır.[281]

Ticaret yapması yasaklanan bir kölenin kazandığı ücretle ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan *'mahcur (ticaret yapması yasaklanmış) bir köle çalışıp da ücretini alsa onu kiralayan kimse verdiği bu ücreti geri alamaz.'*[282] İfadeleri için Şeyhîzâde, çünkü böyle bir akitte öncelikli amacın efendinin hakkını korumak olması gerektiği bunun yolunun da işin bitiminden sonra bu akdin sahih olmasında olduğunu söyleyerek isitihsân delili bağlamında böyle bir akdin sıhhatini ifade etmektedir. Daha sonra kıyas deliline göre ise efendinin izni olmadığı bu mahcur köleyi kiralayan şahıs verdiği ücreti geri alacağına dair üç mezhep imamının görüşünü zikretmekte ve Aynî'nin *el-Kenz* adlı eserine atıfla böyle bir durumda kiracının ecr-i misil vermesi gerektiğini söylemektedir. [283]

Şeyhîzâde *Mültekâ* metnindeki hükmü istihsân ve kıyas delilleri çerçevesinde yukarıda zikredildiği üzere izah ettikten sonra, bu bağlamdaki fıkhi çerçeveyi çizmek adına şu değerlendirmeleri yapmaktadır. *'Eğer mahcur olan bir köle kendisini kiralarsa ve efendisi de onu âzad ederse artık köle için bu*

[280] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 551.
[281] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 150.
[282] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 165.
[283] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 551, 552.

sözleşemeden cayma hakkı bulunur. Azad edilmeden önceki çalışmasının ücretini efendisi alır. Azad edildikten sonraki ücretini kendisi alır. Eğer onu efendisi kiralarsa ve kiralama süresinin ortasında efendisi onu azad etse bundan sonra kölenin bu akdi fesih hakkı olup eğer akdi feshederse ücret efendiye aittir. Eğer akdi devam ettirirse o zamana kadarki çalışmanın ücretini efendisi, o andan sonraki çalışmanın ücretini ise kendisi alır. Fakat bu ücreti kiracıdan kabzetme yetkisi efendiye aittir. Bütün bu hükümlerle beraber şayet bir kişi mahcur bir köleyi kiralarsa kıymetini öder ve artık ücret vermesi gerekmez.'[284]

Yukarıda zikredilen *Mültekâ* metnindeki ifadeler için Haskefî ise köle için kullanılan ibareye "**اَوْ صَبِيًّا \ ev sabiyyen** (veya çocuk)" ifadesini de ekleyrek aynı şekilde kiralanan bir çocuk için de durumun böyle olduğunu ifade etmektedir. Devamında Şeyhîzâde'nin dediği gibi iş bittikten sonra istihsân delili bağlamında akdin sahih olacağını fakat söz konusu kiralama süresi içerisinde şayet köle ölürse kiracının kölenin kıymetini ödemesi gerektiğini ve bu durumda ücretin düşeceğini beyan eder. Meselenin devamında çocuğun iş öğrenmesi meselesinin de bununla özdeş olduğunu, farazi fıkhın temsilcisi olan Hanefî mezhebindeki ifade tarzlarına uygun olarak **'فَإِنْ قَالَ قُلْتُ \ fein kale kultu'** kalıbıyla ifade etmektedir.[285]

Mültekâ metnindeki aynı ifadeler için Mevkûfâtî ise kısa ve sade bir izah getirmenin yanında **يَسْتَرِدُّهُ \ yesteridduhu** ibaresinde olan zamirin **أَجْرٌ \ ecrun** kelimesine râci' olduğunu **مِنْهُ \ minhu** ibaresindeki zamirin **عَبْدٌ \ abdün** kelimesine râci' olduğunu söyleyerek bir dil tahlili yapmaktadır.[286]

Şeyhîzâde *Mültekâ* metninde yer alan *'masğub (gasp edilmiş) bir köle kendisini kiralarsa gasp eden şahıs da onun ücretini alıp yese imameyn'in ihtilafıyla birlikte bu ücreti tazmin etmez.'*[287] ifadelerine şerh olarak, bu meseleyi Ebu Hanife ve İmameyn arasında cereyan eden ihtilaf zemininde değerlendirir. Nitekim Halebî'nin yukarıda zikredilen ifadesi Ebu Hanife'nin görüşüdür. *Mültekâ* metninde de zikredildiği üzere İmameyn bu görüşe muhalefet etmektedir. Şeyhîzâde bu ihtilaf

[284] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 552.
[285] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 551, 552.
[286] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 150.
[287] Halebî, *a.g.e.*, C. II, s. 165.

zemininde öncelikli olarak Ebu Hanife'nin görüşünün gerekçesini, tazminin korunaklı bir yerde muhafaza edilen bir mal için geçerli olduğu kendisini korumaya bile kudreti olmayan bir kölenin elindeki malı koruma salahiyeti olmadığından dolayı gasp eden şahsın bu ücreti ödemeyeceği şeklinde aktarmaktadır.[288]

Haskefî ise *Mültekâ* metnindeki ifadeler için kısa ve sade izahlar yapmanın yanında Ebu Hanife ve İmameyn arasında cereyan eden bu ihtilafa değinmeyip, *'eğer gasbeden şahıs köleyi kiralarsa tazmin etmez'* [289] şeklinde ittifak olduğunu aktarmaktadır. Mevkûfâtî ise bu meselede Şeyhîzâde'nin yaptığı gibi Ebu Hanife'nin görüşünün gerekçesini malın korunaklı olmamasına bağlamaktadır. Bunun yanında *Mültekâ* metnindeki zamirlerin râci' oldukları kelimeleri de aktarmaktadır. [290]

Mültekâ metninde yer alan *'kölenin kendini kiralayıp ücretini alması sahihtir.'*[291] İfadeleri için Şeyhîzâde bu meselede icmâ olduğunu ifade etmenin yanında bu hükmün gerekçesini akdi yapan kişinin kölenin kendisi olmasına bağlamaktadır. Bunun yanında bu hükmün çerçevesinde oluşan fıkhi durumu kiracının köleye ücretinin vermesiyle ödeme yükümlülüğünün üzerinden kalktığı şeklinde izah etmektedir.[292]

Haskefî ise *Mültekâ* metnindeki aynı ifadeleri şerh sadedinde kısa ve sade bir izah getirmenin yanı sıra bu hükmün gerekçesini Şeyhîzâde'nin dediği gibi bu akdi yapanın kölenin kendisi olmasına bağlamaktadır. Mevkûfâtî ise Haskefî gibi sade bir izah yapmakla beraber, **نَفْسَهُ\ nefsehu,** **غَاصَبَهُ \ ğâsebehu** ve **آجَرَهُ \âcerehu** ibarelerinde yer alan zamirlerin **عَبْدٌ \ abdün** kelimesine râci' olduğunu ifade etmek suretiyle dil tahlili yapmaktadır.[293]

[288] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 552.
[289] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 552
[290] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 150.
[291] Halebî, *a.g.e.* C. II, s. 165.
[292] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 552.
[293] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 552; Mevkûfâtî, *a.g.e.*,C. II, s. 150.

II. BÖLÜM

MÜLTEKÂ ŞERHLERİNDEKİ USÛLE DAİR GENEL TESPİTLER

1- Mültekâ Şerhlerinde Şer'î Delillerin Kullanılması

1.1- Kitap

Mültekâ metnine bakıldığında icâre bahisleri bağlamında herhangi bir ayetin kullanılmadığı görülmektedir. *Mültekâ'nın* şerhlerinde ise mezhep kaynaklarını dikkate alarak ayetle delillendirmeyi en çok Şeyhîzâde'nin yaptıgt görülmektedir. İcâre bahisleri kapsamında üç tane ayet zikreden Şeyhîzâde, ilk olarak meselenin girişinde icâre akdinin cevazına delil olarak Hz. Şuayb'ın Hz Musa'yı yanında sekiz sene çalışması karşılığında kızlarından biriyle nikâhlamasını konu edinen Kasas suresinin 27. Ayetini zikretmektedir. Müellif bu ayeti bir başka nakli delil olan 'şer'u men kablena' açısından değerlendirip bizden önceki ümmetlerin şeraitlerinin nesh edilmediği sürece geçerli olacağı kaidesini hatırlatarak bu yönüyle izah etmektedir. Burada ayetle delillendirmeyi icâre akdine cevaz veren delillerin en başında zikreden Şeyhîzâde, bundan sonra diğer delilleri de sıralarken ayet, hadis, istihsân sıralamasıyla zikretmektedir.[294]

Şeyhîzâde'nin ayetle delillendirmeyi ikinci olarak, akit esnasında akdin ne zaman başlayacağı konuşulmadığı takdirde, itibar edilecek bir ölçü mekanizması olarak hilalin esas alınması gerekliliğini ifade etmek için kullandığı görülmektedir. Buna gerekçe olarak ise ifade etmek üzere hilâlin bir vakit ölçüsü olduğunu hatırlatan Bakara suresinin 189. Ayetini zikretmektedir.[295]

Yukarıda zikredilen ayetler sadece Şeyhîzâde tarafından aktarılmıştır. Bu bağlamda *Mültekâ* şerhlerinde ayetle delillendirme bağlamında son olarak hem Şeyhîzâde hem de Mevkûfâtî tarafından sütannenin kiralanmasının cevazına delil olarak Talak suresinin 6. Ayetinin zikredildiği görülmektedir. Şeyhîzâde'nin bu ayeti

[294] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 512.
[295] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 531.

‘istihsân açısından bakıldığında Allah’ın şu sözü’ diyerek aktarması ve ilgili ayeti zikretmenin hemen akabinde ‘bu ayetin üzerine icmâ şekillendi.’ demesi istihsâna gerekçe olarak icmâye yer verdiğini göstermektedir. Mevkûfâtî’nin ise sütannenin kiralanmasının cevazına delil olarak sunulan bu ayete Şeyhîzâde’den farklı bir açıdan bakarak söz konusu ayeti örf bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. Haskefî’nin ise icâre bahisleri bağlamında herhangi bir ayet zikretmediği görülmektedir.[296]

Bu bağlamda müellifler *Mültekâ* şerhlerinde kitap deliline toplamda mükerrer bir şekilde üç yerde başvurmuş ve aynı ayetleri aktarmışlardır. Şeyhîzâde bu üç ayetin tamamını zikrederken Mevkûfâtî’nin sadece bir ayet zikrettiği ve Haskefî’nin ise hiç ayet zikretmediği görülmektedir. Müelliflerin bu ayetleri aktarırken ayetlerin tamamını değil de ayetlerin meseleyle ilintili bölümünü zikrettikleri ve bu ayetlerin tamamının, zikredildikleri icâre akdinin türünün cevazına delil bağlamında sundukları görülmektedir.[297]

1.2- Sünnet

Mültekâ şerhlerinde toplamda yedi yerde mükerrer bir şekilde hadis zikredilmek suretiyle sünnet deliline başvurulmuştur. Burada da yine kitap delilinde olduğu gibi sünnet deliline de en çok başvuran müellifin Şeyhîzâde olduğu görülmektedir. Şeyhîzâde sünnet delilini ilk olarak akdin cevazına delil olarak sunmaktadır. Bu bağlamda icâre akdinin cevazına delil olarak art arda iki tane, hamamcının ücret alabileceğine delil olarak ise bir tane hadis zikreden Şeyhîzâde, bu hadisleri ayet ile delillendirmenin hemen akabinde zikredip daha sonra meselenin istihsân boyutuna işaret ederek açıklamlar yapmaktadır.[298]

Şeyhîzâde’nin sünnetle delillendirme yaptığı bir diğer mesele de hadisin hadisle neshiyle ilgilidir. Bu bağlamda öncelikli olarak Hz. Peygamberin hacamat yaptırdığını ve yaptırdığı hacamatın ücretini ödediğine dair hadisi[299] zikreden müellif

[296] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 532*;* Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 147.
[297] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 512, 531, 532; Mevkûfâtî, *gös. yer.*
[298] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 512, 532.
[299] Müslim b. Haccac, *Sahîh-i Müslim*, *Daru’t-tayyibeti*, 2006, s. 741.

bu hadisin kan alıcının kazancının haram olduğuna dair hadisin[300] hükmünü nesh ettiğini söyleyerek iki hadis arasındaki nasih-mensuh ilişkisine değinmektedir.[301]

Şeyhîzâde'nin son olarak icâre akdine konu olup nehyedilen akit türlerine delil olarak iki tane hadis zikrettiği ve bu hadislerin yanlış anlaşılmalara sebep olmaması için kapsamını şerh ettiği görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak tekeyi keçiyle çiftleştirmek için kiralamanın caiz olmadığına dair hadis[302] zikreden müellif, bu hadisi tevil ederek bundan kastın tekeyle keçinin çiftleştirilmesi olmayıp kiralama akdi olduğunu ifade ederek hadisin kapsamını ifade etmektedir. Akdin nehyine delil olarak "Kur'an'ı okuyunuz onunla yemeyiniz" hadisini[303] zikreden müellif bu hadisi istihsân delili bağlamında bu hadisi değerlendirmektedir. Şöyle ki; Müellif buradaki hükmün uygulanması durumunda bu işin bilmeyen insanların eline düşeceğini hatırlatarak günümüzde (17. yy.) bu tür işler için ücret alınabileceği değerlendirmesini yapmaktadır.[304]

Haskefî'nin sünnetle delillendirmeyi ilk olarak hamamcının ücret almasının cevazına delil olarak sunduğu görülmektedir. Bu konuda 'Müslümanların güzel olarak gördüğü şey Allah katında da güzeldir.' Hadisini[305] zikreden müellif, bu hadisle ilgili ibn-i Hacer'in 'bu hadisi merfû olarak görmüyorum. Çünkü Ahmed b. Hanbel bu hadisi mevkuf olarak hasen bir senetle İbn-i Mesud'a dayandırmaktadır.' diyerek hadisi hem kaynağına göre hem de sıhhatine göre değerlendirmektedir. Şeyhîzâde'nin de zikrettiği, Hz. Peygamber'in hacamat yaptırdığını ve ücretini ödediğine dair hadisi de zikreden müellif, öncelikli olarak bu hadisin muttefekun aleyh olduğunu söyleyerek hadisin sıhhatinin tespiti açısından önemli bir kritere sahip olan özelliğini zikretmiş, akabinde bu hadisin, hacamatın yasaklandığı hadisi neshettiğini söyleyerek hadisin hadisle neshini bu hadis bağlamında zikretmiştir. Haskefî'nin yukarıda zikredilen hadislerin dışında bazı yerlerde hadisle nehyi malum

[300] Müslim b. Haccac, *a.g.e.*, s. 737.
[301] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 532.
[302] Muhammed b. İsmail el Buhârî, *Sahîh-i Buhârî,* Daru ibni kesir, Beyrut 2002, s. 545.
[303] Ebu Abdurrahman Muhammed Nasruddin el- Elbâni, *Sahîhu cami'u's-sağir ve ziyadetehu (el-fethu'l-kebîr)*, Mektebetü'l-islamiyyi, C. I, 3. Baskı, 1988, s. 258
[304] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 532, 533.
[305] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut – Adil Mürşit, C. VI, I. Baskı, Müessesetü'r-resail, h. 1421 s. 84.

olan meselelerde ‘bu nehyolundu’ gibi sade atıflar yaparak bu konuda hadis olduğunu zikretmeden hadisin hükmünü zikrettiği de görülmektedir.[306]

Mevkûfâtî ise sünnetle delillendirme bağlamında dört temel hadis zikretmektedir. Müellif ilk olarak Şeyhîzâde ve Haskefî’nin de aynı konuda aktardığı hamamcının ve hacamat yaptıran kişinin ücret almasının cevazına delil olarak ‘Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.’ Hadisi ve Hz. Peygamberin hacamat yaptırıp ücretini ödediğine dair hadisi zikretmektedir. Mevkûfatî hacamata cevaz veren hadisi aktarırken diğer müelliflerden farklı olarak burada hacamatı nehyeden hadisi aktarmayıp iki hadis arasındaki nesih ilişkisine değinmez. Müellifin sünnetle delillendirme bağlamında son olarak teke ile keçiyi çiftleştirmek üzere yapılacak icâre akdini nehyeden, tekeyi kiralayanın kazancının haram olduğunu bildiren hadisi ve Kur’an-ı Kerim öğretmek karşılığında ücret almayı yasaklayan hadisi nehye delil açısından zikretmektedir. Daha sonra Şeyhîzâde’nin yaptığı gibi bu hadislerin kapsamlarını zikreden müellifin, bu konuda yanlış anlaşılmaların önüne geçmeyi amaçladığı düşünülebilir.[307]

Sünnetle delillendirme açısından şerhler arasında genel bir mukayese yapıldığında Şeyhîzâde’nin bu delile diğer müelliflerden daha fazla başvurduğu görülmektedir. Mevkûfâtî diğer iki müellifin aksine hadisler arasındaki nasih-mensuh ilişkisine değinmemektedir. Haskefî’ye bakıldığında ise onu diğer müelliflerden ayıran en önemli unsurun zikrettiği hadisin sıhhatine ve kaynağına dair değerlendirmelerde bulunması ve bazı meselelerde hadis olduğunu zikretmeden ‘bu nehyolundu’ diyerek doğrudan hadisin hükmünü zikretmesidir.

1.3- İcmâ

Şeyhîzâde icmâya atıf yaparken ‘icmâ’ ifadesinin kullanmakla beraber bu ifadenin dışında bu anlama gelebilecek çok farklı ifade kalıpları da kullanmıştır. Bu bağlamda müellif ‘bi’l-ittifak’ gibi bu konuda icmâ olduğu anlamına gelebilecek ifadeler kullanmanın yanında icmâ seviyesine ulaşmasa da ‘fî kavli ashabina cemian’

[306] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 552, 533.
[307] Mevkufatî, *a.g.e.*, C. II, s. 147.

ve ‘lima kalû fî ta’lilihi’ diyerek mezhep içi birlikteliğe dair ifadeler de kullanmıştır. Bazen de sütanne kiralamasında olduğu gibi bu konuda önce ayet zikredip sonra da icmâın o ayetin üzerine temellendiğini söyleyerek ayetin icmâ üzerindeki etkisine temas etmiştir.[308]

Haskefî’nin ise icmâya değinirken ‘icmâen’, ‘bi’l-icmâ’ gibi ifadeler kullanmanın yanında bu ifadeden daha fazla ‘ittifaken’ ifadesini kullandığı görülmektedir. Haskefî bütün bunların dışında doğrudan icmâ anlamında olmayıp ‘bu konuda ihitilaf yoktur.’ anlamına gelen ve dolaylı olarak icmâ anlamında değerlendirilebilecek ifadeler de kullanmıştır. Müellif herhangi bir konuda icmâya başvururken bazen o konuda icmânın olduğunu belirtmekle yetinirken bazen de **‘لِأَنَّ \ lienne’** diye devam ederek söz konusu meselede zikrettiği icmâın gerekçesini de açıklamaktadır.[309]

İcmâya neredeyse hiç atıf yapmayan Mevkûfâtî ise sadece bir yerde *Mültekâ* metninde zikredilen icmâı tekrarlamak suretiyle metnin ilgili kısmını şerhederken bu delili kullandığı görülmektedir.[310]

1.4- Kıyas

Mültekâ şerhlerinde kıyas ifadesi daha çok ve özellikle genel kural anlamındaki kıyas kasdedilerek kullanılmıştır. Bu bağlamda Şeyhîzâde şerhine bakıldığında müellif icâre akdinin girişinde kitap, sünnet, icmâ, istihsân ve şer’u men kablena dâhil bütün deliller bu akdin cevazına delalet oluşturduğunu söyleyip, kıyasa gelince ‘icâre akdi kıyasa göre caiz değildir. Çünkü temliki ileride oluşacak şeyin üzerine akit yapmak sahih değildir.’ diyerek meselenin hemen başında icâre akdini tanıtırken kıyasa göre bu akdin caiz olmadığı belirtilmektedir. Nitekim buradaki kıyas yukarıda zikrettiğimiz genel kural anlamındaki kıyası ifade etmektedir.[311]

Şeyhîzâde’nin kıyası kullandığı bir diğer alan ise fasit olan bir akdin bir daha sahihe dönüşemeyeceği konusundadır. Müellif bu konuda mutlak olarak yapılan

[308] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 517, 530, 536, 537, 561, 563.
[309] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 515, 521, 536, 544.
[310] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 143.
[311] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 512.

bir icâre akdinde söz konusu itlâkın dışına çıkıldığında fasit olan akdin bir daha sahihe dönüşemeyeceğini ifade ederken, bu durumu içki ve domuz satımına kıyas ederek söz konusu hükmü bu delil bağlamında sunmaktadır. Şeyhîzâde icâre akdinin herhangi bir türünün kıyasa göre caiz olmadığını belirtirken genellikle "bu bazı mütakaddimun âlimlerinin görüşüdür." "İmam Züfer'in görüşü budur." "Eimmet-i selasenin görüşü budur." şeklinde ifadeler kullanarak o konuda hangi fıkıh bilginlerinin kıyası tercih ettiğini de ifade etmektedir.[312]

Haskefî ve Mevkûfâtî'nin de Şeyhîzâde gibi genel hüküm manasında kıyası zikrettiği görülmektedir. Bu açıdan *Mültekâ* metninde zikredilen ecîr-i müşterekin elindeki ürünün emanet olduğu ve telef olması durumunda bunu tazmin etmeyeceği ile ilgili ifadelere Haskefî bu hükmün kıyasa göre (genel kural) verildiğini zikretmektedir. Bunun dışında Şeyhîzâde şerhinde de bu delil bağlamında sıklıkla rastlandığı üzere bu görüşün Ebu Hanife, Hasan ve Züfer'in görüşü olduğunu zikretmiştir. Mevkûfâtî'nin ise kıyası zikrettiği tek yer yine ecîr-i müşterek ile ilgili olarak *Mültekâ* metninde yer alan terzi veya boyacının kendi dükkânında bir işçiyi dükkânındaki kazancın yarısıyla çalıştırırsa sahih olacağına dair hükümle ilgili olduğu görülmektedir. Müellif buradaki kazancın ne kadar olduğu bilinmediği için, yine Şeyhîzâde gibi akdin sıhhat şartlarından bilinmezliğe atıf yaparak kıyasa (genel hüküm) göre böyle bir akdin caiz olmadığını zikretmektedir.[313]

Yukarıda *Mültekâ* şerhlerinin zikrettikleri kıyas örneklerine bakıldığınında bu örneklerin çoğunun genel kural anlamında kıyasa örneklik teşkilettiği görülmektedir. Bunun sebebi çalışmamızın ana konusu olan icâre akdinin esası itibariyle İslam hukukunun genel kaidelerine uymayıp, bu akde zaruret ve örf nedeniyle istihsân delili bağlamında cevaz verilmesi olarak görülebilir.

[312] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 521, 522, 531, 536, 542, 552.
[313] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 552; Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 152.

2- Mültekâ Şerhlerinde Başvurulan Diğer Deliller

2.1- İstihsân

Mültekâ şerhlerinde kullanılan istihsân örneklerine bakıldığında bu kullanımlarının büyük çoğunluğunun istisna yoluyla istihsan çeşitlerine örneklik teşkil ettiği görülmektedir. Bu açıdan Şeyhîzâde şerhine bakıldığında müellifin gizli kıyas isihsanına ve istisna yoluyla istihsanın dört temel türüne de başvurduğu görülmektedir. Bu bağlamda icâre akdi tanıtılırken müellifin hem nas sebebiyle hem de icmâ sebiyle istisna yoluyla istihsânı zikrederek bu akdin cevazına dair istihsân delilini aktardığı görülmektedir. Nitekim müellif burada icâre akdini tanıtırken bu akitte ücrete karşılık sunulacak menfaatin madum olmasına atıfta bulunup kıyas (genel hüküm) zemininde bu akde cevaz verilemeyeceğini ifade ettikten sonra çeşitli naslar zikredip söz konusu bu nasların delaletiyle bu akdin istihsânen caiz görüldüğünü aktarmaktadır.[314]

Müellifin kiracının ücret talep etme hakkıyla ilgili değerlendirmeleri ise zaruret sebebiyle istisna yoluyla istihsâna örnek olması açısından önemlidir. Nitekim menfaat an be an gerçekleştiği için mülk sahibinin arazi kiralamasında saat başı, binek kiralamasında ise her bir durakta (hatta bazen hayvan her adımını attığında) ücret isteme hakkı varken bu durumun birçok zorluğu beraberinde getireceği ve söz konusu akdi imkânsız kılacağı için müellif burada istihsân delilini zikrederek söz konusu güçlüğün ortadan kaldırılma gerekçesine atıf yapmıştır. Müellifin başvurduğu bir diğer istihsân türü ise örf sebebiyle istisna yoluyla istihsân olduğu görülmektedir. İçinde ne ekileceği söylenmeden ev veya dükkân kiralandığında buralarda demircilik, bez ağartıcılık ve un öğütücülüğün dışındaki işleri örf çerçevesinde değerlendirip bunların yapılabilmesinin istihsânen caiz olduğunu söylemektedir. Şeyhîzâde şerhinde zikredilen son örnek ise gizli kıyas istihsânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda *Mültekâ* metninde mahcur bir kölenin çalışıp aldığı ücretin onu kiralayan kişi tarafından kendisinden alınamayacağına dair hükmü

[314] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 512.

istihsân ile gerekçelendiren müellif, buradaki gerekçeyi kölenin işi bitirmesinden sonra sahibinin hakkını korumayla temellendirdiği görülmektedir.[315]

Haskefî'nin kullandığı istihsân çeşitlerine bakıldığında bir tanesinin örf sebebiyle istisna yoluyla istihsân, diğerleri ise gizli kıyas istihsânı olduğu görülmektedir. Nitekim müellif yiyeceği ve giyeceği karşılığında sütanne kiralanmasının kıyas açısından akdin sıhhat şartı olan bilinmezlikten dolayı caiz olamayacağını ifade ettikten sonra, buradaki yiyecek ve giyeceğin sınırlarının örfen tayin edilmiş olmasından dolayı istihsânen caiz olduğunu söylemektedir. Öte yandan müellifin bir arazi için içinde ne ekileceği söylenmeden yapılan icâre akdi, akdin bitiminden sonra istihsânen sahihe dönüşeceğine dair ifadeleri, gizli kıyas istihsanına örnek olması açısından önemlidir. Mevkûfâtî ise ecîr-i müşterekin elindeki malın telef olması durumunda tazmin yükümlülüğü doğacağını istihsân bağlamında temellendirmektedir. Müellifin icâre bahisleri kapsamında istihsâna dair zikrettiği tek örneğin gizli kıyas istihsânına örnek teşkil eden bir istihsân türü olarak zikrettiği bu delillendirme olduğu görülmektedir.[316]

2.2- Örf

Mültekâ şerhlerinin icâre bahislerine bakıldığında burada başvurulan örfün tamamı yapısal olarak amelî, muteberlik açısından ise sahih örfü kapsadığı görülmektedir. Öte yandan genel geçer örf olan âm örfe atıf yapıldığı gibi sadece bir bölgede geçerli olan has örfe de atıflar yapılmıştır. Hatta bazı durumlarda "bu konuda örf varsa" denilerek söz konusu meselede örf şartı arandığı örneklere de rastlamak mümkündür. *Mülteka* şerhlerinde örfün kullanımı bazen de örfe atıf yapılan ifadelerle de değişkenlik arz etmektedir.

Nitekim Şeyhîzâde örfe doğrudan 'el'urf' ifadesiyle atıf yatığı gibi 'elmutearaf', 'et-tevarüsü ve't-tearüfü', 'et-tearufu', 'cereyâ et-teamülü fi'l-âsâri bilâ nekirin', 'el-âdetü câriyetün bi't-tevsiati' 'aleyhi urfu'n-nas' ve 'urfu'l-Kûfe' ifadeleriyle de atıf yaptığı görülmektedir. Nitekim *Mültekâ* metninde içinde ne

[315] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 516, 521, 522, 536, 542, 552.
[316] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 533, 542, 552, 559, 561; Mevkûfatî, *a.g.e.*, C. II, s. 149.

yapılacağı söylenmese bile ev ve dükkânın kiralanmasına cevaz verilmesini, Şeyhîzâde örfen buralarda ne yapılacağının belli olmasının buradaki bilinmezliği ortadan kaldırdığını söyleyerek yapısal olarak amelî örfe atıf yapmaktadır. Şeyhîzâde hamamcının ücret almasına örfen cevaz vermenin akabinde bu cevazı hadisle destekleyerek buradaki örfün muteberlik açısından da sıhhatine vurgu yapmaktadır.[317]

Şeyhîzâde'nin, yayıldığı muhit açısından yukarıda zikredilen âm örflerin aksine has örfe de başvurduğu görülmektedir. Nitekim diğer bölgelerde bebeğin yiyeceğini ufaltması ve bebeğe koku sürmesi sütannenin görevleri arasında sayılmazken müellif Kûfe'nin örfü bu şekilde olduğu gerekçesiyle Kûfe'liler için örften kaynaklı böyle bir hükmün geçerli olduğunu zikretmektedir.[318]

Klasik tanımlaması açısından örfün çeşitlerine bakıldığında özellikle kölenin kiralanması bağlamında olduğu gibi meselenin hükmünün bölgenin örfünün şartıns bsğlsndığı durumlar da mevcuttur. Nitekim müellif köle kiralamasıyla ilgili mutlak olarak yapılan bir akitle kölenin sefere çıkarılamayacağı, eğer kiralama anında yolculuk hazırlıkları tamamlanmış ise yolculuğa çıkabileceğini ifade ettikten sonra bu durumun bölgenin örfüne bağlı olup bölgenin örfüne bağlı olarak değişkenlik arzedebileceğini söylemektedir.[319]

Örfün kullanımı açısından Haskefî şerhine bakıldığında müellifin örfe doğrudan "el-urfu" şeklinde atıf yaptığı gibi, 'el-mütearafü' ve 'el-âdetü' gibi ifadelerle de atıf yaptığı görülmektedir. Öte yandan müellifin başvurduğu örf örneklerinin tamamının yapısal olarak amelî olmasının yanında yayıldığı muhit açısından bir tanesi hariç tamamı has örf çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu açıdan müellifin içinde ne yapılacağı söylenmeden ev veya dükkân kiralanmasına örfen içinde yapılacakların belli olmasından dolayı verdiği cevaz âm örfün kapsamında olduğu görülmektedir.[320]

[317] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 521, 532, 536.
[318] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 537.
[319] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 551.
[320] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 521.

Müellif sütannenin bebeğin yiyeceğini ufalması gerektiği ve bunun için ayrıca ücret almaması gerektiğini bütün bunların örfen sütannenin görevleri arasında olmasına bağlamakta ve Şeyhîzâde'nin bu uygulamanın Kûfe'nin örfü olduğuna dair ifadesinin aksine "bu Kûfe'nin örfü değil bizim örfümüzdür." diyerek, buradaki örfün kendi coğrafyasına özgü olması hasebiyle has örf bağlamında değerlendirmektedir. Müellifin düğünde yemek pişiren kimsenin yemeği servis ettikten sonra ücreti hak etiği ve Kur'an-ı Kerim öğreten bir hocanın her sure başında hediye talep etme hakkı olduğuna dair ifadeleri has örf bağlamında yaptığı atıflar olarak görülebilir.[321]

Haskefî yukarıda zikredilen bütün bu örf örneklerinin dışında hükmünün meselenin cereyan ettiği bölgenin örfüne göre değişkenlik arz ettiği durumlara da atıflar yapmıştır. Nitekim müellifin çocuğunu terziye dikiş öğrenmek için gönderen bir veliden terzinin ücret talep etme hakkının ve mutlak bir akitle hizmet için kiralanan bir kölenin sefere çıkarılıp çıkarılamayacağına dair hükmün her bölgenin kendi örfüne göre hükme bağlanacağına dair ifadeleri bu açıdan önemlidir.[322]

Mevkûfâtî'nin örfe "mütearaf olan amel", "örf-ü nasta caiz ve mütearaf", "maruf olan", "halk arasında kesir ve maruf", "halk arasında mutad ve mutearaf", "maruf" ve "meşhur" ifadeleriyle atıf yaptığı görülmektedir. Müellif âm örf bağlamında diğer müelliflerinde zikrettiği, içinde ne yapılacağı söylenmese bile ev ve dükkân kiralanmasına örf çerçevesinde buralarda ne yapılacağı belli olması gerekçesiyle cevaz verildiğini ifade etmektedir. Müellif sadece örfü temel alarak çeşitli kiralama türlerinin cevazını zikrettiği gibi bazen de söz konusu örfün hükmünü zikredttikten sonra konu ile ilgili nassın hükmünü de açıkladığı görülmektedir. Nitekim hamamcının ve hacamat yaptıran kimsenin ücret almasının cevazını örf bağlamında zikretmenin hemen akabinde çeşitli hadisler zikrederek buradaki örfün Hz. Peygamber tarafından onaylandığını da hatırlatmaktadır. Öte yandan sütannenin ücret almasının cevazına örf açısından değinmeden önce sütanne

[321] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 518, 535, 538.
[322] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 529, 551.

kiralanmasına cevaz veren ilgili ayeti zikrederek örfün delaletini açıkladığı görülmektedir.[323]

Müellifin bütün bunların dışında has örfe de atıf yaptığı görülmektedir. Nitekim bir binek hayvanı olan eşeğe yük yüklenmesinden dolayı eşeğin telef olması durumunda yüklenen yükün o bölgenin örfüne uygun olması durumunda kiracının zararı tazmin etmeyeceğini, Kur'an öğrenen bir talebenin velisinin Kur'an öğreticisine söz konusu bölgenin örfüne bağlı olarak hediye vermeye zorlanması, müellifin has örf bağlamında yaptığı atıflara örnek gösterilebilir.[324]

2.3- Sahabi Kavli

Mültekâ şerhlerinde sahabi kavline atıf sadece bir yerde Şeyhîzâde tarafından yapıldığı görülmektedir. Ecîr-i müşterek ile ilgili olarak ellerinde bulunan malın hırsızlık ve gasp gibi korunması mümkün olan sebeplerden dolayı helak olması durumunda ecîr-i müşterekin tazmin yükümlülüğüne değinen müellif, burada verilen hükmü sahabi kavli bağlamında değerlendirir. Halebî *Mültekâ* metninde Burada müşterek ücretlinin tazmin yükümlülüğünün oluştuğuna dair görüşü aktarırken herhangi bir gerekçe zikretmemektedir. Şeyhîzâde ise *Mültekâ'nın* bu meseleye dair ifadelerini şerh ederken öncelikli olarak bu konuda sahabenin ihtilafı olduğu gerekçesiyle müteahhirun âlimlerin zararın yarısının tazmin edilmesi gerektiğine dair görüşü aktarmaktadır. Sonrasında ise kadı ve devlet yöneticilerinin bu konuda iki görüşten birini tercih ettiklerini ifade etmektedir. Müellifin burada sahabenin ihtilafında, ihtilafta icmâ olarak ifade edilen sahabe görüşlerinin dışına çıkılamayacağına dair vacip hükmü zikrettiği görülmektedir.[325]

2.4- Şer'u Men Kablenâ

İncelediğimiz *Mültekâ* şerhleri arasında sahabi kavli örneğinde olduğu gibi şer'u men kablenâ (bizden önceki ümmetlerin şeriatları) deliline de sadece Şeyhîzâde'nin atıf yaptığı görülmektedir. Nitekim icâre akdinin cevazına dair

[323] Mevkûfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 143, 147.
[324] Mevkâfâtî, *a.g.e.*, C. II, s. 147, 148.
[325] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 545.

delilleri zikrederken Hz. Şuayb'ın Hz Musa'ya kendisine sekiz sene çalışması karşılığında kendisini kızlarından biriyle nikâhlayacağını ifade eden Kasas suresinin 27. Ayetini zikreden müellif buradaki hükmü 'şer'u men kablenâ' bağlamında değerlendirmektedir. Bu bağlamda bizden önceki ümmetlerin şeriatlarının şerî deliller açısından konumunu değerlendiren müellif, "nesh edildiğine dair açık bir delil olmadığı sürece bizden öncekilerin şeriatları gereklidir." diyerek bu delile yüklediği konumu açıkça ortaya koymaktadır.[326]

3- Mültekâ Şerhlerinde Kullanılan İfade Kalıpları

Mültekâ şerhlerinde müelliflerin özellikle önem atfettikleri meselelerde birtakım ifade kalıpları kullandıkları görülmektedir. Bu tür ifade kalıpları kullanmadığı tespit edilen Mevkûfâtî'yi zikretmeyecek olursak, Şeyhîzâde'nin bir tanesi Kur'an ve fıkıh gibi İslami ilimler öğreticisinin ücret almasının cevazına değinirken, diğeri de müşteri ve bez ağartıcı arasındaki sipariş edilen renk tartışmasına değinirken kullandığı "elâ yura" ifadesi bu açıdan önemlidir. Müellif'in bu ifadeyi meselenin yoğun tartışmaya evirildiği bir noktada son örneklere başvururken şartlı cümlenin başında kullandığı görülmektedir.[327]

Haskefî ise Şeyhîzâde'nin "elâ yurâ" şeklinde meçhul sigayla zikrettiği bu ifadeyi kiracının kiraladığı şeyi bir başkasına kiralaması meselesinde, "elâ terâ" şeklinde malum sigayla aktarmaktadır. Haskefî'nin zikrettiği görüşü desteklemek için bütün argümanları kullandıktan sonra meselenin nihayetinde son olarak delalet açısından en kritik argümanla beraber Şeyhîzâde'nin zikrettiği gibi şartlı cümlenin başında aktardığı görülmektedir.[328]

Mültekâ şerhlerinde bu ifadelerin dışında okuru düşünceye ve söz konusu mesele üzerinde yoğunlaşmaya sevk eden ifade kalıpları da kullanılmıştır. Nitekim Şeyhîzâde şerhinde "fe'l-yutala'", "tedebber", "fe'lyuraca'" ve "teemmel" gibi ifadeler, Haskefî şerhinde ise bazıları Şeyhîzâde'nin ifadeleriyle mükerrer olmak üzere "tedebber" ve "fe'l-yuharrar" ifadeleri sıklıkla kullanılmıştır. Müelliflerin bu

[326] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 512.
[327] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 534, 553.
[328] Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 563.

ifadeleri kullandıkları cümle ve paragraflar incelendiğinde her iki müellif de bu ifadeleri genellikle cümle ve paragraf sonlarında hem o paragraftaki bilgilerin önemine işaret etmek amacıyla hem de oradaki meselenin detaylı olarak araştırılması ve üzerinde düşünülmesi gerektiğine bir işaret olarak zikrettikleri görülmektedir.[329]

4- Mültekâ Şerhlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar

4.1- Atıf Yapılan Mezhep Büyükleri

Mültekâ şerhlerinde İcâre bahisleri incelenirken gerek mezhep içi ihtilaflardan söz edilirken gerekse diğer mezhep imamların herhangi bir konuda Hanefi mezhebiyle ittifak ettikleri ya da ihtilafa düştükleri meselelerde mezhep büyüklerinin o konudaki görüşlerine sıkça atıflar yapılmıştır. Bu açıdan *Mültekâ* şerhlerinde aşağıda (Tablo 1) gösterdiğimiz üzere mezhep büyüklerine ne sıklıkta atıf yapıldığı görülmektedir.

Tablo 1: Atıf yapılan mezhep büyükleri

	Damad	Haskefî	Mevkufatî
Ebu Hanife	12	1	9
İmameyn	17	4	18
Eimme-i selase	2	2	
İmam Şafii	4	2	
Maliki	3		
İmam Hanbel	1	1	
İmam Züfer	2	1	1

[329] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 512, 513, 533, 536, 542, 544, 546, 561; Haskefî, *a.g.e.*, C. III, s. 544, 545, 557, 559, 563, 564.

4.2- Atıf Yapılan Eserler

4.2.1- Kûhistânî

Asıl ismi Şemsüddin Muhammed b. Hüsâmüddin el-Horosâni el-Kûhisânî'dir. Hanefî bir fıkıh âlimi olan müellif, *Camiü'r-rumuz, Şerhu'l-mukaddimeti'l-keydaniyye* ve *Haşiye ale'l-Fevaid* eserlerini telif etmiştir. Miladi 16. Asırda vefat ettiği bilinen müellifin tarihi kaynaklarda vefat tarihi için miladi 1543, 1546 ve 1556 tarihleri zikredilmektedir. *Mültekâ* şerhlerinde İcare bahislerinde 8 kez Şeyhîzâde tarafından, Haskefî tarafından ise 22 kez olmak üzere toplam 30 kez atıf yapılmıştır.[330]

4.2.2- Düreru'l-hukkâm

Bu eser bir Osmanlı âlimi olan ve Osmanlı'da kadılık müftülük ve müderrislik vazifeleri yapmış, Fatih tarafından 'zamanın Ebu Hanife'si' ünvanına layık görülmüş ve miladi 1480 yılında vefat etmiş olan Molla Hüsrev'e aittir. Şeyhîzâde *Mültekâ* şerhinde icâre bahislerinde bu esere 4 defa Haskefî ise 1 yerde atıf yapmıştır.[331]

4.2.3- Bahrü'l-ulûm

Miladi 1886 yılında vefat eden Hindistanlı Hanefi fıkıh âlimi olan el-Leknevî'ye ait bu nisbeye, Şeyhîzâde'nin 11 yerde, Haskefî'nin ise 4 yerde atıf yaptığı görülmektedir.

4.2.4- el-Hidâye

İlim camiasında *el-Hidaye* olarak bilinen bu eser bugünkü Özbekistan'ın Merğinan köyünden olup miladi 1197 yılında vefat eden Merğînânî'ye ait olup asıl ismi *el-Hidâye fî şerhi'l-bidayetü'l-mübtedî'dir*. Şeyhîzâde bu esere 11 yerde, Haskefî 2 yerde, Mevkûfâtî ise 1 yerde atıf yapmıştır.[332]

---

[330] Ahmed Özel, *a.g.e.*, s. 250.
[331] Ahmed Özel, *a.g.e.*, s. 203.
[332] Ahmed Özel, *a.g.e.*, s. 86, 87.

4.2.5- Tebtyînü'l-hakâik

Miladi 1343 yılında vefat eden Hanefi fıkıh alimi olan Zeylaî'ye ait olan bu eser Nesefî'nin *Kenzü'd-dekaik* adlı eserinin şerhidir. Şeyhîzâde bu esere 8 yerde Haskefî ise 8 yerde atıf yapmaktadır.[333]

4.2.6- Atıf Yapılan Diğer Eserler

Yukarıda zikrettiğimiz eserler dışında *Mültekâ* şerhlerinin İcare bahislerinde aşağıda gösterdiğimiz (Tablo 2) şekilde sıklıkta atıflar yapılmıştır.

Tablo 2: Atıf yapılan eserler

	Damad	Haskefî
Minahu'l-gaffar	8	6
Kadıhân (el-Haniye)	8	7
El-Hülasâ	4	3
Serahsî (el-Muhit)	4	3
Tenviru'ı-ebsar ve şerhi	5	11
Kunyetü'l-münye	2	1
El-'İnaye	1	7
Mecma'ü'l-bahreyn ve şerhi	3	3
El-Kafî ve şerhi	4	2
Şerhu'l-vikaye	2	1
Cevheretü'n-neyyire	1	1
Bedreddin Aynî	4	1
Zahire	3	1

[333] Ahmed Özel, *a.g.e.*, s. 132.

Kudûrî	2	1
El-Fetâva'ı-bezzaziyye	1	2
Vikâyetü'r-rivaye	5	
en-Nihâye	5	
Camiu's-sağir	2	
Gureru'l-ahkam	2	
Gayetü'l-beyân	2	
Hinduvânî	1	
Sadru'ş-şeria	1	1
Sadru'l-islam	1	
Camî	1	
Kerhî	1	1
Ebu Mukarim	1	
Ebu'l-leys	1	
İmam Ali en-nesefi	1	
el-mebsut	1	
el-Muğni	2	
Helvânî	1	
Şurunbulalî		4
Bircendi		3
İmâdî		3
Minyetü'l-musalli		2
İbn-i kemal		1

Karamânî		1
Müctebâ		1
Zahidî		1
Cevahir		1

5- Mültekâ Şerhlerinin Ayırt Edici Özellikleri

Mültekâ şerhlerine kapsam ve hacim açısından bakıldığında şüphesiz bu şerhleri, *Mecma'ul-enhur, Dürrü'l-müntekâ* ve *Mevkufatî Tercümesi* şeklinde büyükten küçüğe doğru olacak şekilde sıralamak mümkün olacaktır. Nitekim Şeyhîzâde *Mecma'ul-enhur'da* daha Kitabu'l-icâre'nin girişinde 'icâre' ifadesini açıklarken bile birçok atıf yaparak bu ibareyi dilbilgisi açısından irdelemeye gayret etmektedir. Öte yandan özellikle şerî delillerin kullanımında diğer şerhlerin kullandığı ayet ve hadislerin tamamını ihtiva edip hatta bazı meselelerde üzerine eklemeler yaparak bu konuda da farklılığını ortaya koymaktadır.

Meseleleri açıklarken ana metinden cümleleri bir bütün halinde şerh eden müellif geniş kapsamlı bir yaklaşımda bulunarak açıkladığı meselelerle alakalı etraflıca bir paragraf sunmakta ve açıkladığı meseleyle bağlantılı diğer meselelere de değinmekten geri durmaz. Müellif kitap, sünnet, icma, kıyas ve istihsân gibi şerî delillere sıkça yer vermekte ve diğer müelliflerin aksine sahabî kavline de başvurmaktadır. Bu delillerin ve metotların dışında özellikle Kur'an'ın ücret karşılığı öğretilmesinin cevazına geldiği zaman 'zamanın değişmesiyle hükümler de değişir.' diyerek "ezmanın tağayyuru ile ahkâmın tağayyuru inkâr olunamaz." gibi kavaid-i külliyeye yer verildiğini görmek mümkündür.

Özellikle gerekçelendirmeler esnasında delilleri zikrederken öncelikli olarak genel kural açısından icâre akdine cevaz vermeyen hükümleri zikretmektedir. Akabinde buradaki genel kuralın dışına çıkma gerekçesini ve bu gerekçelere zemin oluşturan kitap, sünnet, icmâ… gibi delilleri art arda ifade etmektedir.

Bütün bu gerekçelendirmelere bakıldığında incelediğimiz konunun icâre akdi olması ve bu akitte cevaz vermeyen genel kuralların dışına genellikle örfle

çıkıldığı için müellifin gerekçelendirme aracı olarak örfe daha fazla yer verdiği görülmektedir. Hatta Şeyhîzâde şerhindeki örf kullanımlarına bakıldığında dönemsel örfün de görmek mümkündür. Bu açıdan yemek pişiren bir aşçının ücretini ne zaman ve ne şekilde alacağından, Kur'an hocasının talebesine öğrettiği her bir sure için velisinin hocaya hediye almaya zorlanmasına kadar bu şerhte XVII. yy Osmanlıdaki icâre akdinin kullanım alanını görmek mümkündür. Hatta müellifin örf olmadığı gerekçesiyle mushaf ve fıkıh kitaplarının kiralanmasına cevaz vermediğine bakılacak olursa örf bağlamında dönemin kullanılmayan icâre akitlerinin neler olduğunu da çıkartmak mümkündür.[334]

Sıklıkla mezhep içi ihtilaflara da değindiği görülen müellif mezhep içi ittifaklara değinirken Hanefî âlimlerin ortak görüşünü açıklarken bu âlimler için, **"مَشَايِخِنَا \ meşayihina"**[335] ifadesi kullanarak Hanefî mezhep büyüklerinin yaşadıkları bölgelere de atıf yapmaktadır. Ebu Hanife'nin görüşlerini aktarırken ismiyle ya da künyesiyle değil **"عِنْدَ اَلْإِمَام\ inde'l-imam"** diyerek kendisine verdiği saygıyı ortaya koymaktadır.

Diğer mezhep imamlarının ihtilaflarına değinirken eğer her bir imamın ayrı bir ihtilafı varsa **"خِلافًا لِ... \ hilafen li..."** ibaresiyle söz konusu mezhep imamının görüşünü açıklayan müellif bazen de her bir imamın görüşünü **"قَالَ \ kâle"** diyerek zikretmektedir. Bu ifadeyi sadece bir yerde İmam Malik için kullanan müellifin Ebu Hanife dışındaki diğer üç mezhep imamı arasında sadece Şafiî için bu ifadeyi kullanması mukayeseli fıkıh çalışmalarında Hanefî mezhebinin daha çok Şafiî mezhebiyle mukayese edildiğine bir işaret olarak değerlendirilebilir. Eğer Hanefîler dışındaki diğer üç mezhep imamı herhangi bir meselede Hanefilere karşı ortak bir konuda Hanefîlere ihtilaf etmişlerse **"عِنْدَ أَئِمَّةِ اَلثَّلَاثَةِ" \ inde eimmeti selase"** ibaresiyle bu imamların ortak görüşünü aktarmaktadır.

İncelediğimiz *Mültekâ* şerhlerinde ikinci büyük hacme sahip olan *Dürrü'l-müntekâ'da* Haskefî, her ne kadar cümle şerhler yapsa da Şeyhîzâde'nin aksine genel itibarıyla kelime ve ifade şerhler yapmaktadır. Bazı durumlarda *Mültekâ* metnindeki ibareleri açıklarken yaşadığı coğrafyada tekabül eden karşılığını aktaran müellif,

[334] Şeyhîzâde, *a.g.e.*, C. III, s. 518, 534, 535.
[335] Ali Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", **DİA**, C. XVI, İstanbul 1997, s. 1-21.

ibarelere dair sözlük bilgisi de sunmaktadır. Kendinden önceki eserlere sıklıkla atıf yapan müellif, önceki müelliflerin görüşlerini aktardıktan sonra **‘فَإِنْ قَالَ قُلْتُ \ fein kale kultu’** ibaresiyle Hanefî âlimlerin öncülük ettiği farazi fıkha atıf yapmaktadır. Müellif Ebu Hanife'ye atıf yaparken Şeyhîzâde'nin yaptığı gibi ismini veya nisbesini kullanmadan direkt olarak **"اَلْإِمَام"** ve **"شَيْخُنَا"** ifadeleriyle atıf yapmaktadır. Ebu Hanife dışında İmameyn başta olmak üzere diğer Hanefî mezhep büyüklerine özellikle mezhep içi ihtilaflarda sıklıkla atıf yapan müellif, ittifak ettikleri meselelerde ise **"عِنْدَ مَشَايِخِنَا", "قَالَ مَشَايِخِنَا"** gibi Hanefi mezhep büyüklerinin yaşadıkları bölgelere atıflar yapmıştır. Diğer mezhep imamlarına iki yerde **" أَئِمَّةِ اَلثَّلَاثَةِ"** ifadesi, iki yerde İmam Şafiî ve bir yerde İmam Ahmed b. Hanbel dışında atıf yapmayan müellif, İmam Malik'e hiç atıf yapmamaktadır.

Haskefî'yi diğer müelliflerden ayıran en önemli özelliklerinden bir tanesi gerekçelendirmelerde nakli delilleri ve istidlal metotlarını kullanma usûlü olduğu söylenebilir. Haskefî'nin bir meseleyle ilgili gerekçelendirmeler yaparken birçok yerde bu delilleri kitap, sünnet, icmâ… sırasıyla zikretmeyip söz konusu meselede görüşünü ispat açısından kuvvetli olan delilleri öncelediği görülmektedir. Müellifin nakli delilleri zikretmede diğer müelliflerden farklı tutum sergilediği bir diğer konu ise sünnet delilini kullanma tarzı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda müellif çoğu kez herhangi bir meselede hadis zikrederken diğer müellifler gibi **"قَالَ رَسُولُ اللَّه"** deyip Hz. Peygambere herhangi bir söz atfetmenin aksine, bazen **" نُهِيَ عَنِ اَلنَّبِيِّ"** diyerek söz konusu nehyin Hz. Peygamber tarafından yapıldığına atıf yaparken, bazen de o konudaki nehyin Hz. Peygamber tarafından yapıldığına dair herhangi bir atıf yapmadan direkt olarak **"نُهِيَ"** ifadesiyle o meseledeki nehyi aktarıp buradaki nehyin kaynağını belirtmemektedir.

Haskefî'nin diğer müelliflerden farklı olan bir diğer özelliği ise yaptığı dil tahlilleri olduğu söylenebilir. *Mültekâ'daki* ifadelere sıklıkla sarf ve nahiv açısından yaklaşan müellif bazen kelimelerin okunuş şekillerini ve konumu itibariyle cümleye kattığı anlam üzerinde dururken, bazen de söz konusu ifadenin daha net anlaşılabilmesi için deyimler kullanarak o ifadenin anlam alanını görünür hale getirmektedir.

Şeyhîzâde ve Haskefî'nin ortak noktalarından bir tanesi vurgu yaptıkları cümlelerin başında **"أَلَا تَرَى"** ve **"الَا يُرَى"** ifadeleriyle görüşlerine dikkat çekmeye çalışmaları ve paragrafların sonunda **"تَدَبَّرْ"**, **"تَأَمَّلْ"**, gibi okuyucuyu düşünceye sevk eden ifadeler kullanarak ya da **"فَلْيُطَالَعْ"** gibi söz konusu paragraftaki ilmi tartışmlara dikkat çekmek ve bu bilgiler üzerinde düşünülmesi gerekliliğine dikkat çekmeleridir.

İsminden de anlaşılacağı üzere *Mültekâ'ya* yaptığı şerhe *Mültekâ Tercümesi* ismini veren Mevkûfâtî, Şeyhîzâde gibi cümle şerhler yapmanın yanı sıra Şeyhîzâde ve Haskefî'nin aksine çok kısa açıklamalar yapmaktadır. Ara sıra dil tahlilleri de yapan müellif diğer müelliflerin aksine sıklıkla *Mültekâ* ibarelerindeki muttasıl zamirlerin râci' oldukları yerleri açıklamaktadır.

Şeyhîzâde ve Haskefî'nin aksine Ebu Hanife'ye "**اَلْإِمَام**" nisbesiyle değil "Ebu Hanife" nisbesiyle atıf yapan müellif, mezhep içi ihtilaflara da sürekli değinmektedir. *Mültekâ* ifadelerini şerh ederken Kitabu'l-icâre başlığında diğer mezhep imamlarının görüşlerine hiç rastlanmayıp, serdedilen görüşle tamamıyla Hanefîlerin mezhep büyüklerine ait olduğu görülmektedir. Müellifin ayrıca örfe sıklıkla atıf yaptığı görülmektedir.

Yukarıda zikredildiği gibi bu çalışmada usûlü ortaya konulmaya çalışılan *Mültekâ* şerhleri nakli deliller kullanılırken, gerek mezhep imamlarına gerekse diğer mezhep büyüklerine yapılan atıflarda ya da dil tahlillerinde bulunulurken kendi aralarında birçok farklı hususlar arz etmektedirler. Bu farklılıkların şerhlerin hacimlerinde de değişkenlik arzettiği görülmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devletinin ilmi olarak en güçlü denebilecek bir döneminde telif edilen üç şerhin usûlünü incelediğimiz çalışmamızda bu şerhlerin kapsamına bakıldığında söz konusu şerhlerin en hacimlisinin Şeyhîzâde'nin *Mecma'ül-enhur* adlı eseri olduğu görülmektedir. Bu eser Hanefi mezhebinde icâre akdinin mahiyetine ilişkin ortaya konan yaklaşımın izahı sadedinde bir şerhtir. Bu açıdan genel kuraldn ayrılmayı ifade eden istihsâna dair birçok meselede izahların yer aldığı görülmektedir. Şeyhîzâde bu şerhte geniş açıklamlara yer vermiştir. Müellifin konu girişlerinde tanımlamalara yer verdiği de görülmektedir. Bunun dışında nakli delilleri kullanma noktasında da bu şerhin diğer iki şerhe göre daha etkin olduğu söylenebilir. *Mültekâ* metninde yer alan ibareleri izah ederken dil tahlillerine de yer veren müellifin özellikle bazı paragraflarda işlenilen meselenin önemine ve ilmi boyutuna dikkat çekmek için bazı ifade kalıpları da kullandığı görülmektedir. Kendinden önceki müelliflere sıklıkla atıflar yapan müellif bu manada hem Hanefî mezhebi içerisindeki ihtilafları zikretmiş, hem de diğer mezheplerin Hanefî mezhebinin herhangi bir konudaki genel görüşüne karşı ihtilaflarına değinmiştir.

İncelediğimiz *Mültekâ* şerhlerinden ikinci büyük hacme sahip olanı Haskefî'nin *Dürrü'l-müntekâ fî şerhi'l-mültekâ* isimli eseridir. Müellif icâre bahsi bağlamında Hanefi mezhebinin bu meseledeki genel kuraldan ayrılamyı ifade eden istihsâna fazla yer vermese de örf merkezli izahlar yaparak aslında bu ana merkezden çok ayrımadığını hissettirmiştir. Müellifin konu girişlerinde hem üst tasnifler hem de doğrudan sıhat fesat zemininde açıklamalar yaptığı görülmektedir. Bunun yanında müellifin bazen mezhep içi ihtilaflarda görüş sahibini zikretmeden söz konusu görüşü müsellem bir hakikat olarak doğrudan aktardığı da görülmektedir. Bütün bunlarla beraber müellifin ayet ve hadis kullanımının diğer iki müelliften daha az olduğu, özellikle sünnete başvururken diğer iki müellifin aksine zikrettiği nehyi Hz. Peygambere izafe etmeden doğrudan söz konusu meselede nehiy olduğunu ifade ettiği açıklamaları da mevcuttur. Öte yandan sıklıkla dil tahlileri de yaptığı görülen müellifin, özelikle *Mültekâ* metninde yer alan ibareleri harekeleyerek bu ibarelerin okunuş şeklini izah ettiği de görülmektedir.

Bu şerhlerden hacmi en dar olanı Mevkûfâtî'nin tercüme-şerh mahiyetinde olan *Mültekâ Tercümesi'dir*. Sade açıklamar yapan müellif hacimli bir şerhe girişmemiştir. Müellifin özellikle nakli delillerden ayet ve hadise sıklıkla atıf yaptığı görülmektedir. Öte yandan müellifin ayrıntılı dil tahlilleri yapmak yerine *Mültekâ* metnindeki zamirlerin râci' oldukları yerleri göstererek ana metnin daha iyi anlaşılmasına hizmet ettiği görülmektedir.

Sonuç itibarıyla XVII. yy. Osmanlı'sının *Mültekâ* gibi çok temel bir eseri açıklamaya dönük olan bu üç şerhin usûllerine ilişkin en hacimlisi olan Şeyhîzâde'nin çok daha merkezden izahlar geliştirdiği ve Haskefî'nin ona yakın olmakla birlikte hacmiyle bağlantılı olarak daha az izahlar geliştirdiği görülmektedir. Son olarak sade izahlar yapmakla yetinen Mevkûfâtî'nin hüsn-ü hâtime mahiyetinde bir tercüme-şerh telif ettiği söylenebilir.

Bu şerhlere genel olarak bakıldığında ana metnin anlaşılması noktasında yapılan dil tahlilleri, nakli delillerin kullanımı, mantık kaidelerine ve gerekli yerlerde yapılan atıflara bakıldığında, Osmanlı dönemindeki ilmi çalışmaların, statik bir tahlilden öte ilmi birikime önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan Osmanlı dönemi ilmi faliyetlerine ilişkişin ön yargılı yaklaşımların gerçeği yansıtmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Apaydın, H. Yunus, "Fesad", **DİA**, C. XXII, İstanbul 1995.

Atar, Fahrettin, "Fetva", **DİA**, XII, İstanbul, 1994.

Babanzâde, Bağdatlı İsmail, *İzahü'l-meknun fî zeyli ala Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Paşa tsh. M. Şerefettin Yaltkaya, Rıfat Bilge, Matbaay-ı Celile, 1945.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asarü'l-musannifin*, Mektebetü'l-islamiyyeti ve ca'feriyyi't-tebriziyyi, 3. Baskı, Tahran 1961.

Baltacı, Cahit, "Arpalık", **DİA**, C. III, İstanbul 1991.

Bardakoğlu, Ali ,"Hanefî Mezhebi", **DİA**, C. XVI, İstanbul 1997.

Başer, Alper, *Kırım Hanlığı Tarihini Konu Alan Müstakil Eserler ve Yeni Bir Kaynak Tarih-i Mevkufatî*, Turkish studies Uluslararası Türkçe ve Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi, C. VI\I Kış 2011.

Buhârî, Muhammed b. İsmail *Sahîh-i Buhârî*, Daru ibni kesir, Beyrut 2002.

Çelebi, Kâtip, *Keşfü'z-zunûn an esmai'l-kutub ve'l-funûn*, Mektebetü islamiyyeti ve ca'feriyyi tebriziyyi, Tahran 1967.

Ebu'l-Abbas, Ahmet b. Muhammet b. Ali, *Misbahu'l-Münir fî Garibi Şerhi'l-Kebir*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut.

Ebu'l-fadl, Bedruddin, *Bidayetu'l-muhtac Fi şerhi'l-minhac*, 1. Baskı, Daru'l-minhac, Cidde 2011.

Ebu'l-Fadl Muhammed bin Mukarrem el-Ensari, *Lisanu'l-arab*, Daru's-sadr, Beyrut, 1414(h).

Ege, Hasan, *Tam Kayıtlı Halebî-i sağir ve Tercemesi*, ter. Hasan ege, Salâh bilici kitabevi yay. İstanbul 1982.

El- Aynî, Bedruddin, *el-Binaye şerhu'l-hidaye*, Daru'l-kutubi'l-ilmiyye 2000.

El-Elbâni, Ebu Abdurrahman Muhammed Nasruddin *Sahîhu cami'u's-sağir ve ziyadetehu (el-fethu'l-kebîr)*, Mektebetü'l-islamiyyi, 3. Baskı, 1988.

El-Halebi, İbrahim b. Muhammet b. İbrahim, *Mülteka'l-ebhur*, Müessesetü'r-reisiyye, Beyrut 1989.

El-Hanefi, Fahruddin Zaylei, *Tebyinu'l-hakaik şerhu kenzi'd-dekaik ve haşiyetu'ş-şa'lebi*, 1. Baskı, Matbay-ı Kübra, Kahire, 1313 (h).

El-Harezmi, Nasruddin Abdusseyyid Ebu'l-Mekarim b. Ali Ebu'l-Feth Burhanuddin, *Kitabu'l-muğarreb fi tertibi'l –muarreb*, Daru'l-kitabi'l-arabiyyi, Beyrut.

Emin, Muhammed (İbn-i Abidîn), *MecmuatuResail-i İbn-i Abidîn*, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2014.

En-Nesefî, Ebü'l- Berekât Abdullah b. Ahmet, *Kenzü'd-dekâik*, 1. Baskı, Mektebetü'l-asriyye, Medine 2011.

Ez-Zaylei Fahruddin el-Hanefi, *Tebyinu'l-hakaik şerhukenzi'd-dekaik ve haşiyetu'ş-şa'lebi*, Matbaay-ı Kübra 1. Baskı, Kahire, 1313 (h).

Has, Şükrü Selim , "Halebî, İbrâhim b. Muhammed", **DİA**, C. XV, İstanbul 1997.

……....., "Multeka'l-Ebhur", **DİA**, C. XXXI, İstanbul 2006.

https://yazmaeserler.diyanet.gov.tr/details?id=5220&materialType=YE&query=002852

İbn-i Arefe, *el Muhtasar fi'l-fıkh*, Daru'l-fiker, Beyrut 1995.

İbni Haccac, Müslim *Sahîh-i Müslim*, Daru't-tayyibeti, 2006.

İbn-i Hanbel, Ahmed, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut – Adil Mürşit, I. Baskı, Müessesetü'r-resail, h. 1421.

İbn-i mace, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen*, Daru İhya-i Kütübi'l-İlmiyye, Rehin, 4.

İbn-i Kudame, *El-muğni*, Mektebetu kahire, Kahire 1968.

İpşirli, Mehmet, "Mülâzemet", **DİA**, C. XXXI, İstanbul 2006.

Karabağî, El-Fadıl Abdulgani, *Şerhu'l-muhtar*, 1. Baskı İrşad Yayınevi, İstanbul 2017.

Karaman, Hayrettin *İslam Hukuk Tarihi,* İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

Kayapınar, Hüseyin "Münyetü'l-musalî", **DİA**, C. XXXII, İstanbul 2006.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l müellifîn Teracimu Musannifi'l-kutubi'l-arabiyyeti*, Müesseseti'r-resail.

Kudûrî, Ebu'l-hasan, *Muhtasaru'l-Kuduri fi fıkhi'l-hanefi*, Daru kutubi'l ilmiyye, Beyrut 1997.

Kur'an-ı Kerim.

Kûhistanî, Şemsuddin Muhammed el-Horosanî, *Camiu'r-rumuz şerhu muhtasaru'l-vikaye*, Daru'l-imare.

Kılıç, Mahmud Erol "Fususü'l-hikem", **DİA,** C. XIII, İstanbul 1996.

Mehmed Efendi, Şeyhi, Haz. Ramazan Ekinci, Baskı, *Vekâyiu'l-fuzalâ (Şeyhî'nin Şakaik Zeyli),* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018.

Merginani, Burhanuddin Ali bin Ebubekir, *el-Hidaye şerhu bidayeti'l-mubtedi,* Daru'd-dekakik, 1. Baskı, Beyrut, 2019.

Mevkûfâtî, Mehmed Efendi, *Kitabu'l-mevkûfât,* Şirket-i sahafiyye-i Osmaniyye- Matbaay-ı Amire, 1308 (h).

Mevsili, Abdullah b. Mahmud b. Murur, *el-İhtiyar lita'lili'l-muhtar,* Daru'l-erkam bin erkam, Beyrut, 1999.

Meylânî, Ahmed *İslam fıkhından tahkikli ve tahriçli el-Hidaye Tercemesi,* C. III, Kahraman Yayınları, İstanbul 2001.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i na'imâ (Ravzatü'l-hüseyn fî hulâsati ahbâri'l- hâfikayn),* haz. Mehmet İpşirli, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özcan, Tahsin, "Şeyhîzâde", **DİA,** C. XXXIX, İstanbul 2010.

Özel, Ahmet, *Hanefi fıkıh âlimleri*, 6. Baskı, Türkiye diyanet vakfı yayınları, Ankara 2018.

Özel, Ahmet "Haskefî", **DİA**, C. XVI, İstanbul 1997.

Resmî Efendi, Ahmed, *Halifetü'r-Rüesa*, hzl. Mücteba İlgürel, Receb Ahıskalı, Enderun Yayınları, İstanbul 1992.

Serahsî, *Kitabu'l-Mebsut*, Daru'l-ma'rufe, Beyrut.

Serkîs, Yusuf İlyas, *Mu'cemu matbuati'l-arabiyyeti ve'l-muarrebeti*, Matbbatu terkin, Mısır 1928.

Suyûtî, Celaluddin es-, *et-Tehaddüs bi-ni'metillahi Teala*, thk. E. M. Sartain, Matbaatü'l-arabiyyeti'l-hadîseti.

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i osmanî*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Tarih vakfı yurt yay., İstanbul 1996.

Şeyhizâde Damad Efendi, **Haskefî**, *Mecme'ul-enhur fi şerhi'lmülteka'l-ebhur ve Dürrü'l-müntekâ fi şerhi'l-mültekâ*, Daru'l-Kutubi'l-ilmiyye, Beyrut.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-şakâ'iku'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-osmaniyye*, 1. Baskı, Vimek ajans, İstanbul 2019.

Tombal, Nazan Çiftçi, 17. Yüzyıla Ait Bir Fıkıh Kitabı Olan Tercüme-i sadru'ş-şerî'a'nın 130B/06-160B/14'ü Kapsayan Varaklarının İncelenmesi, İnternational of Journal Of Filologia, 4. Sayı, 2021.

Uyar, Gülgün "Nakib", **DİA,** C. XXXII, İstanbul 2006.

Yaman, Ahmet, **Çalış**, Halit, *İslâm Hukukuna Giriş*, 2. Baskı, İfav yayınları, İstanbul 2012.

Yavuz, Yunus Vehbi, "el-Câmiü'l-kebîr", **DİA**, C. VII, İstanbul 1993.

Ziriklî, Hayriddin, *el-a'lâm Kamusu't-teracim*, Daru'l-ilmi'l-melayîn, Beyrut h. 1080.